

Commentarii Rabbi Davidi Kimhi in Haggaevm, Zachariam & Malachiam prophetas

<https://hdl.handle.net/1874/403828>

8

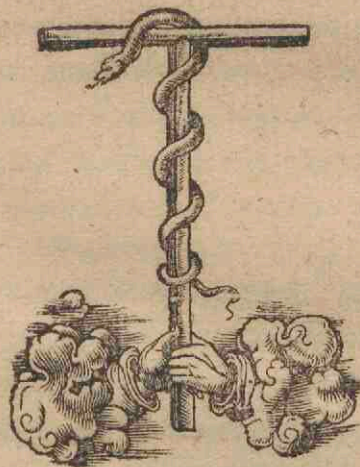
2

COMMENTA-
RII RABBI DAVIDIS
KIMHI IN HAGGAEVM,

Zachariam & Malachiam prophe-
tas, ex Hebraïco idiomate in
Latinum sermonem
traducti,

INTERPRETE THOMA NELO ANGLLO.

QVIBVS AVCTARII LOCO
accessere breues quadam obseruationes in eosdem pro-
phetas, partim ex Hieronymo, partim ex aliis probatæ
fidei authoribus decerptæ.

PARISIIS,

Apud Martinum Iuuenem, sub insigni D. Christophori,
è regione gymnasij Cameracensium.

I 5 5 7.

CVM PRIVILEGIO.

LE quatorziesme de Nouembre, mil cinq cens cinquãte & six,
Reuerend pere en Dieu mesire Iehan du Tillet, Euesque de
S. Brieu, à permis à Martin le Icune Libraire & Imprimeur,
suyuant le priuilege du Roy, l'impression & vente d'un liure intitulé,
*Commentarij Rabbi Davidis Kimhi in Haggæum, Zachariam & Malachiam
prophetas, ex Hebraïco idiomate in Latinum sermonem traducti, interprete
Thoma Nelo Anglo. Quibus auctarij loco accessere breues quadam obseruatio-
nes in eisdem prophetas, partim ex Hieronymo, partim ex aliis probata fidei
authoribus decerptæ.* Auec defense à tous autres d'y attenter ou contre-
uenir, sur les peines contenues es lettres patentes dudit Seigneur, Don-
nées à Paris le dixneufiesme iour de Ianuier, mil cinq cens cinquante
& deux, Enterinées en Parlement le troiesiesme iour de Mars, audit an.

REGINALDO POLO

CARDINALI AMPLISSIMO, ET

Ecclesiæ Romanæ in Anglia Le-

gato, fausta atque fœ-

licia omnia.

*

VI res antehac ab ultima hominum memoria gestas, & continua multarum actionum humanarum euenta mira sibi inuicem similitudine quasi cognata diligentius paulò atque accuratius expenderit, haud temerè fortassis illud plerosque Græcorum persuasissimum sibi habuisse animaduertet, πολλά τὰ τῶν ἀνθρώπων κινῶν ἕνα ὁ πᾶσι χεῖρ ὄντα (quemadmodum ipsi loquuntur) multaque in homine, quem microcosmum appellarunt, perinde ac in superioris orbis sphaera, si non eadem prorsus magna saltem ex parte similia, simili ferè tum modo, tum ordine post longa temporum interualla repeti, ac iteratò geri, quo superioribus olim sæculis gesta leguntur. Unde adeò quod Aristoteles, Græcorum philosophorum facile princeps, obiter in atheris etymo explicando 1. Meteororum protulit, ubi vocabuli illius vim atque significationē ἀπὸ τῆς αἰθέρης μάλλον, ἢ ἀπὸ τῆς αἰθέρας. i. à perpetuo potiùs motu, quàm ardore deductã interpretatur, idem meo quidem iudicio rerum quoque & actionum humanarum iteratæ reciprocationi non ineptè posse accommodari videtur. Quemadmodum enim ille mentes hominum atque opiniones iisdem saepe de rebus easdem subinde in orbem redire ac repullulascere scribit, idq; non semel aut iterum, sed sæpiùs, (ut ipsius interim hîc verbis aptissimis utar) ἕχ ἂν πο. ξ. δι. φη-

1. Meteor. 2.

σομλ, ἢ δὲ Δις, ἢ δὲ ὀλιγάκις τὰς αὐτὰς Δόξας ἀνακυκλεῖν γινομένης εἰ τοῖς

ã ij

ei τοῖς

EPISTOLA

ἡ βίβλος ἀποστόλων, ἀπὸ ἀπαιεῖς, ita & facta nonnunquam factis & euentis euenta respondent, ut quàm proximè hæc ad illa accedere, ac tantùm non eadè planè esse, nominibus authorum paululum immutatis intelligi possint. nec quicquam hodie sub sole noui occurrat, (pro eo ac sacrè etiam literè testantur, Ecclesiastis 2.) cuius exemplar aliquot iam retrò seculis elapsum non præterierit. Quo fit ut antea facta plerunque futurorum, & elapsa presentium typi, quasiq; specula quedam minimè obscura meritò habeantur. Cuiusmodi vitæ humanæ instituendæ exempla quum aliàs passim per vniuersa sacrosancta Biblia occurrant, equidem haud scio, an alia nostrè huic ætati, quàm hodie agimus, ad amissim magis quadrent, quàm quæ Haggæi, Zachariæ & Malachiæ prophetarum oraculis edita ac promulgata fuerint: ubi multa illi quidem præter historiæ sui temporis ac rei gestæ fidem, præter apertissima religionis nostræ documenta, quanta nescio an in aliis tribus è minoribus prophetis paria numero reperiantur, de eadè quoque dominica tum temporis instauranda sæpius inculcant: quæ tametsi ad homines eius ætatis propriè spectarint, hodie tamen etiam apud nos, si rectè expendantur, aptissimè locum inuenerint: præsertim quum rerum nostrarum non absimilis conditio magnam cum illa ætate affinitatem habere videatur. Ecquid enim hoc aliud est, quod proximis hisce annis summo Dei Opt. Max. beneficio, ac nunquam satis laudatæ reginæ nostræ Mariæ (quod ad humanam quidem operam attinet) tuisque pariter felicissimis in obeunda legatione auspiciis, (Pole illustrissime) domi nostræ in instauranda religione, temporum prius iniuria nescio qua plurimum labefactata, mira dexteritate confectum, totus penè orbis Christianus admiratur,

DEDICATORIA.

admiratur, suspicit, colit, quàm ipsissima temporum illorum
 representatio, quibus aedes dominica secundum instaurata
 ibi legitur? nisi quod maiorem fortassis hic quàm illic admirandi an-
 sam plerisque praebeat, & temporis brevioris, quàm pro tanta re con-
 ficienda suppeditatio, utpote quae multorum hominum piorum
 spe ipsam atque expectationem felicissimo suo successu vicit,
 & ex ea parte quae primam totius rei aggrediendae occasio-
 nem auspiciatissima regni sui inauguratione suppeditavit
 impari sexus mutati ratio. Habuit enim aedes illa quae iam
 dixi, quando instaurabatur, Iehosua summum sacerdotem,
 & principem virum Zorobabelem suae instauratiōni ma-
 nibus pedibusque iunctis utrinque operis diu incumbentes:
 quemadmodum & haec praesentis aedis nostrae instauratio,
 (quam sedem verae pietati ac diuino cultui in hominum no-
 stratum animis quasi postliminio restitutam intelligo) ha-
 bet illa quidem ducem & architectum suum, qui Iehosuae ty-
 pum scientia, moribus, & integritate vitae quàm proximè
 referat, conspicuum omnibus, & archieratici ordinis in
 Anglia lumen: de cuius laudibus tacere malo, quàm pauca dice-
 re: ut de Carthagine Sallustius olim sibi faciundum putavit.
 Sed principis Zorobabelis loco quum feminam reginam à
 Deo Opt. Max. tam arduo operi praefectam video, succur-
 rit ilico, quod Paulus Corinthios admonet: quae alias imbe- 1. Corinth. 2.
 cillia mundo videbantur, ab eo hic etià ut olim delecta esse
 quò pudeferent ea quae erant robusta. succurrit Deborae vi- Iudicum 4.
 ctoria quam femina de deuictis hostibus victrice dextra
 feminea reportauit. succurrit & Esther optime de Iudaica Esther. 7.
 patria, suisque in pristinam dignitatem restituendis apud Af-
 suerum merita. Cur enim hic non liceat egregiam hanc ve-
 stram operam, & ingens reuocandae pietatis studium cum aedis
 à iij illius

EPISTOLA

i. Corinth. 6.

illius instauratione anagogicis conferre, cum diuo Hieronymo templum dominicum toties instaurari videatur, quoties antea vitæ ruina nouis (ut inquit ille) virtutum ædificiis refartitur? Hæc enim uero sedes illa Dei est, quam lubētius in homine instauratam uidet, q̄ lapideam illam & ligneam materialis olim templi congestam struem. Hoc illud est quod Paulus intelligit, ubi ait: An nescitis q̄ corpus uestrum tēplum est habitātis in uobis spiritus sancti? Breuiter hæc illa tecta sunt bonarum virtutum gemmis & laquearibus distincta, in quibus Dominus inhabitaturum se atq; inambulaturum promittit, Leuitici cap. 26. Cui sanè operi multò pulcherrimo, cum te dies noctesq; summis uiribus incumbētem, aliōsque itidem tuo exemplo in optimi laboris partem tantum non uia uoce uocantem uiderem, Cardinalis amplissime, non committendum putauit ut otiosus in tam splendida architectura opificio, quasi spectator aut auditor tantum contractis quodammodo præ pigritia manibus digitisq; obtorpescerem: præsertim eiusdē patriæ alumnus, & si quid in me uirium aut eruditionis insit, optime parentis iuuandæ studio, quasiq; antipelargiæ officio totus obnoxius: imò conferēdum potius aliquid in commune esse, & undecunq; cœpti operis uel re promouēdi, uel uerbis saltem approbandi occasionem arripiendam. Quod cum officij ratio semel faciundum admoneret, & similia similibus prouehendis accommodatissima uideretur, comodum mihi in mentem uenire doctissimi cuiusdam Hebræi interpretis commentarij, quibus ille prophetas iam dictos, secundæ ædis instauratione acerrimos præcones ac impulsores, quanta maxima fieri potuit perspicuitate suis interpretatus est. Operæpretium itaq; me facturum putauit, si peregrina lingua & Latino-

DEDICATORIA.

Latinorum adhuc auribus inusitata conscripta eandem interpretationem nostris & sibus utcumq; donarem: partim ut qua priscis illis temporibus post templum instauratum emendanda adhuc vitæ præcepta opportuna videbantur, eadem apertius paulò (si qua fieri possit) à nostræ ætatis hominibus intellecta, factis exprimerentur: partim ut quemadmodum in initio renascentium bonarum literarum studiosi iuvenes ad Græca Latinis summa sua cum utilitate coniungenda, translationibus ex altera lingua in alteram transfusis, quasi prævia interpretum manu deducti, maximos deinde in illis studiis progressus suapte sponte fecerunt, ita & in Hebræicis haberent, qui viam ipsis ad reliquos huius authoris commentarios intelligendos utcumque sterneret. eos potissimum intelligo, qui viua alioqui præceptoris voce destituuntur, quibus, ut spero, non inutilis hic labor futurus est. Habent enim & hæc studia sacris literis intelligendis non leue momentum, si maturo iudicio legantur. Et huiusmodi sunt, qualia Diuum Hieronymum proeucta iam ætate sibi addiscenda putauit, & nonnullis in locis theologo futuro necessaria cæsuit, ubi cogimur, inquit, ad Hebræos recurrere, & scientiæ veritatem de fonte magis quàm de riuulis quarere. Et quæ sequuntur apud eundem, in octauum Zachariæ caput. Huius verò qualifcunque Latinè reddendi laboris primitiæ cum publicæ utilitati consecranda viderentur, amicis aliquot mei pariter, ac Hebræicæ linguæ promouendæ studiosissimis ita suadentibus, (inter quos primo apud me loco esse debet Ἐπιθεωρητὴς Ἰωάννης Ἐπισκοπὸς Ἰταλῶν dominus Ioannes Mercerus, eiusdem sacrae linguæ in Academia Lutetiana professor Regius, quem honoris causa nomino, & ea qua præceptorem decet, obseruantiæ colo) æquissimo iure tibi, Cardinalis amplissime, præceteris

EPIST. DEDICATORIA.

reris omnibus debebatur: ut qui primam aggredienda tralationis occasionem felicissimo tua legationis successu dederis, eiusdem in lucem adenda primo gustu praelibando fruerere, meique interim erga te obsequij ac propense voluntatis argumentum qualecunque, mnemosyni loco obsignatis (ut aiunt) tabulis testatum haberes. Vnde quid velim potius, si pares animo vires suppetere, quam quid possim, illustrandi nominis tui causa prestare, tanquam ex unguibus leonem intelligeres. Vtinam aut in his laboribus, aut in reliqua mea perquam tenui rei literaria supellectile aliquid esset, quod tibi gratum & aliis vsui esse possit. Cui si placeat, quod è peregrina lingua traducitur, non dubito quin & otij perinde ac negotij mei in his studiis collocati faciliorem rationem Mæcenatibus meis redditurus sim, & alios multo æquiores in iisdem approbandis iudices habiturus. Quod enim Augustinus olim de Simpliciano pro sua modestia sibi persuasit, idem ego mihi quoque de tuo iudicio, Cardinalis dignissime, persuasum habeo, & habere debeo: quum tibi, inquit, aliquid placet, noni cui placeat, quoniam quis te inhabitet noni. Faxit item tui incola Deus Opt. Max. ut orbi Christiano, patriæq; nostræ iuuanda diu superstes, aliquando ciuitate cælesti doneris. Vale. Lutetiæ Parisiorum, Calendis Martiis, 1556.

August. ad
Simplicianū,
lib.2.

Tibi tuoque obsequio addictissimus

Thomas Nelus.

INTERPRES LECTORI

Christiano $\delta\epsilon\ \pi\epsilon\tau\epsilon\lambda\iota\kappa\omicron\upsilon\ \kappa\alpha\iota$

$\delta\epsilon\ \eta\epsilon\beta\alpha\iota\omicron\upsilon.$

Peræpretium fortassè fuerit, Christiane lector, initio huiusce operis (quod faustū tibi foelixq; sit) breuiter aliquid cūm de rei ipsius, quæ tota hīc agetur, natura, tum de interpretationis genere atque occasione in vniuersum admonuisse, partim vt vno quasi oculorum aspectu res ipsa tota comprehensa, faciliorem sui cognitionem præbere possit, partim vt instituti mei consilium, susceptique laboris qualemcunque rationem, amico saltem & beneuolo lectori probatam reddam. Quorum & illud tibi (quod spero) non iniucundum, & hoc mihi vel in primis necessarium videatur. Habes igitur quod ad primum attinet, doctissimi Hebræorum interpretis Davidis Kimhi in Haggæum, Zachariam, & Malachiam prophetas commentationem, Latinè vt cūque redditam. Quam quum hætenus sua duntaxat lingua delitescentem, Hebræis solis, aut Hebræis mi ei studiosis vtilem animaduertissem, non committendum putavi, vt istud quicquid erat boni, tam angustis finibus inclusum, paucorum proprium foret, quod cōmune pluribus emolumentum adferre possit. Etenim inter omnes ferè, qui à Christo nato aliquid ad sacras veteris instrumenti literas intelligēdas Hebræicè contulere, nemo hoc interprete diligētius, nemo accuratiūs (quod sciā)

ē simpli-

P R A E F A T I O.

simplicem ac genuinā verborum explicationem, vel doctissimorum etiam nostræ ætatis hominum iudicio præstitit. Quòd si quis nouo hoc à me exēplo factum putet, vt ad prophetarum oracula explicanda, post infinita penè grauisimorum nostræ fidei authorum monumēta, Iudæum interpretem in medium adferam, atque hoc illud esse existimet, quod vulgò frequens dici consuevit, solem velle lucerna monstrare, ac repertis frugibus, glandes adhuc vescendas obtrudere, non ineptè (ni fallor) eodem hîc responso mihi vti licebit, quo Philippus apostolus apud Ioannem Nathanieli, viro illi quidem minimè malo vsus olim fuissè legitur. Cui quum admirationis non nihil, sub initium noui euangelij mouisset natalis seruatoris nostri Christi patria Nazareth, adè vt interrogarit, an boni quidpiam è Nazareth esse possit, veni, inquit ille, & vide. Ita & ego pari quidem verborum breuitate, licet in re longè impari, si quis hîc itidem interroget, an ab homine Iudæo boni quidpiam expectari debeat, non alienè fortassis respondero, si dicam, lege & vide. Nam quum triplici sensu tum à nostris, tum ab Hebræorum plerisque interpretibus, literas sacras explicandi ratio constare dicatur, grammatico, mystico, & allegorico, isque in primis necessarius sit, qui reliquis duobus ceu cardinis ac fundamenti loco substernitur, in verbis & historica rerum gestarum narratione potissimùm situs, alienum fortasse à ratione non fuerit, Hebraicæ grammatices proprietatem ab Hebræo potius interprete,

P R A E F A T I O.

terprete, quàm aliunde petere. Sed ita tamen vt sicubi patrio & auito errore Iudaïcas ille nugas, & Rabbïnica somnia pro seriis venditet, Hebræum esse, non Christianum interpretem meminerimus: aurumque (quoad eius fieri poterit) è stercore etiam Enniano Vergilij exemplo quæramus. Cur enim hîc non liceat, historiæ verborumque cognitionem Iudaïca interpretatione nō nihil nouare, quum prophana quoque studia non aspernanda censeat diuus Augustinus lib. secundo de doctrina Christiana, si quid in illis occurrat, quod quouis modo rebus sacris tractandis vsui esse possit? Equidem quod ad me attinet, diuini illius hominis consilium tum hîc, tum aliàs quoque ob oculos semper ponendum imitandumque iudicauim, quod ille libri eiusdem capite quadragesimo secundo grauissimè suadet, nempe vt quemadmodum Aegypto olim Israëlitæ emigraturi, vasa, vestes, & aurum Aegyptiacum, Deo Optimo Maximo iubente, vnà secum asportarunt, quibus postea in cultu diuino vsi fuere, ita & nos vndecunque arrepta occasione, vel ab aduersariis fidei atque professionis nostræ, sicubi commodum videbitur, ad intelligenda sacrosancta Biblia subsidia comparemus: atque adeò ne à Iudæo quidem prolata, quæ prophetarum obscuris oraculis aliquid lucis adferre possint, idcirco aspernemur, quia vera subinde falsis, & futuris præterita permisceant. Nam & triticum nemo idèò minoris æstimat, quia lolium plærunque adnasci solet, &

P R A E F A T I O.

Deus ipse omni humana laude maior, Hoseæ secundo: Non dubitat aurum, argentum, linum, aliâque id genus munera, quæ meretrix in lenones impurissimos impenderat, sua appellare. Cur ergo non liceat adminicula huiuscemodi qualiacunque prophetarum oraculis illustrandis, quouis tandem modo aut authore adhibita, nostra potius occupando, quàm aliena non legendo facere? præsertim hac ætate, qua Dei Optimi Maximi beneficio Christianæ fidei fundamenta vsque adeò iacta sunt & longa æui æternitate confirmata, vt à phanatico illo & inueterato ludæorum errore, quo tardigradum & verè ἄπιστος (vt Græci appositè loquuntur, & nos serotinum appellare poterimus) suum adhuc Messiam miserè expectant, minimum periculi (quæ Christo seruatori nostro maxima gratia habenda est) imminere videatur, hominesque doctissimi summa cum laude (minori tamen quàm pro meritis suis) & auditorum utilitate, publicè ac priuatim in orbe Christiano commentarios huiusmodi interpretentur. Interim tamen ne qua vel incauto lectori labendi occasio relinqueretur, antidoti cuiusdam loco, ac memoriæ refricandæ causa, nodos illiusmodi ludæicos, si qui difficiliore hinc occurrerint, breuissimis obseruationibus partim ex Hieronymo, partim ex aliis probatæ fidei authoribus ascriptis, vt cunque dissecandos curavi. Sequutus ea etiam in re diui Augustini (quo consultore lubenter omnes vti debemus) auctoritatem atque consilium.

Is enim,

P R A E F A T I O.

Is enim , pro eo ac superius iam admonere cœpi, prophana sacris ita demum adhibenda censuit , vt qui illis adminiculis vti voluerit , eodem modo vteretur, quo Israëlitis Deuteronomij vigesimo primo præcipitur , vt in exotica foemina ac bello capta in vxorem deligenda sese gererent, nempe vt illa cæsariem sibi prius abraderet , vngues præcideret, vestem priorem deponeret, & alia quædam præstaret , quæ lex eo loco disertis verbis exigit. Quale quid in præsentiarum huic etiam operi necessarium arbitratus , nouaculæ loco , quæ cæsariem Iudaicam abraderet, Christiana quædam antidiagrammata adhibenda curavi. Rabbinica multa & otiosa philosophantium suo more Iudæorum præfegmina , ac grammatica nonnulla præcepta, quia in Hebraicæ linguæ studiosæ iuuentutis gratiam refecanda prorsus non videbantur, ab ipso tamen contextu aliena , in operis totius calcem reieci: quò nec omiſsa penitus à quoquam desiderarentur , nec interpretationis perpetuæ cursum medio quasi aluco iniecta morarètur. Iam verò quod ad interpretationis formam attinet , quum illud in vniuersum cuius interpreti præstandum doctissimi quiq; præcipiant , vt sensum magis quàm verba verbis exprimat , idem hic mihi necessariò faciundum fuisse facile concesserit, qui vel mediocriter in huiusmodi studiis versatus fuerit, vbi perpetua ferè hyperbata, perpetua Rabbinicæ linguæ idiomatica passim , aliquando etiam ad nauseam vsque occurrunt , à Latinis auribus tam aliena , vt

P R A E F A T I O.

monstra potius, quàm Latinæ loquendi formulæ viderentur, si quis verbum è verbo redderet. Fuit itaque per vniuersum opus sensui potissimùm, ac deinde nostri sermonis consuetudini nonnihil inferuendum: eorum interim non minima habitatione, qui tyrones adhuc huiusce linguæ, conferendi causa, nostra hac fortassè qualicunque opera, ad reliquos eiusdem auctoris commentarios intelligendos subsidiaria vti volent. Cæterùm in ipsis prophetarum oraculis recensendis, quæ necessariò huc ascribenda erant, verborumque contextu (vt vocant) referendo: quoniam Hebraïci interpretis explanationi per omnia inhærendum: ac tantùm non alienis vestigiis insistendum fuit, illud equidem vel æquissimo iure mihi indulgendum putavi, vt salua vulgatæ ac receptæ translationis fide & autoritate (quam lubentissimè amplector, vbi de recondita rerum significatione atque mysteriis fidei agitur) grammaticum sensum eiusmodi interpretatione eruerem: quæ ne latum creparet. Ita enim præsentis instituti ratio postulare videbatur, vt Hebraïco interpreti contextus etiam Hebraïcus vndequaue responderet. Alioquin quoad interpretationis varietatem attinet, quæ Septuaginta interpretum nomine, veneranda multorum annorum antiquitate suspicitur, sicubi ab his quæ hodie punctis vocalibus distincta Biblia vaneunt, nonnihil discrepet, illud in vniuersum tamen aliis omnibus non satisfaciatur, mihi tamen plerisque

P R A E F A T I O.

plærisq; in locis scrupulum omnem eximit, quod
Augustinus libro quarto de doctrina Christiana
capite septimo scribit: ideò nonnulla aliter reddita
atque conuersa fuisse, ac in Hebræo habeantur, vt
ad spiritualem sensum magis accenderetur lectoris
intentio, & quæ sequuntur apud eundem in ean-
dem sententiam. Habes vtriusque, tam rei proposi-
tæ quàm interpretationis præstitæ modum atque
rationem. Quod reliquum est, faxit Deus

Opt. Max. vt vtraque communibus
Christianæ Reipublicæ stu-
diis aliquò vsque in-
seruire possit.

Vale.

COMMENTARIII

RABBI DAVIDIS KIMHI IN

Haggæum prophetam.

Caput 1.

IN NO secundo Darij regis, men-
se sexto, die primo mensis, factus
est sermo domini per Haggæum
prophetam ad Zorobabelem fi-
lium Salathielis, ducem Iehuda,
& ad Iehosua[m] filium Iehozadac
sacerdotem magnum in hanc sententiam.

Eodem hoc tempore Romæ regnavit Tarquinius superbus. Fuere
autem trecenti, plus minus, anni ante Christum Seruatorem natum.

Zorobabel typus est eiusdem Seruatoris, qui verè dirutum ædifica-
uit templum. i. ecclesiam, & reduxit populum de captiuitate.

Christi typum, secundum id quod rex erat, repræsentat Zorobabel;
secundum id quod pontifex erat, repræsentat eius cognominis Iehosua
sacerdos magnus.

Anno secundo Darij regis. Fuit hic Darius Af-
suero patre editus: & ut fertur, Esther filius. Idem tem-
plum instaurari iussit, quod opus impeditum fuerat ab ad-
uersariis Iehudæorum, iam inde statim ab initio regni Af-
suero. Nam ab eo tempore, quo primùm in exilium migra-
tum est, ad illum usque diem nondum plenè absoluti erant
septuaginta anni excidij Hierosolymitani, (nisi ratio eorū-
dem ab imperio Nabugodonosori subducatur,) id quod ut
fieret, Hieremiæ illud cap. 29. exigere videtur. Post com-
pletos, inquit, in Babylone septuaginta annos, visitabo
vos, &c. Illi verò iam tum temporis non nisi quinquagesi-
mum

COMMENTARII KIMHI

mum secundum exilij annum agebant. Migrarunt enim
 anno decimo nono regni Nabugodonosori, visitatioque il-
 la que sub Cyro contigit, integra & perfecta censenda non
 est: quippe qui triennio tantum regnarit, eoque etiam non
 pleno. In initio verò regni Assueri scribebantur inimica il-
 la litera, quibus impediatur operis structura, ad secun-
 dum usque annum Darij regis Persarum: quo tempore ple-
 nè iam absoluti erant ab excidio Hierosolymitano septua-
 ginta anni, nouemdecim scilicet illis expletis, qui antea de-
 siderabantur, nempe Cyri tribus. Assueri 14. & duobus
 Darij. Atque ita summa iam illa superior septuaginta an-
 norum emanat. Quo quidem septuagenario annorum spa-
 tio elapso, ab excidio urbis Hierosolymitane, instabat
 iam ædis dominice instaurandæ opportunum tēpus. ac tum
 demum Haggæum (Hierosolymis commorantem) prophe-
 tici spiritus afflatus incesit, ad alacritatem, animique pro-
 pteritudinem Zorobabeli suggerendam, & sollicitandam
 operis dominici structuram. Nam ipsi alioqui parum im-
 pigrè se in ea gerebant, præ metu aduersariorum, qui ad
 aliquot hosce annos intermissi operis in causa fuerāt. Neq;
 enim verò prius eos vnquam afflatus diuinus, sed iam pri-
 mùm excitat, quoniam non nisi post eum diem expleti fue-
 rant à vastitate Hierosolymitana septuaginta anni. Cui
 quidem sententiæ consonum est & illud quod Esdra 5. scri-
 bitur in hæc verba, Prophetauitq; Haggæus propheta &
 Zacharias filius Iddo propheta Iehudæis illis qui fuerunt
 in Iudæa & Hierusalē, nomine Dei Israël, cuius instinctu
 afflati fuerunt. Ad Zorobabelem filium Salathielis.
 Zorobabel cuius hoc loco meminit, non fuit ille quidem Sa-
 lathielis, sed Pedaiæ filius: atque hic rursus Salathiele pa-
 ere

tre oriundus, ut 1. Paral. 3. constat. Caterum ex filiis suscepti nepotes, filiorum loco haberi solent. Quod autem hoc loco Salathielis potissimum mentionem faciat, id inde fortasse factum est, quoniam Salathiel Pedaiā vir multo insignior ac clarior extiterit, quemadmodum & Zacharias filius Iddo appellatur, Esdræ s. patre tamen Barachia natus, qui filius Iddo fuit. Ducem Iehuda. Qui ab eo tempore quo domus secundum instaurata fuit, rerum summa potiebantur, haud illi quidem regum titulis amplius insigniebantur: quippe qui bona ex parte ethnicorum principum imperio obnoxij fuerint. Quod si quis hic obiiciat Machabeorum aut Herodianorum familiam, eosque regum nomine appellatos fuisse dicat, aliena quidem fuit horum omnium origo à tribu Iuda. & ad Iehosua filium Iehozadac sacerdotē magnum. Iehozadac ille, cuius hic meminit, unā cum ceteris in exilium abductus fuit, ut habetur 1. Paralip. c. 6. his verbis, Porrò Iehozadac egressus est, quando transtulit dominus Iudam & Hierusalē per manus Nabugodonosori. Esdras eiusdē frater fuit, uterq; Seraiā patrem habuit. Eius ergo quē Iehozadac diximus, filius Iehosua, Hierosolymā iam olim unā cū Zorobabele redierat. Caterum Esdras non nisi elapso iam anno septuagesimo ab urbe eversa rediit, quo tempore instaurandæ adi dominicæ iam admouebantur manus. In hanc sententiā. Verba hæc illa sunt, quibus populus ad Zorobabelem ac Iehosua utebatur. Sic ait dominus exercituum dicēs: Populus iste dicit, tempus nondum adest, tempus videlicet, ut domus domini instauretur. Factum ergo est verbū domini per Haggæum prophetam in hanc formam: An tempus est vobis ut vos habitetis

COMMENTARII KIMHI

in domibus vestris laqueatis, domus autē ista deserta sit? Sic ergo dicit dominus exercituum, Diligenter perpēdite vias vestras. Seminaſtis multū, & parum infertis: comeditis, sed non ad satietatem: bibitis, sed non ad inebriationem: induimini, sed ita tamen vt nemo caleſcat: & qui ſeipſum pro pretio elocat, recipit mercedē in ſacculū pertuſum.

Comeditis, inquit, ne forſitan è vobis quiſpiam dicat voluntarium fuiſſe ieiunium, & tamen non eſtis ſaturati.

Id autem vobis accidit, quia honori meo delicias veſtras antepoſitis: ſatagitis quiſq; rerum veſtrarum, & interim negligitis res diuinas.

Qui poſt bona opera non ſemel & bis, ſed frequenter peccat, & præteritam charitatem ſequentibus vitiis obſcurat, & ſordidat, iſte in pertuſum ſacculum pecuniam congregat.

Idem plerique contingit, qui habitant in ædificiis laqueatis, & quantum in ſe eſt, deſpiciunt deſolatam domum Dei, & cum poſſunt ædificare, contemnunt.

Sic ait dominus exercituum. *Vt illi viciffim populo hunc in modum reſponderent. Impedita enim ab aduerſariis Iehudæorum ædis ſacra inſtauratione, reliquo omni quod interiectum eſt, tēporis interuallo, deploratā ſpem eius reſarciendæ populus habebat, illud interim clamitans: haudquaquam adhuc opportunum ædis extruēdæ tempus adueniſſe: etiam ſi ſatis intelligeret, elapſos eo tempore fuiſſe ab vrbe euerſa ſeptuaginta annos, quum ſecundum iam regni ſui annum ageret Darius. Verum enim uerò memiſſe illos oportuerat, non temerè id aut ſine cauſa factum, quod ab exilio reuocati fuiſſent, debere potiùs, vel tacente propheta, manus operi admouere, ſibi que mutuò animos addere: præſertim quum ſuas ſibi res parum ex animi ſententia ſuccedere animaduertent: quemadmodum hic infra ait: Seminaſtis multū, & parum infertis, &c. Quin*

& illud ipsis in mentem venisse oportebat, supplicij id loco
 immissum fuisse propter neglectam & planè desperatam
 aedis dominicæ structuram. Vbi ergo remissos eos & ad
 mutuas exhortationes obtorpescentes videret Deus Opt.
 Max. Haggæum prophetam legatum ad eosdem mittit.
 Factumque est verbum Domini. Dominus enim ita
 populum alloquitur per Haggæum. Nam quod hætenus
 priori prophetia continebatur, id eò pertinebat, ut Zoro-
 babeli Iehosuaq; vicissim impertiretur. Hæc autem quæ
 secundo loco ponuntur, ad populum spectant, & in eum fi-
 nem dicuntur, ut ad populi concionem referrentur. Num
 tempus est vobis? Vos, inquit, ô vos qui illud in ore ha-
 betis, nondum aduenisse tēpus opportunum extruēda edi-
 dominicæ, dicite enim verò mihi, nū oportunit̃ vobis vide-
 tur, ut in vestris laqueatis aedibus acquiescatis, & hæc in-
 terim domus squalore prorsus obtorpescat? hoc cine pulchrè
 se habet? An nō vestri pudeat? perpēdite diligēter vias
 vestras. Vias pro negotiis & operibus haud aliter hoc loco
 posuit, ac Esa. c. 58. vbi ait: Honorabĩsq; diē illū, ut ne fa-
 cias vias tuas. Ipse deinde suimet interpret̃ est, quum addit,
 Seminaſtis multum. Cōtrā scilicet ac vulgò fieri consue-
 uit. Nam plurimā messē ē modico iacto semine proueni-
 re videas, & multò cumulationiora in horreum inferri, quàm
 fuerint in sementem exposita. Nunc verò quum non ita vo-
 biscum agatur, sed modo planè contrario, quĩ sit, quòd istud
 quicquid est mali, non in supplicij loco ponatis, & aedis cau-
 sa immissum puteris? quam vos squalentem ac desertam iacere
 permittitis. Accedit huic & aliud malum: nempe q̃ à
 maledictione ne illud quidem immune reperiatur, quod in
 horreo reconditum est. Vnde adeò fit, ut fames eo comesto

COMMENTARIUM KIMHI

expleri non possit: id quod de eiusmodi quoque comedendi genere dictum intelligi volo, quod aliàs pro communi hominum consuetudine satis sit explendo ventri. & non inebriamini. perinde ac si diceret, non explemini. Nam ebrietas accidit, quum quis vino expletur: tum videlicet, quum immodicè sumitur, ad mētis vsque perturbationem. vt nemo calefiat. i. vestis illa quam induit, calorem adferendi vim non habet, quanuis eiusmodi quæ pro communi hominum more calefaciendo corpori sufficiat, nempe singulis rebus inhaerente maledictione. Et qui mercede se locat. Pecunia ea quæ mercibus emendis vendundisque, aut opera sua alteri locata acquiritur, maledictioni & ipsa obnoxia erit, haud aliter ac si in peram aliquam vestiariam infernè pertusam & foraminibus peruiam immitteretur. quippe quæ immissa ilico elabitur.

Sic dicit dominus exercituum: Ponite cor vestrum super vias vestras. Ascendite in montem, vt afferatis ligna, & ædificetis templum, & gratum erit mihi, & gloriosus ero, dicit dominus. Respicietis ad multum, & ecce parum, quòdque in domum infertis: in illud ego inflo. ob id scilicet, dicit dominus exercituum, quòd domus mea adhuc deserta est: vos autem curritis, vt quisque domum suam habeat: idcirco cœli super vos rorem non dant, nec terra prouentum suum. Ego quoque vocaui siccitatem super terram, & super montes: super frumentum & vinum: super oleum, & super vniuersum quod terra profert: super hominem, & super iumentum, & super vniuersum laborem manuum.

Ros de cœlo gratia Dei est: vt si cuius anima perturbationibus & iaculo

iaculo diaboli vulnerata ardeat, refrigeretur hoc rore, & æstus suos temperet, quo retento terra quoque mentis nostræ non adfert germen suum. Neque enim sine rore Christi potest vlla anima adferre frumenta: quæ sunt opera verè pia.

Sic dicit dominus exercituum. *Sensus horum verborum satis ex se constat. In dictione Hebraïca, quæ huic verbo respondet, & gloriosus ero, apocope est He litera, quæ quum non exprimitur, inter legendum tamen locum habet, utrinque significatio est eadem. Ratio autem rescissa litera diligenter est à maioribus nostris (quorum memoriam lubenter usurpare debemus) & accuratè admodum inuestigata. Ea verò fertur esse huiusmodi, quoniam post eadem instauratam, quinque rerum desiderio laboratum fuit, arca nimirum Vrim & Thūmim, ignis cælestis, præsentia diuina, & spiritus prophetici. Respicitis ad multum. Si concitato semel cursu, materiam è montibus extruendæ domo subducendam curaretis, execrationi locus apud vos amplius non esset. Caterùm qui iam est rerum vestrarum status, respicitis ad multum, & ecce parum: parum inquam est, quod videtis. idque longè secus fit, ac pro expectatione vestra, quorum cogitationibus animisq; multa obuersabantur. & ego inflo in illud, perinde ac si res eiusmodi foret, quæ vel solo oris anhelitu, & narium insufflatione absumi possit. Chaldaeus paraphrastes ita reddidit: & ego maledictionem in illud immitto. Idcirco super vos. Quoniam ethnicorum hominum agri pluuia ac rore supernè manante irrigantur. At super vos & in agris vestris cæli vsque adeo in arctum comprimi videntur, ut ne vel rorem quidem emittant, qui aliàs suppressi non so-
leat. Quale quid Leuitici 26. inter execrationes enumeratur, ubi ait: Ponam cælos vestros sicut ferrum. qui locus
& huic*

He litera apud Hebræos quinariū numerum significat.

& huic respondet. Ego quoq; vocavi siccitatem. id
 est, decreui futuram sterilitatem & famem. super ter-
 ram. nempe ut illa prorsus exarescat: & aëris quoque na-
 tura in siccitatem abeat, nec quicquam deinceps humoris
 emanet ex aquis illis abyssi, quæ partes inferas occupant.
 contrà planè ac Deuteron. 33. dicitur, ubi ait, Et de abyssis,
 quæ infra cubat, &c. & super montes. reperiuntur enim
 nonnulli bonarum arborum feraces, è quibus non pœniten-
 di fructus & herba utiles carpuntur: ut constat Deut. 33.
 & de vertice, inquit, montium aternitatis, ac fructibus col-
 lium sæculi. Et super triticum. Sunt enim hæc tria, in
 quibus victus humani cardo (quod dicitur) & præcipua ra-
 tio ponitur. Deinde breuiter omnia quasi in unum contra-
 hit. & super vniuersum, inquit, quod terra profert:
 super hominem præterea, & super iumentum. Nam
 ex inflammatione & squalore aëris morbi multi pestiferi
 cum in hominibus, tum in iumentis enasci solent. & super
 vniuersum laborem manuum. haudquaquam illis be-
 ne succedet: sed frustra potius insumetur opera, quam irri-
 gandi causa, hauriendis è puteo aquis impendent, nulli vi-
 delicet vsui futuris: ita ut hunc locum interpretatur inge-
 niosus quidam Rabbi Abraham Esrites, (cuius memoria
 ac recordationi suis hic honos habetur.) vult autem dicere
 aërem illum squalentem, qui terram ambit, omnia sua sicc-
 tate affecturum, quæcunque fuerint ab illis irrigata.

Audiuit autem Zorobabel filius Salathielis, &
 Iehosua filius Iehozadac sacerdos magnus: atque
 cunctæ reliquæ populi, vocem domini Dei sui, &
 verba Haggæi prophetæ: quum illum misisset do-
 minus Deus eorum: timuitque populus à facie do-
 mini.

mini. Et ait Haggæus legatus domini legatione domini ad populum, dicens, Ego vobiscum sum, dicit dominus. Et excitauit dominus spiritum Zorobabelis filij Salathielis, ducis Iehuda, & spiritum Iehosua filij Iehozadac sacerdotis magni: atque spiritum totius reliqui populi, vt venirent & facerent opus in æde domini exercituum Dei sui.

Suscitatur spiritus populi, qui antea obdormiebat, vt ingressi (foris enim fuerat) facerent opera quæ digna erant penetralibus domus domini. Aedificanda porro intelligitur domus spiritualis in sacerdotiũ sanctum ad offerendas spirituales victimas placentes Deo, vt suscitetur in nobis spiritus sanctus, & ingrediamur in domum domini, & faciamus opera eo digna. Iam enim Christus verus ille Zorobabel & Iehosua in æternum suscitatus est à Deo patre, vt illi præsit operi, nos verò faciamus ipso adiuuante & disponente.

Audiuit autem Zorobabel, &c. *Etiam si Haggæus propheta nequaquam eos alloquutus fuisset, officij tamen ipsorum ratio postulabat, vt ædis dominicæ structuram molirentur. Statim enim iam inde ab eo tempore, quo suas sibi res non ex animi sententia, sed aduerso potius flumine (vt dici solet) & præter consuetum morem euenire viderunt, actionum suarum diligens erat subducenda ratio, & inquirendum in opera. Atque hoc illud est, quod hoc loco dicitur, audiuit vocem Dei sui. Præcipit enim in lege domini, Leuit. 26. his verbis: Si ambulaueritis mecum fortuito, & quæ sequuntur, ubi mali quidpiam aduenerit, examinanda statim opera, nec illud esse fortuna aut casui acceptum ferendum. At enim uero maiori multo studio, ardentiusque in opus incumbere debebant, propter Haggæi verba ad eos habita, quem dominus legatum nomine suo emisit: ideoque adiungit, & verba Haggæi propheta. Et ait Haggæus angelus domini. Legatus, scilicet, ab*

COMMENTARII KIMHI

eo emissus. Eodémque modo angelus ubique ferè pro legato ponitur: ut Numer. 20. Misso angelo suo eripuit nos ex Aegypto. Mose nimirum preceptore illo nostro, sacrosancta memoria. Et excitauit dominus. Opus enim fuit huiusmodi animorum excitatione, propter aduersarios, qui omni studio contendebant, impedire, ne quicquam operis fieret, quo scilicet obfirmato pectore predicto operi incumberebant.

In vicesimo quarto die mensis: in sexto scilicet mense, anno secundo Darij regis.

Sextus mensis Februario nostro magna ex parte respondet. Nam annus Hebræorum duo habet initia, alterum à Martio, quando de festis agitur, alterum à Septembri, quando de aliis rebus fit sermo: quo mense putant creatum fuisse mundum.

Quauis hic initium sit noui capitis, sensus tamen ad superiora pertinet: hoc enim die primas operi manus admovent, ut supra quoque dictum erat: ubi aiebat, ut veniret, & facerent opus. Id quod tamen non eo modo accipiendum est, quasi iam aedificiū ipsum aggressi sint, sed ea dumtaxat prepararint, quæ futuro aedificio necessaria videbantur. Structuræ enim initium non ante vicesimum quartum noui mensis factum est.

Caput 2.

Septimo mense, vicesima prima mensis, factum est verbum domini per Haggeum prophetam hoc modo: Dic ad Zorobabelem filium Salathielis ducem Iehuda, & ad Iehosuam filium Iehozadac sacerdotem magnum, & ad reliquum populum, in hanc formam: Quis ex vobis reliquus est, qui viderit domum illam in magnificentia sua priore? & quid

quid vos, qui videtis eam nunc? An non si ad illam cōparetur, tanquā nihil in oculis vestris? Attamen fortis sis, ô Zorobabel, dicit dominus: sis & tu fortis ô Iehosua sacerdos magne: fortisque sis ô vniuerse popule terræ huius, ait dominus, & facite: quoniam ego vobiscum sum, dicit dominus exercituum: verbum quod excidi vobiscum, quum de Aegypto exiretis: & spiritus meus perseuerabit in medio vestri: nolite timere.

Ab externis ad interna eos reuocat: & hæc illis longè præstantiora esse docet, expectandam aliam templi gloriam: alioqui hanc cum priori non conferendam.

Spiritus meus in medio vestrum. Animaduertendum in verbis ipsis Trinitatis sacramentum, vbi ait: Ego sum vobiscum, & spiritus meus, & verbum, in quo posui testamentum, quum egrederemini de Aegypto.

Pasim illud inseritur per Haggæum prophetam. quoniam eius vaticinium legatio quædam erat, eo nomine ad illos destinata, ut quæcunque ipsis facienda mandaret, ipsi postea eadem aggredierentur. Dic ad Zorobabelem. Sensus ex se satis constat. Quis ex vobis reliquus est? Senibus videlicet & ætate prouectis, qui excidio adhuc superstites viuunt. tanquam nihil in oculis vestris? Si luberet hanc ædem cum priori illa conferre, perinde ac si altera alteri per omnia responderet, an non hæc iudicio & opinione vestra, nullius prorsus momēti esse, atq; adeò vix in rerum natura, præ altera illa, quæ olim fuit, subsistere videatur? Attamen fortis sis ô Zorobabel. Agite verò deinceps, ne fatiscant hoc nomine, ne labascant manus vestra. Nam & hæc ædes in magna futura est gloria. & facite. Vis huius verbi annexi debet ei, quod proxime sequenti versu continetur, ut hic sit sensus. Facite verbum,
b ij quod

COMMENTARII KIMHI

quod ego pepigi vobiscum, & c. quo facto, & ego unà vobiscum futurus sum: & res vestra maiora in dies incrementa ac robur accipient. verbum: fœdus, inquam, illud, quod olim inter me ac vos initum fuit. Spiritus meus perfeuerabit in medio vestri. Spiritus ille quidem sacer atq; propheticus: qui postea tamen, quum illi per peccata legi præceptisque diuinis nequaquam satisfacerent, atate Zacharia & Malachia euauit. Porro quod vobiscum hoc loco dicitur, perinde est, ac si cum patribus maioribusque vestris dixisset. Tantūde enim est, ac si fœdus illud iniissem vobiscum. quale & illud est, Deuter. 5. Non percussit dominus fœdus hoc cū patribus nostris, sed nobiscum. Chaldaus paraphraestes verba illa, & spiritus meus, ita reddidit: Prophetæ mei docent inter vos.

Quia sic dicit dominus exercituum: Adhuc semel, idque breui, ego cōmouebo cœlos, & terram, mare, & continentem, & commouebo omnes gentes: & veniet qui desideratur ab omnibus gētibus: implebōque domum istam gloria, dicit dominus exercituum. Meum est argentum, & meum est aurum, dicit dominus exercituum. Maior erit gloria domus istius posterioris, quàm prioris, dicit dominus exercituum. & dabo pacem in loco isto, dicit dominus exercituum.

Desideratus gentibus, nempe dominus noster atque seruator. Aut gentes desideratissimæ atque electæ à Deo venient ad Christum: quasi dicat, non solum à Iudæis, sed etiam ab electis & desideratis gentibus recipietur Christus.

Gloriam eam intelligit, quam Christus sua ipsius præsentia templo attulit, quando in eo prædicauit, & edidit miracula. Cœlestis doctrinæ gloria in eo refulsit, cuius umbra præcesserat.

Meum est aurum & argentum, quibus possem ornare tēplum istud, si vellem,

si vellem, sed ego (quod maius erit) illud ornabo mea ipsius praesentia.
Dabo pacem, nempe pacis autorem, qui dicitur pax nostra.

Commouebo caelos & terram. *Metaphorica locutio est, ab amplitudine & magnificentia gloria ducta, qua dominus Israelitas affecturus erat, durante interim secunda domo. Sunt enim qui hoc accidisse aetate Machabaeorum putent, alij de eo tempore dictum interpretantur, quo floruit Herodes. Idque ita factum videre est apud Iosephum Gorionitem. Porro quod sequitur, adhuc semel, idque breui, huc sensum habet, Equidem aliud adhuc vobis beneficium impertiar, aliud prioribus adiungam, quae haecenus in vos contuli. Leue vero fuerit, nec arduum mihi, id vobis praestare: quod praesenti tamen beneficio longe praestantius erit. Sunt enim in praesentiarum, qui se vobis aduersarios in extruenda aede opponant. Sed tum temporis futurum est, ut honoris plurimum eidem deferatur ab omnibus, quacumque respiciam gentes reperiuntur, quam animi sui non dubiam voluntatem munusculis testatam relinquent, auri argentique copia, quam in eandem affatim congerent. Quamquam & terrae motus cuiusdam mentio etiam fiat apud Iosephum, qui temporibus Herodis acciderit. Quod autem hoc loco caelos, terram, mare, & continentem, commota iri dicat, hyperbolen sapit: caeli enim huiusmodi succussorij ac tremuli motus expertes sunt. Et commouebo gentes, id est, suggeram hoc illis, & author ero, ut relictis suis sedibus ad inuisendam huiusce aedis magnificentiam confluant, adducta una secum auri argentique bona copia. Et venient cum delitiis omnium gentium, veniet, inquam, huiusmodi homines, quos ego illuc euocaturus sum, onusti delitiis omnium gentium, id est, adferent quicquid domi in sua sub-*

COMMENTARII KIMHI

pellectile præcipuum & egregium inueniri poterit, aurum, argentum, vestes, & gemmas. Meum est argentum. Quisquis ille tãdem fuerit, penes quem eius vsus est, ad me tamen spectat, mei iuris est, & in me positum, ut huic ablatum, illi impertiar: ac prouidè me authore gentes undique in hanc adem auri atque argenti vim magnam accumulabunt. Maior erit gloria. Varia est hïc & diuersa maiorum nostrorum interpretatio (quorum memoriam lubenter amplector.) Sunt inter eos qui ad annorum spatia hæc verba referat: alij ad ipsam edificij structuram. Verùm enim verò (ut mea fert sententia) utrisque satis commodè locus esse potest. Prior enim ædes ad annos quadringètos decem, posterior ad annos quadringètos viginti permansit. Quin & structura insignis fuit, ut à maioribus nostris acceptimus: (quos faustum felixq; sit hoc loco nominasse) & apud Iosephum videre est. Neque enim vsquam gentium aut locorum post ullam hominum memoriam inueniri potuit architectura, cum eius pulchritudine ac venustate conferenda, quam Herodes in æde sacra construxit. & dabo pacem. Etiam si sub æde dominica secundùm instaurata, multa bella gesta fuerint, diu tamen & paci locus in orbe fuit.

In vicesima quarta noui mensis, anno secundo Darij, factus est sermo domini ad Haggæum prophetam, in hunc modum: Sic dicit dominus exercituum: Interroga quæso sacerdotes legem, dicens: Si portauerit quispiam carnem sanctam in ala vestimenti sui, & tetigerit ala sua panem, aut coctum quid, aut vinum, aut oleum, aut quemcunque cibum, num sanctificabitur? Et responderunt sacerdotes,

dotes, atq; dixerunt, Non. Et ait Haggæus: Si mor tuo pollutus ista omnia tetigerit, num polluetur? Respondentes sacerdotes dixerunt, Polluetur.

Considera sacerdotalis esse officij de lege interroganti respondere, mundum ab immundo discernere, & dubia, quæ fortè emerferint, rescindere. Quocirca & legis cognitio à sacerdotibus hîc exigitur: & suo ipsorum responso postea conuincuntur, ut David olim à Nathan propheta sub aliena persona ad sui erroris cõfessionem perductus legitur, 2. Reg. 12. Idem Absaloni filio reconciliatus est figuratæ mulieris Thecuitidis oratione, quam habes 2. Reg. 14. Rhetores orationē huiusmodi λόγου ἐξηγηματισμοῦ vocant.

Cæpta sunt ea parari, quæ construenda ædi necessaria esse videbantur, sexto mense. Sed adificandi initium primum factum est, vicesimo quarto die noui mensis: eodemq; illo tempore factus est sermo domini per Haggæum prophetam: quem ille vicißim ad sacerdotes referret, & formulas quasdam, ad rationem mundi atque immundi spectantes, eosdem interrogaret, licet interim sacra iam dudum aliquot antè annis peracta fuerint, extructo videlicet iam inde statim ab illorum reditu altari, qui primum reduces ab exilio facti sunt, ubi semel redierant. Victimæ enim ab illis immolabantur, templo nondum etiam extructo: cuius instaurationem, altaris erectio nouemdecim annorum interuallo occupauit. Sed quæ illud factum est, ut reliquo illo toto tempore, quo sacra peragebatur, nihil eos hac de re interrogaret? quia nimirum status & sacris peragendis dictus ille dies nondum aduenerat, ad illud usque tempus, quo templi instaurationem aggrediebantur. Sic dicit dominus exercituum, quod ille vicißim ad sacerdotes referret. Interim enim dum interrogat, domini personam gerit, qui eidem prior dixerat, interroga quæso sacerdotes legem: ac si diceret, formulam qua quid mundum aut immundum

mundum censerī debeat. Si portauerit quispiam, &c. Ad immundiciæ formulam pertinet quæstio illa, quam hoc loco proponit, ut experimentum sumeret, an eandem obliuioni tradidissent, interim dum exilio captiui tenebantur. Interrogat autem hūc in modum: Si portauerit quispiam carnem sanctam in ala vestimenti sui. nempè qui reptile aliquod fortè attigit, si carnem deinde sanctificatam ora suæ vestis gestauerit. perpende verò mihi diligenter, & vide primò immundiciæ loco simbriam aut oram vestis poni. Secundò deinde carnem sanctam. & tetigerit ala sua panem. Ala nomine, id quod ala adhaeret, intelligit, nempè carnem. Quòd si ea postea panem, pulmētum, vinum, oleum, aut id genus esculenti quidpiam tactu suo affecerit, num sanctificabitur? an immundum reddetur edulium illud, quarto iam immundiciæ loco positum? parēs enim & origo iam dictæ immundiciæ reptile fuit. Ala deinde primo loco ponitur: secundo caro sancta: tertio panis, esculentum, poculētum eiusmodi, quod carnem prædictam contigit: quarto demum sequitur edulium, quod istis adhaesit: ac de eo iam interrogat, quarto (ut dixi) loco distante, an unà cum cæteris immundum pollutumque censerī debeant. & respōderunt sacerdotes, & dixerunt, Non. Ratio est, quia de edulio solo quærebatur: præsertim quum dicat, num sanctificabitur, in singulari, non autem, num sanctificabuntur, in plurali numero. Reperiuntur porrò inter maiores nostros, (quorum memoriam lubenter usurpare debemus) qui responsū hoc ita interpretentur, quasi in eo lapsi fuerint sacerdotes: quoniam & quartum quoddam genus est, quo quid in templo positum censerī debeat. Cæterum, quod ad secundam quæstionem attinet, qua interrogatur,

gatur, Si mortuo pollutus ista omnia tetigerit, rectè eos respondisse putant, in hunc sensum: Si polluta fuerit ala illa eo immundiciae genere, quo & anima pollui dicitur, (nempe mortui cadaueris contactu) ala iam eadem parens immundiciae inuenietur: cui caro tãquam proles adhaereat. Secundo dein loco panis, pulmentum, aut liquidi quidpiam ponatur: tertio sequatur edulium. tum respondentes sacerdotes dixerunt, Polluetur. Persuasi nimirum, quod tertio gradu immundicia contineretur, pro immundo habendum, non itidem quod quarto. Quae res eos fefellit: quocirca subiicit propheta, atq; quicquid attulerint huc, immundum erit. Caterum alij (quorum diis manibus fausta sint itidem & felicia omnia) neutri responso, erroris quicquam inesse arbitrantur. Est qui sentiat, quinto loco ponendum, & eos primùm interrogauit: atque hac ratione nequaquam sacerdotes aberrasse à vero, quum responderent, non esse illud pro immundo habendum. Alius in ea opinione est, ut existimet prius illis propositam fuisse interrogationem, quàm quicquam in aede sacra de quarto genere definitum foret: ac proinde rectè eos respondisse autumat: illudque quod subiungitur, quicquid attulerint huc, immundum erit, ita accipiendum esse. Quauis enim uerò ita se res habeat, quòd formulae quidem & rationes mundi atque immundi minimè illos lateant, quicquid tamen ab illis ad me adferetur, perinde est, ac si immundum contaminatùmque foret, quãdoquidem in exstruenda aede, frigidè sese atque obtorpescentium in morem gerant: id quod sententia ipsius uerba innuunt, nequaquam scilicet eosdem errasse, maxime quum nihil aliud in uniuersum illis ueritat, quàm quod ad aedem sacram spectet. num sancti-

ficabitur? id est, num polluetur? tantundem ac si dixisset, interdicens illi consortium aliorum, reprimendum ac coercendum esse: quemadmodum & Ionathan Chaldaeus paraphrastes reddidit, num prohibebitur? & in nonnullis exemplaribus: num polluetur? de posteriori quaestione quae illis verbis continetur, & dixit Haggæus, in superioribus iam dictum est.

Et respondit Haggæus, & ait: Sic est populus iste, & sic gens ista coram me, dicit dominus, & sic est omne opus manuum eorum, & quicquid attulerint huc, immundum est.

Sensus totius quaestionis huc recidit, ô popule, qui altari tantum extructo & diruta domo mea, hostias mihi offers in altari, & victimis eiusmodi & carnibus te sanctificari putas, scito non tam te sanctificari illis, quæ templo diruto tibi prodesse non poterunt, quam contaminari omnia opera tua & cuncta quæ agis, ex eo quod supinè ac negligenter te ipsum geras, & tuam magis domum quam meam extruere coneris. Sanctum quidem est quod offertur in altari, sed non tam sanctificaris ex hostiis, quam pollueris, ex eo quod in laqueatis ædibus habitas, & interes mortuis operibus. Vnde colligi poterit frustra aliquem munera offerre Deo, & eleemosynis atque oblationibus putare Deum posse placari, quum ipse non extruxerit in se templum spiritui sancto.

τρωλογία proprie dicitur. Nam idem aliis atque aliis verbis iteratur. Aut si manus, populi nomen ad sacerdotes, gentis verò appellationem ad reliquos Israëlitas referas. Communem enim omnium culpam fuisse intelligit, eam quæ in adem sacram admittebatur. Sacerdotalis verò officij fuerat, populum ad eius instaurationem comones facere. Sensus verborum hic est. Quemadmodum pollutum vos illud esse respodistis, quod ego iam pridem interrogavi, ita polluta mihi videntur quæcunq; à vobis geruntur: adeoq; sacerdotum quoque oblatio pro sordida apud me habetur: præsertim

praesertim quum templo nondum instaurato victimas altari imponant, posthabita interim mei nominis illustrandi cura, quam nullam prorsus habent.

Nunc igitur apponite cor vestrum ab hoc die in superiora tempora, quum opus ædis dominicæ adhuc nondum continuari coeptum esset. Quum ipsi venirent ad aceruum viginti fatorum, decem tantum erant: & quum veniret quispiam in torcular, vt hautiret quinquaginta urnas, erant viginti: percussi vos carbunculo, & robigine, & grandine: omne opus manuum vestrarum, nec tamen vobiscum, quod me attinet, dicit dominus.

Superiorum tēporum mala ideo ob oculos proponit, vt certissima diuinæ iræ iudicia ea hactenus fuisse intelligant, & pœnitētia deinceps emendent, quod iustissimā illam Dei iram erga se prius prouocauerat.

Ab hoc, inquit, die, à quo coeptum est hoc ædificium: & ita deinceps, apponite cor vestrum. Quum opus ædis dominicæ adhuc nondum, &c. quasi diceret, perpendite quomodo se res vestrae habuerint, prius quàm operis initium factum fuerit, & quo deinceps loco futurae sint, ubi iam operi manus admouistis. Cæterum, quod ad prima templi fundamenta attinet, erant illa quidem iacta, quo tempore extruebatur altare. Sed per aduersarios stetit, quominus ad finem vsque perductum fuerit ædificium: vt restatur Esdræ libellus. Ionathan hanc sententiam in hunc modum paraphrasticos expressit: quum adhuc non esset lapidum series in ordinem disposita, &c. Quum adhuc nondum, nempe quum ad ædificandum nequaquam animos appellerent, facile ipsis erat intelligere, hoc quicquid erat mali me authore euenisse. Nam quum quis accederet

COMMENTARII KIMHI

ad aceruum viginti satorum, verbi gratia, ad aceruum frumenti, è quo viginti sata (pro eo ac par erat & expectationi suæ consonum) desumpturum se sperabat, decem tantum erant. Id enim uerò non aliunde quam ex maledictione illa proueniebat, me authore immissa. quinquaginta, batos scilicet è torculari expressos: quorum loco Chaldaus paraphrastes, quinquaginta dolia vini uertit. Verum enim uerò quod ad numeros illos attinet, qui hoc loco ponuntur decem ac viginti, non sunt illi quidem strictè ac concisim interpretandi. accidit enim aliquando, ut ne media quidem ex parte, plus minus, eadem plena inuenirentur: qua etiam ex re perspectior multò, magisque clara euadebat ea, quam iam dixi maledictionem. percussis uos. Omne opus manuum uestrarum. id est, in omni negotio quod aggredimini.

Applicate quæso cor uestrum à die hoc in posterum, à die nempe uicesima quarta noui mensis, ab ea die qua fundatum est templum domini, applicate cor uestrum. Num adhuc est semen in horreo? num adhuc uitis & ficulnea, malum Punicum & arbor oleæ nihil tulit? ab hoc die foecunda reddam.

Hoc mense futurarum nulla sunt signa frugum. Ne igitur dicatis hoc me prudenti ratione conuicere, & futuram foecunditatem ex floribus arborum herbisque segetum suspicari, ecce nulla signa sunt, & tamen ego prædico uobis, quia coepistis ædificare templum meum, futuram benedictione mea rerum omnium copiam & uertatem, loco penuriae, qua hætenus laborastis.

A die qua fundatum est templum. Fundamento nimirum imposita & inducta structura reliqua: iactum enim iam olim fundamentum fuerat, quo tempore erigebatur altare. Num adhuc est semen in horreo? Videte

an supersit adhuc semen in horreo. Multa enim eius in se-
mentem exposita copia, perexiguū oportet esse, quod reli-
quum vobis fecistis ad esum. At verò in posterum vbi iam
semel edis instaurationi manus admouistis, equidem im-
mittam benedictionem, tam in id quod reliquum sit in hor-
reo, quàm quod terra gremio concreditum est. Num ad-
huc vitis? Itidem nec vitis adhuc, nec ficus, nec malū Pu-
nicum, nec arbor oleæ quicquam protulit, tempore scilicet
impresentiarum haud opportuno vel foliis, vel fructibus
emittendis. Hoc enim in mensem nouum (qui Nouembri
Romanorum maiori ex parte respondet) inciderat. Cete-
rùm in posterum ego illa omnia benedictione mea digna-
bor: atque ex ea fiet, ut fructum tum uberem, tum suauita-
te præstantem adferant. Arborum porro illiusmodi memi-
nit, quarum magna est copia in terra Israëlitica, ut constat
Deuter. 8. vbi ait: Terra frumenti & olei, vitis, ficus, ac ma-
logranati, terra olei & mellis. Nouum tamen & admira-
tione dignum videri potest, quod de olea arbore dicitur,
eam adhuc nihil protulisse: quippe cui mensis octauus ac
nouus opportunus esse soleat ad ferēdos fructus. Fieri tamē
potuit, ut maledictio illa, quæ iam ab initio omnia passim
inuaserat, huic quoque in mora fuerit, ne in gemmas ac fru-
ctum solito tempore erumperet.

Factumque est verbum domini secūdò ad Hag-
gæum, vicesima quarta mensis, dicens, Loquere ad
Zorobabelem principem Iehuda, in hâc sentētiâ:
Ego commoueo cælos & terram, & subuertam so-
lium regnorum, & eneruabo robur regnorum gen-
tilium, subuertamque currum & vectores eius, &
descendent equi & milites eorum, quisque gladio

COMMENTARII KIMHI

fratris sui. In die illa dicit dominus exercituum, assumam te ô Zorobabel, fili Salathielis, serue mi, dicit dominus & ponam te vt annulū signatorium, quia te elegi, dicit dominus exercituum.

Prædicit futura asperrima bella, sed in mediis illis se factum te ædum conseruaturum Zorobabilem, adeoque loco etiam honestissimo eum habiturum, & in ea cura, qua annulus charissimus haberi solet.

Serue mi, ita vocat pater filium suū Mefsiam, eo quòd fecerit ipsius voluntatem, & minor sit patre quoad humanam naturam.

Factum est verbum domini secundò. Eodem illo die, nēpe vicesimo quarto noui mensis, bis enim vno eodemque die prophetam alloquebatur. loquere ad Zorobabilem. Metaphoram adhibet ad ea bella exprimenda quæ sub regno Persarum gesta sunt. iubet eadem Zorobabeli fausto omine prædicere certiorēque eum reddere de futura rerum suarum conditione, cui tantum aberat, vt aliquid ex illis bellis de pristina dignitate detraheretur, vt magnum quid eidem accessurum foret. id quod illis verbis innuitur, quibus ait, assumam te ô Zorobabel, & ponam te vt annulum signatorium. Bella enim uerò illa gesta fuere vel sub Dario, quem iam diximus, vel Artaxerxis ætate, qui ei in imperio successit. Potesť & alia esse huiusce prophetia interpretatio, vt de regni Persici euerfione, ac Græcorum enascentis imperij origine intelligatur. Subuertam folium regnorum. id quod contigit tricesimo quarto anno ab instaurata aede dominica, quo tempore deleta monarchia Persarum, Græci primū regnare cœperunt. Cui quidem sententia maiorum quoque nostrorum verba consona reperiuntur (memoria interim eorum suus habetor honos.) Operæ precii uerò fuerit diligenter hoc loco annotasse, quod aiunt. Author est itaque Rabbi Iose,

Iosepho florente ad eam secunda regnasse Persas annos 34. Gracos
 180. Machabæos 103. Herodis familiam 103. En habes an-
 nos quadringentos viginti, quibus ædes secunda floruit. &
 subuertam. de hoc iam supra dictum est. In die illa assu-
 mam te, ut in gradum multò sublimiorẽ te eueham, quàm
 fuerit in quo hæcenus constitutus vixisti. Chaldæus pa-
 raphrastes in hũc modum ista reddidit: Admonebo te mi-
 hi: & ponam te ut annulum signatorium. Annulus
 ille quo scribæ ad obsignandas literas utuntur, signatorius
 appellatur: cuiusmodi mentio etiam fit Cantic. 8. ubi ait:
 Pone me loco annuli signatorij, &c. Annulus porro hu-
 iusmodi ad manum semper præsto esse solet, nec interdum,
 nec noctu diuelli. Significatur autem illis verbis assidua &
 diligens quædam cura, quam Deus Opt. Max. eius con-
 seruandæ salutis adhibiturus erat. Magnam enim uerò pœ-
 nitentiæ vim esse animaduertunt ex hoc loco maiores no-
 stri (quorum lubenter hinc memoriam usurpo) utpote quæ
 sententiam vel decretam iam abrogare valeat, prædictum
 iam olim Ieconia fuerat, Hieremiæ cap. 22. in hæc verba:
 Scribite virum hunc sterilem, &c. Cæterum eidem, pera-
 ctâ pœnitentiâ, mutata illa sententiâ, feliciter & auspi-
 catò cessit: aliterque multò cum eo actum fuit, ac decretum
 antea fuerat, aucto nimirum filio, quo tempore captiuus
 adhuc in vinculis detinebatur. Et quauis iam olim præ-
 dictum fuisset in hanc sententiam, uiuo ego dominus, e-
 tiam si fuerit Ieconias filius Ioachim, annulus signatorius
 in manu dextra mea, &c. post actam tamen pœniten-
 tiam dictum illud idem immutatum est: & faustum fœ-
 lixque incipit iam esse quod prius aduersum & malè omi-
 nosum fuerat: auditque hoc loco Zorobabel nepos eius-
 dem

COMMENTARII KIMHI.

dem ex filio, ponam te vt annulum signatorium.
contrà planè, ac in superioribus, vbi dicebatur, Etiam si
fuerit Ieconias annulus signatorius in manu dextra mea,
inde euellam eum, &c. Hieremie cap. 22.

Finis Commentariorum Rabbi Dauidis
Kimhi in Haggæum pro-
phetam.

COMMENTARII RABBI
DAVIDIS KIMHI IN ZACHARIAM
prophetam.

Caput 1.

IN mense octauo, anno secundo Darij, factus est sermo domini ad Zachariam filium Barachiae filij Iddo, prophetam, in hanc formam: Iracūdia iratus est dominus patribus vestris.

Zacharias hic ille est, qui cæsus fuit inter tēplum & altare, Mat. c. 23. Ira domini non perturbationem eius, qui non irascitur, sed eorum merita atque peccata significat, digna in quos ira Dei desæuaret. Alio- qui dominus nunquā iratus vlciscitur, sed ad hoc corripit vt emendet.

Propheta nomen ad Zachariam referri debet, quam fortasse & Iddo propheta fuerit. Sunt enim qui Iddo ^{2. Paralip. 12.} videntem eum esse arbitrentur: & ita scriptum reperimus ^{2. Paralip. 13.} in commentario, Iddo propheta. In hanc formam: quam ille vicissim ad Israëlitas referret: ut ipsius verba illa postea testantur: quibus ait, dicēsque ad eos. Alloquere, inquit, illos: ut ne vnquam memoria eorundem excidat acris illa indignatio, quam Deus Opt. Max. erga maiores ipso- rum exercuit: eius videlicet atatis homines, qua vastitas ædi sacrae inducta fuerat: quo deinceps præsens semper ipso- rum animis occurrat diuinæ illius indignationis recorda- tio, scelerum ac perdita illorum vitæ causa cōceptæ: ac pro- inde resipiscencia ducti, ad Deum Opt. Max. quasi post- liminio redeant, nec auitis moribus aut patrum vestigiis insistant. Quin iidem etiam homines, quos ea etas tulit, contracta sibi quadam pigritia laborabant, quoad ædis do- minicæ instaurationem: quam non ante nouum mēsem ag-
d gre-

COMMENTARII KIMHI

grediebantur. Accedebant & alia nonnulla flagitia, quibus obnoxios eosdem fuisse constat ex libello Esdrae.

Dicésq; ad eos: Sic dicit dominus exercituum. Reuertimini ad me, dicit dominus exercituum: reuertárque ad vos, dixit dominus exercituum.

Dicit dominus exercituum: Sæpius occurrit hoc epiphonema, ut sciant dominum esse, qui præcipit aduersus regis imperium & hostes circum frementes, & hac ad ædificationem templi fiducia concitètur.

Sensus horum verborum satis ex se constat.

Ne sitis sicut patres vestri: ad quos prophetae priores clamauerunt dicentes: Sic ait dominus exercituum. Conuertimini nunc de viis vestris malis, & de studiis vestris prauis: at non audierunt, neque me attenderunt, dicit dominus exercituum.

Itidem nec his interpretatione opus est.

Patres vestri ubinã sunt? & prophetae num perpetuò viuent? Attamen verba mea, & statuta mea, quæ præcepi seruis meis prophetis, an non patres vestros apprehenderunt? ipsique conuersi dixerunt: Quemadmodum dominus exercituum statuit nobis facere secundum vias nostras, & secundum studia nostra, sic fecit nobis.

An non perspiciuè vobis videre est, illos pro eo ac à prophetis occinebatur, partim ense, partim peste ac fame exhaustos? Enimuerò propheta, qui sceleratam eorum viuendi rationem acriter suis verbis insectati sunt, fieri potuit, ut perpetuò vitæ suæ curriculum prorogarent, ac perpetuò eosdem reprehenderent? Quod ad hos quidem attinet, iam olim illis sua scelera vitio vertebãt: quum illi tamen haudquaquam se dicto audientes præberent: vnde adeò factum est,

est, ut eo planè modo omnia illis euenisse cernatis, quo prædicebantur à prophetis: in quem sensum & illa dicuntur: attamen verba mea, & statuta mea, & quæ sequuntur. Maiores porrò nostri (quorum memoriam lubens amplector) populi responsum sub illis verbis (& prophetæ) contineri aiunt: perinde ac si cætus Isrâëliticus præfracta & pertinaci responsione prophetam alloqueretur. Agite, inquit propheta, resipiscite: ubinam iam loci sunt fontes illi ac flagitiosi maiores vestri? & ubinam (inquiunt vicissim ij) ubinam loci sunt propheta, insontes illi quidem ac minimè flagitiosi? At iidem postea resipiscentia ducti, apud eum culpam suam sunt confessi, uti illa verba indicant, attamen verba mea, & statuta mea, & cætera quæ in eandem sententiâ dicuntur. Per statuta mea, decreta & proposita animi mei intelliguntur, quibus ego, inquit, decreueram, ut ense, fame ac tabida lue perirêt, ut his malis superstites, exilio sedes commutarent. An non illud vobis pro cõperto habetur, ita prorsus cum illis actum fuisse, ita successisse omnia, quemadmodum ego prædictum ipsis volui, adhibita ad id inseruentium mihi prophetarum meorum opera? id quod iidem ipsi tandem aliquando conuersi, vastata iam & accisa rerum suarum conditione confessi sunt. Atque hoc illud est, quod ait, Ipsi que conuersi dixerunt.

Vicesima quarta die vndecimi mēsis, (is est mēsis Sebat) anno secundo Darij, factus est sermo domini ad Zachariam, filium Barachie filij Iddo, prophetam, in hunc modum.

Equidem haud scio an mensium nomina, prout hic & in libello Esther scribuntur, è Syriaca lingua petantur.

d ij Nus

COMMENTARII KIMHI

Nusquam enim alibi per uniuersa sacrosancta biblia eadem deprahendimus. Factus est sermo domini ad Zachariam. Aduentu nimirum angeli, qui cum eo uerba fecit, ac uisum hoc monstrauit, quod deinceps proponit.

Vidi nocte, & en vir infidebat equo rufo: stabatque inter myrteta, quæ in profundo erant: post illum uerò equi stabant rufi, varij coloris & albi.

Alludere uidetur ad id quod myrti gaudeant locis aquosis & demissis.

Quæ Zachariæ uisenda proponuntur, habent illa quidem reconditos in se & abstrusos sensus, æquè ac uisa Danielis: id quod idem aliis prophetis nequaquam accidit. Ratio est, eo quòd ab elapso exilio flaccescere paulatim atque imminui cœperit prophetiæ donum: ideòque nec apertè suam sententiam explicarunt, nec portenti significationem planè patefecerunt. vidi, inquit, nocte, id est: noctu per quietem aspectui meo tale quid obuersabatur: nempe uir equo rufo uectus. Sententiæ uerò totius explicationem huiusmodi à maioribus traditam accepimus (honos interim eorundem piæ memoriæ habetor.) Quærebat Deus Opt. Max. mundi fabricam hanc uniuersam in noctem conuerrere, & en uir infidebat equo rufo. quærebat, inquã, rationem, sanguine effuso uniuersa obruendi. Verùm ubi semel ad Hananiam, Misaëlem & Azariam animum cogitationemque intendisset, deferbuit ilicò cogitationis iam dictæ sententiæ: quemadmodum illis uerbis habetur, stabatque inter myrteta, quæ in profundo erant. Myrteta uerò non sunt illa quidem aliud quicquam, quàm uiri integræ uitæ, iustitiæque alumni. quo sensu & illud dicitur Esther 2. & is enutriebat Hadasah, quæ & Esther eadem erat. profundi nomine non aliud significatur, quàm Babylon. quo

quo eodem modo ab Esaia appellatur cap. 44. Qui dico profundo exaresce, & c. Equi deinde quibus nigror inerat, varium colorem induunt, & albi euadunt, qui rufi prius fuerant, ut ipse ait. post illum verò equi stabant rufi, varij coloris & albi. atque ita deinceps portenti significationem pro virili interpretabimur. viri nomine angelus Dei Opt. Max. hoc loco intelligitur, æquè ac Danielis 9. ubi ait, Et vir ille Gabriel: ut ipse suis postea verbis sub finem eius, quo de iam agitur, aperte testatur. responderuntque angelo domini stante inter myrteta. Ceterum, quòd eundem equo insidentem viderit, instituta legationis accelerationem id demonstrat. Rubor ille caterique colores non temerè fortassis, sed alicuius rei portendendæ causa adhibentur. Equidem à patre eodémque obseruandissimo domino meo (cuius sacrosancta mihi debet esse memoria) scriptum comperio, Nabugodonosorum equo illo rufo designari: qui auri caput Danielis 2. vocatur. Auri verò color ad ruborem accedit. Ad quatuor enim orbis monarchias huiusce propheta vaticiniù spectat, æquè ac somnium Nabugodonosori & visa Danielis. Licet enim uerò legatos à Deo Opt. Max. emissos, (pro eo ac scriptum habetur) equi parabolicos significant: illud tamen non impedit, quin iidem quatuor etiam orbis imperia portendant. Quòd autem equo sublimis vir ille feratur: idcirco id fit, quia angeli in hæc inferiora potestatem exerceant, & Deus omnia hic in terris administret adhibita eorum opera, qui vicariam illi functionem præstant. Legationis porrò huius causa (cuius hic meminit) ad regni Babylonici subuersionem pertinet. Cuius quidem regni vis etiam si iam dudum labefacta, prius ruinam passa fuisset, quàm præ-

COMMENTARII KIMHI

sens hoc illi visendum proponeretur: reliqua tamen adhuc tria futura in causa erant, & integrum hoc & nulla ex parte mutilum hic representetur, eadem ipsa forma, qua iam acciderat, seruata. Persæ enim iam tum temporis imperio potiebantur, quum visio hæc illi obtigit, ut ipse testatur. Stabátque inter myrteta: nempe inter cætum Israëliticum. Myrtetis eundem comparat, loco nimirum in quo myrti nascuntur, quibus inest odoris quædam fragrantia, non ita multum ei absimilis, quem Israëlita ædebant, exilio adhuc Babylonico detenti. Nam legem suauem quidam redolentem, fragrantiamque præceptorum apud se habebant. Quòd medio porro loco inter eos consistentem viderit, in eum sensum ab eo dicitur, ut ostendat opis illis ferendæ causæ & exilio manu mittendis adhibitum. profundum, ut iam supra diximus, Babylonem significat. Seruc (quod hic Hebræicum vocabulum habes) species quædam est coloris, haudquaquam certo apud nos cognita, qualis ille tandem sit. Nonnulli Seruckim pectinatos interpretantur, sed insulse. Animaduertas autem hoc loco diligenter velim, in eo quod in præsentiarum visendum proponitur, Seruckim. i. varij coloris equos, nigris ex aduerso respondere, quorum alibi mentio fit, ubi plaustra quatuor per visum contuenda monstratur. Jonathan pro Seruckin hoc loco varios vertit, aut ut alius codex habet, diuersis coloribus distinctos. Verisimile autem fuerit, hos equos sessorem non habuisse. Qui verò equo illo sublimis vehebatur, dignitate cæteris legatis anteibat: & idcirco sublimem eundem in equo conspexit. post illum verò equi stabant rufi. Quàdoquidem equo illo superiori rufo Nabuchodonosorum designatum diximus, agedum, filium eiusdem,

dem, & ex filio natum illi nepotem, equis his rufis significari dicamus. Suntq; hi quos iam diximus, prioris quidem plaustri loco positi. Sensus verborum, quibus varij coloris & albos nominat, ita accipi debet, ac si rufo proximè successisse varij coloris equos dixisset, post illos vicissim albos stetisse. Nihil autem hic occurrit, quod quarto plastro ex aduerso respondeat, quippe quod longo post intervallo tēporis euenturum, in presentiarum nequaquam viderit: etiam si aliàs idem illi per visum occurrerit.

Dixi autem, qui sunt isti, domine mi? dixitque ad me angelus, qui mecum loquebatur: Ego ostendam tibi qui sint isti. Respondit ergo vir ille qui inter myrteta stabat, dixitque, hi sunt quos dominus misit, vt perambulent terram. Responderunt autem angelo domini stanti inter myrteta, & dixerunt, Perambulauimus terram, & en vniuersa terra sedet & tranquilla est.

Equi pro iis, qui equis infidebant, intelligendi sunt. Sensus est: Post eum erant tres turmæ angelorum. Angeli enim diuersa Dei mandata quam celerrimè exequuntur: & ob id equis insidere dicuntur.

Hic ille est de quo superius dicebatur, Angelus domini loquebatur ad Zachariam, &c. Pro eo autem quod latine hic dicitur ego ostendam tibi, Hebraïca ita sonant, equidem efficiam vt videas, quum propriè tamen dicendum fuerat, ego te audiendo certiore faciam. Nihil enim aliud præterea visendū illi proponit, quam equos iam inde ab initio conspectos. Ostendendi fortasse vocabulo, pro eo quod est certiore facere aut explicare, vititur. Nam videndi vis, quum sit cæteris omnibus præstantior, ad reliquos etiam sensus improprie refertur atq; accommodari plerunque

COMMENTARII KIMHI

runque solet: ut Exodi 20. Totusque populus videbat tonitrua. Itidem Genes. 27. Vide fragrantiam odoris filij mei. Quanquam & illud interim à ratione prorsus alienum non erit, si quis ostēdendi vocabulum simplici ac literali suo sensu interpretetur. Aliud enim visum eadem de re intelligit, quo cornua illi quatuor visenda proponit, quorum explicatio quavis non nisi eodem interprete ipsi postea innotuerit, multò tamen quàm huius portenti vis & significatio facilior apertiorque habetur. Respondit ergo vir ille, nempe qui equo vehebatur. Audit verò prophetam, vel non interrogatum, respondentem tamen angelum, dicentemque sibi, equos illos legatos quosdam esse à Deo Opt. Max. emissos orbis peragrando causa, quo modo Iob. 1. & 2. dicitur: A peruagando & perambulando in terra. Potest enim uerò & hic esse sensus: ut angelus ille, qui equo sublimis vehebatur, nequaquam hisce verbis prophetam exceperit, sed eodem modo respondendi vocabulum hinc interpretemur, quo Deuter. 26. ubi dicitur: Respondebisque & dices. Itidem Iobi 30. Et respondit Iob primo loco: Eccum enim tibi prophetam audientem, quo modo is quem equus sublimem tergo ferebat, compellarit reliquos illos à Deo Opt. Max. terræ perlustranda gratia emissos, & interrogarit, ecquid verum in terris ageretur. Cui vicissim hi respondent, aiuntque, perlustrauimus terram, eandemque vidimus sedentem & tranquillam: eritque hoc modo à vti mōis, recti pro obliquo casus positio, hi pro his. id quod idem 2. Reg. 15. obseruatur: Dauid. i. Dauidi nunciauit quispiam dicens: Achitophel est vnà cum his qui conspirarūt. Itidem 4. eiusdem: Filius. i. filio Saulis duo fuerunt praefecti copiarum, aliisque id genus locis. & responderunt.

Phrasishæc
loquēdi Hebraico sermo
ni propria est

De eo

De eo iam supra dictum est. sedet & tranquilla est. Pacatas, inquit, ac bene compositas res aliarum quidem gentium vidimus, sed malè cum cœtu Israëlítico actum, quippe qui miseris undique atque angustiis opprimatur. Et idcirco respondet angelus in hæc verba: Quovsque tu non misereberis Hierusalem?

Angelus autem domini respondit, dicens: Domine exercituum, quovsque tu non misereberis Hierusalem & urbium Iehuda, quibus tu succenses? is iam est annus septuagesimus. Et respondit dominus angelo, qui mecū loquebatur verba bona, & sermones consolatorios.

Angelus hic ille est, qui inter myrteta stabat, præsto ad opem ferendam Israëlitis, aut (quod rectius etiam fuerit) qui prophetam alloquebatur. quovsque tu non misereberis Hierusalem? Tantisper enim dum exteræ nationes pace fruerentur, domum repetendi Israëlitis potestas libera nequaquam fuit vsque ad eversum regnum Babylonicum. At enim uerò quod ad præsens quidem visum attinget, iam dudum elapsum fuerat, quod eodem portè debatur, quo tempore hoc visendum propositum fuit: nec illud tamen obstitit, quominus id quod iam olim elapsum fuerat, intuendum propheta monstraret, quo certiozem eundem redderet, docerètque, cum pacem, tum interitum regni Babylonici, omnia breuiter à Deo Opt. Max. pēdere: cui vicariam suam operam in rebus administrandis moderatores angeli nauant. Futurum prætereà ut iidem accuratè rebus Israëlitarum studerent: eodémque etiam modo de reliquis illis tribus imperiis (quæ adhuc futura erant) ac eorundem subuersione aliquando actū iri intelligeret (Dei ad id ope-

COMMENTARII KIMHI

ra voluntatēque adhibita) quo iam illi monstrarat regno
 Babylonico euenisse: cuius iam dudum tēpus elapsū fue-
 rat. quibus tu succenses, is iam est annus septuage-
 simus. Si ad præteritum referas, ita ut nos interpretati su-
 mus, anni erunt illi quidem septuaginta, quibus imperium
 Babylonicum perstitit, nec interim quicquam de indigna-
 tione ea remittebatur, quanto tempore penes Nabugodo-
 nosorum rerum summa fuit. Aut illud fortasse tēpus intel-
 ligit annis his septuaginta, quo visum hoc illi propo-
 nebatur, nempe secundi anni Darij, absoluto iam tum pri-
 mū ab excidio urbis Hierosolymitanæ septuaginta an-
 norū spatio. Quauis enim uerò res ita se habeat, quod hoc
 illi visendum propositum fuerit, eo mēse qui Sebat dicitur,
 & Ianuario nostro responderet, ædificiūque structura à nouo
 mense originem traxerit, haud illud tamen impedit, quomi-
 nūs eo usque perseuerasse dicatur eadem illa indignatio.
 Tantisper enim dum operi extruendo incumbabant, non li-
 cuit illis per hostes à bello unquam feriari.

Dixitque angelus mecum loquens: Clama, &
 dic: Sic ait dominus exercituum: Ingens est amor
 meus erga Hierusalem & Sionem. Rursus vehe-
 menter iratus sum gentibus opulentis & securis, &
 ego parum indignatus sum: illi autem ad malum
 auxiliati sunt.

Gratius affixerunt populum meum quàm volebam.

Verba, inquit, illa fausta & bona, quibus Deus Opt.
 Max. mecum egit, idcirco habita sunt, ut ego eadem vi-
 cissim solatiū adferendi causa audiēte populo Israëlitico re-
 citarem. Quas deinde gentes opulentas vocat, easdem su-
 perius, terram sedentem & tranquillam appellauit.

Ego

Ego parum indignatus sum. *Leuiter quidem* Israëlitis succensui, adeò ut in exilium è suis sedibus migrandi, solia natalis vertendi author illis fuerim. Sed leue quid hoc erat, præ eiusmodi malis, quibus iidem postea in exilium abducti, ab his excepti sunt. Ad malum auxiliati sunt. Mala malis addendo semper: idq; etiam præter omnẽ modum. Simile quid *Esaïæ 47.* occurrit: Equidẽ iratus eram populo meo, ut prophanarem hereditatem meam, & traderem eam in manum tuam: tu verò affectu miserationis non cõmota es erga eos, quin super senes degrauesti iugum tuum supra modum.

Idcirco sic dicit dominus: Conuersus ad Hierusalem in intimis visceribus, ædes mea ædificabitur in ea, dicit dominus exercituum: & regula extendetur ad Hierusalem. Adhuc vltra clama, dicēs: Sic dicit dominus exercituum: Adhuc redundabunt ciuitates meæ præ foelicitate, & consolabitur dominus Sionem, & adhuc eliget Hierusalem.

In dictione *Hebraïca*, quæ regulam significat, & eiusdem formæ est cum *Nauah*, exprimitur quidem *He* littera, sed eadem inter legẽdum sono destituitur. Significat autem perpẽdiculum fabrile, seu lineam illam, supra lapidum seriem extensam. Redundabunt ciuitates meæ præ foelicitate. Hac atque illac sese diffundent, præ magna bonarũ rerum pacisque copia, qua fruuntur, perinde ac si habitationem auctam iri dicat.

Sustuli autem oculos meos & vidi. & ecce quatuor cornua, dixiq; ad angelum qui mecũ loquebatur, Quid sunt hæc? & dixit ad me, Cornua sunt quæ disperferunt Iehudã, Israëlẽ, & Hierusalem.

COMMENTARII KIMHI

Prædicit destructionem quatuor imperiorum, & bonis futuris præterita mala se compensaturum narrat, idque etiam tam cumulatè, ut redundaturæ sint eorum ciuitates præ fœlicitate.

Aliud quidpiam hoc loco, priori portèto significantius, iteratò eidem visendum proponitur. perspectum enim ex eo cognitumq; illud habebat, cornua idcirco adbibita, ut ventilandi euiciendique vim quandam exprimerent. æquè ac Deut. 33. dicitur, Vbi cornua, inquit, illius, ut cornua unicornis, quibus populos deturbabit pariter, &c. quanuis hoc interim eum lateret, quibus eadem cornua cõpeterent. Sunt porrò quatuor illa cornua totidem regnorum typi, nempe Babylonici, Persici, unà cum Medorum imperio, Graeci, atque Romani. Quò eòdem spectat & Ionathæ Chaldaica interpretatio, quæ disertis verbis quatuor regnorum meminit. Pessimè autem excepti sunt Israëlita à quatuor his regnis, quæ iam diximus, ut angelus ipse suis etiam verbis testatur, ubi ait, quæ disperferunt Iehudam, Iherusalem & Hierusalem. Eò usque, inquit, cornibus eos exagitarunt, ut in hanc atque illam partem dispersos eosdem egerint. Suo quæque opportuno tempore damna illis intulerunt. Nam quod ad regnum quidem Persarum attinet, tamen si sub eius initium exilio manumissi in patriam postliminio redierint, postea tamen sub tempora Artaxerxis primi, ac deinde etiam regnante Assuero, ad secundum usque Darij annum, iniquius paulò cum illis actum fuit.

Ostendit autem mihi dominus quatuor fabros lignarios, dixique, quid isti facturi veniunt? Respondit, dicens: Ista sunt cornua quæ disperferunt Iehudam, ita ut nullus attollere caput suum ausus sit. veneruntque isti ad terrèdum eos, ad deiiciendum
cornua

cornua gentium quæ sustulerunt cornu super terram Iehudæ, dispergendo eam.

In verbo ventilandi, siue dispergendi, metaphora ducta est à bobus iratis, qui huc atque illuc obuia quæque dispergunt.

Tantundē est ac si dicat fabros ideò adhibitos, ut cornua illa succiderēt, & singulis regnis singulos adesse fabros: unde priori semper exitium immineat. Nam imperium Babylonicum Persarum opera euersum est: Persarum deinde potestas à Græcis sublata perit: Græcorum imperium Romani pessum dedere: Romanis olim opera Israëlitarū suus interitus imminebit. Aut si lubuerit, fabrorum hîc nomine, parabolicôs angelos illos intelligas, penes quos opum dignitatisque authoritas in regnis administrandis sita est. Ceterum maiores nostri (quorum memoriæ suus honos habetor) ad Messia tempora hæc verba referūt. Quidnam, inquiunt, sibi volunt hi quatuor fabri? Cui vicissim interrogationi respōdet Rabbi Simeon, cognomento Pius, Messiam indicari, Davidis pariter & Iosephi filium, Eliam, iustitiæq; sacrum alumnum. ita ut nullus attollere caput suum ausus sit. Eò usque, inquit, progressi sunt exagitando disficiendq; populum Israëliticum, ut nemo quisquam eorum obtuētibus illis, vel caput attollere ausus fuerit. Ionathan in hunc eundem sensum Chaldaïca reddidit: ait enim, nec erecta corporis statura incedere liberum fuit. Ad deiiciendum. i. ad præcipitandum, idq; adeò magno impetu: quæ verbi significatio Threnorum 3. eadem occurrit. Et magno, inquit, impetu lapidem in me iecerunt.

Caput 2.

Sustuli autem oculos meos, vidique: & ecce vir quidam, in cuius manu funiculus mensorius, di-

xique, Quo tu vadis? qui respōdit mihi, Ut dime-
tiar Hierusalem, & videam quāta sit latitudo eius,
& quanta eius longitudo.

Predicitur instauratio & fœlicitas vrbis Hierosolymitanæ, per quam
intelligi debet Hierusalem spiritualis: cuius neque latitudo, neq; lon-
gitudō certa futura erat, quia careret muris. Vrbes enim sine muris se-
se diffundere possunt, quantum necessitas postulabit. Carebit illa qui-
dem muris materialibus, sed habebit muros multò fortiores, nempe
opem diuinam.

*Ad aliud iam visi genus sumpto hinc initio progres-
situr: quod ad Messiā tempora non ineptè referri poterit,
equè ac illa quæ Ezechieli visenda proposita tum tempo-
ris fuerunt, quum angelus longitudinem latitudinẽq; vr-
bis Hierosolymitanæ metiretur. funiculus mensorius,
qualem vulgò metiendis rebus adhibere solent. Fuit autem
hic alius quispiam, non idem ille angelus, qui prophetam
alloquebatur.*

Ecce autem angelus, qui mecum loquebatur,
egressus est, & alius angelus ei obuiam egredieba-
tur, dixitq; ad eum: Curre, & loquere ad iuuenem
istum, dicens: Vicatim habitabitur Hierosolyma,
præ hominum & iumentorū, qui in ea erunt, mul-
titudine. Ego quoque ero ei, dicit dominus, murus
igneus circūquaque, eróque gloria in medio eius.

*Ipse quidem nequaquam suis verbis hæc ad eum refert,
quandoquidem alium prius cum eodem colloquia miscen-
tem iam inde ab initio viderit. Iubet ergo conceptis in hanc
formam verbis eum alloqui: fore nimirum, ut quauis iam
pridem angelum certa quadam mēsurā tum longitudinem,
tum latitudinẽ vrbis Hierosolymitanæ describentem aspe-
xerit, ea tamen vicatim habitetur, nec ullis includatur
mœnibus.*

mœniis: id est, ut multi foris extra urbem illam habitent, quibus capiendis urbs ipsa nequaquam suffectura videbitur. Et quanuis iam longius multo, latiusque pateat, quam pro prioris ambitus ratione, multi tamen foris extra eandem in vicis comoraturi sunt, quibus nec mœnia, nec valvæ, nec alia ulla repagula adsint: idque adeo magna etiam cum animi fiducia, nullo prorsus alicunde impendente metu. Nam ego ero ei, dicit dominus, murus igneus. Quod autem iuuenem illum appellet, ex eo fortasse factum est, quia non ita multum ætate annisque prouectus fuerat, quo tempore prophetico spiritu afflatus est: id quod Samueli atque Hieremiæ idem accidit. Aut quia propheta cuiusdam eminentiori inservierit: idcirco iuuenis aut pueri nomen ei impositum fuit, Minister Mosis Iehosua filius Nun puer, Exodi 33. Ego ero murus igneus: ut nemo quisquam sine suo magno malo damnum Israëlitis inferre possit, æquè ac ignem nemo attingit, quin eiusdem attractu ledatur. Eròque gloria in medio eius. Gloria nomine subsidio se illis futurum intelligit, ut in Esaiæ vaticinio, cap. 4. expressum habetur: Et creabit dominus super omnem habitationem montis Sion, &c.

Heus, heus, fugite de terra Aquilonis, dicit dominus, quia ad quatuor ventos cœli disieci vos, dicit dominus. Seruare o Sion, quæ habitas apud filiam Babylonis. Quoniam sic dixit dominus exercituum, propter gloriam misit me ad gentes, quæ vos spoliât. Qui enim vos tangit, pupillâ oculi eius tangit. Ecce enim ego agito manum meam super eos, patebuntque prædæ his quos seruitute presserunt, scietisque quod dominus exercituum me miserit.

Hortatur

COMMENTARII KIMHI

Hortatur Synagôgam, vt deserta idololatria veniat ad Christum.
Affligetur vehementer, id quod Iudæis in direptione vrbis suæ ac-
cidit. Vide Iosephum lib. 6. & 7. de bello Iudaico.

Patebunt prædæ Tyranni, qui prius affligebant ecclesiam, postea
ad fidem conuersi euadent serui ecclesiæ.

*Euocandi quidam modus his verbis exprimitur Heus, heus, idemque ad maiorem emphasim iteratò dicitur, quemadmodum & eo loco ubi seruare, inquit, ô Sion. Quòd postea fugam è terra Babylonis capeffendam suadeat, id ad eos pertinet, qui reliqui adhuc apud Babylonem manserant, nec inter primos patriam repetierant, quò deinceps festinatè se Hierosolymam reciperent, ademque dominicam instaurarent, utpotè cuius iam instauranda tempus opportunum aduenerat. Quia ad quatuor ventos cœli. Quod de capeffenda fuga iam proximè à me dictum est, non alio, inquit, spectat, quam ad eos qui Babylonem captiui abducti fuerunt, quemadmodum ipse ait. quæ habitas apud filiam Babylonis. Nam quod ad reliquos Israëlitas attinet, multò illi quidem remotiores sunt, quippe quos in exiliu disiectos egerim, haud multo minori interuallo à se inuicem distantes, quam quatuor cœli venti à se mutuo se-
parantur: quibus verbis quatuor mundi plagas, quam longissimè aliam ab alia disiunctas intelligit, orientem nempe ab occidente, & à septentrione meridiem. Eodemque fere modo Israëlita alij ab aliis inter exilium distabant, quibus adhuc nequaquam opportunum redeundi tempus aduenerat: Iudæis tamen in exilium abductis matura iam omnia erant, ad reditum capeffendum. ideoque seruare, inquit, ô Sion: familia videlicet Iudaica & Beniamitica, Sionis incola. Maiores porrò nostri (quorum lubenter meminisse debemus) subtilius paulò quatuor ventorum mysticam in-
terpre-*

terpretationem indagarunt, aiuntq; perinde fieri non posse, ut sine Israëlítico populo suas vires orbis retineat, atq; impossibile est ut sine quatuor ventis subsistat uniuersum. Post gloriam misit me. Post gloriam, inquã, illam, qua vos mactos animi esse, certãque fiduciam cõcipere iubet, pro eo ac in superiori vaticinio prædictum fuerat, fore ut undiq; cingeretur, ubi aiebat: Erõq; gloria in medio eius. Deinde misit me, inquit, ad gẽtes qua vos spoliãnt. Non enim satis est Deo Opt. Max. malis huiusmodi, qua vobis inter exilium obtigere, beneficia rependere, nisi vindictã etiam sumat de aduersariis, qui vos vestris bonis exuerunt. Qui enim vos tangit, pupillam oculi eius tãgit. pupilla nomine, viri illa imaguncula significatur, qua in oculo cernitur. Non impunè feret, qui vos aliquo malo mulctauerit, haud aliter cum eo agetur, atque cum homine eo agi solet, qui uirgunculã oculi sui tetigit: facile enim eandem eruerit, si duriusculè cõtrectarit. Pari enim uerò ratione suo sibi iumento malum accerset, qui vobis animo nocendi manus iniecerit. Eruntque prædã his quos seruitute presserunt. Intelligit aliquando futurum, ut Israëlitarum prædã pateãt eadem illã gentes, quibus olim seruam operã nauabant, interim dum in exilio captiui tenerentur. Scitĩsque, quum præfinitum huiusce prophetiã tempus aduenit, nempè sub tempora Messia, quòd dominus miserit me.

Iubila & gaude filia Sion. En enim ipse venio, & in te habitabo, dicit dominus. Adiungentur denique gentes multã ad dominum in die illa, eruntque mihi populus. In medio autem tui habitabo, sciẽsque dominum exercituum me ad te misisse. Et

f hãre-

COMMENTARII KIMHI

hæreditate possidebit dominus Iehudam tãquam partem suam, in terra sancta, & rursus eliget Hierusalem. Conticesce omnis caro à conspectu domini, quoniam de domicilio sanctitatis suæ excitatus est.

Silete à blasphemis, qui estis adhuc carnales. Alioqui futurum est, vt de vobis pena sumatur. Surgere enim dominus dicitur, & quasi à somno euigilare, quando confurgit in vindictam.

Iubila & gaude. Hæc omnia de Christo etiam secundum Hebræos intelliguntur.

Par erit & rationi consonum, vt hæc omnia ad ea vsq; verba è domicilio sanctitatis suæ, ad Messia tempora referantur: præsertim quum dicat, adiungentur deniq; gentes multæ: itidem, conticesce omnis caro. Non enim hætenus quod viderimus, mihi videre tale quid sub æde instaurata contigit. Quæ reliqua sunt in hac sententiâ, ad ædem quam iam instauratam diximus, eorum quidem vis & significatio pertinet, utpote de Iehosua & Zorobabele dicta. Adiungendi vocabulo multitudinis copia, & frequens hominum confluxus designatur. Alioqui quod ad sensum verborum attinet, satis ex se constat. Hæreditate possidebit dominus Iehudam, familiam, inquit, Iudæ, quæ aliàs hereditario iure domini portio appellatur, tum temporis ita sibi propriam Deus Opt. Max. vendicabit, vt in hæreditatis loco futura sit in terra sancta, id est, vt exilio defuncta, cedat in peculium eiusdem in ea ipsa terra, quæ sanctissimo illius nomini dicata dicitur. Atque hæc quidem sententia respondet ei quod aliàs Deut. 32. dicitur: Quoniam pars domini populus eius, & Iacob funiculus hæreditatis eius. Iudæ verò potissimum meminit, utpote principis in vniuerso regno Israëlítico: tribusque illa Iudaica

daïca fuit, quam reducem ab exilio ædes secunda vidit. Quoniam excitatus est è domicilio sanctitatis suæ, quod cælum est. Excitatum porrò eundem parabolicòs dicit, æquè ac virum è somno suo experrectum, quemadmodum & Psalmus septuagesimus octauus ait: Et euigilauit quasi à somno dominus.

Caput 3.

Ostendit autem mihi Iehosua[m] sacerdotem magnum, stantem coram angelo domini, stabátque aduersarius ad dexterá eius, vt ei aduersaretur. Dixit ergo dominus ad aduersarium, Increpet te dominus, ô Satan, increpet, inquam, te dominus, qui elegit Hierusalem. An non iste tanquam torris est ex igne erutus?

Satan stat à dextris, non à sinistris, quia vera erat accusatio, eò quòd & ipse cum cæteris alienigenam accepisset vxorem, vel quòd dextris semper, & virtutibus contraire soleat, vel quòd negligentia culpam sibi contraxerat, dum filios suos alienigenis vxoribus copulatos minimè reprehenderet.

Metaphoricòs Sanaballat, aliòsque ei adiunctos socios describit, qui aduersarios se Israëlitis opponebant, & operi moram adferentes in causa fuerunt, quòd intermitteretur. Chaldaus paraphrastes hæc ita reddidit, & peccatum eius dextera adstabat, vt ei aduersaretur. Dixit ergo dominus. Angelus videlicet, qui domini sui nomine hoc loco insignitur, quemadmodum aliàs idem etiam fit, vbi de Ge-deone agitur, & aliis itidem nonnullis locis. Increpet te dominus. Deus hic Opt. Max. intelligitur, qui elegit Hierusalem. extruendam scilicet, & instaurandam, ita vt non iam ampliùs operi resistèdo par esse possis. An non iste tanquam torris est ex igne erutus? eiusmodi tor-

COMMENTARII KIMHI

ris instar, quem accensum, flammæ subducere vulgus hominum solet, ut ne prorsus in ignem abeat. Nec huic multum absimili ratione cum eo quæ iam diximus, agitur: erepto videlicet exilij incendio, quo tandem aliquando vrbe Hierosolymitana repetita, dominicam ibi ædem resarciat, & sacerdotio in eadem fungatur. quanquam simplicem hoc loco nudamque verborum interpretationem maiores nostri (quos honoris causa nomino) sequuntur: nempe quòd fuerit unà cum Sedechia & Achabo, summis illis quidem contumeliis à rege Babylonico per ludibrium exceptis, quibus tamen igne absumptis, superstes hic euasit, ut in ea homilia habetur. Ionathan in hunc sensum vertit: An non hic est titio ex incendio seruatus? &c.

Iehosua autem indutus erat vestimentis sordidis: stabátque coràm angelo. Et respondens, dixit ad eos qui stabant coràm se, dicens: Auferte ab eo vestes sordidas: ad eum verò dixit: En transtuli à te iniquitatem tuam: & indui te vestibus immutatis. Tū dixi: Ponant tiaram mūdā super caput eius: & imposuerunt tiaram mundam capiti eius, vestibusq; eum induerunt: stabátque angelus domini.

Sordidæ vestes dicuntur, vel ob peccatum illicitum, vel ob peccata aliena, vel ob squallorem captiuitatis.

Ablatio vestium, remissionem culpæ significat, ac si dicat: Curavi te ornandum virtutibus, & variis animi dotibus. Mercedem deinde pollicetur, primò temporalem, ac postea æternam, Si, &c.

Sensum eorum quæ de sordidis vestimentis hoc loco dicuntur, parabolicòs ad ipsius filios referunt: qui peregrinas uxores & à suo genere alienas duxerant: quam interpretationem & Ionathan sequutus est: Habebátque Iosua filios, qui uxores duxerant non aptas sacerdotio. Consona est &

est & maiorum nostrorum interpretatio (quorum memoria suus interim hic honos habetor.) Aiunt enim hac ideò dicta fuisse, quòd quum filij illius alias sibi uxores duxissent, quàm quæ sacerdotali ordini congruerent, ipse tamen nequaquam iisdem interdixerit, atque hoc illud esse quod verbis illis exprimitur. Iehosua autè indutus erat vestimentis sordidis. unde enim aliàs Iehosuae moris esset sordidè vestiri, quàm ex eo, quòd filios illegitimis nuptiis, uxori-
 ribusque peregrinis copulatos haudquaquam cohibuerit? Id quod Esdrae 10. scriptis proditur, Et deprehensi sunt de filiis sacerdotum, qui sibi collocauerant uxores exterarum de filiis Iehosuae filij Iosedec, & de fratribus eius. Et respondens, dixit. Alloquitur prior ille angelus, quem iam diximus, alios, qui stabant coram se: utpote superior, & qui reliquos ablegandi potestatem haberet. Ministrorum & inseruietium nomine eos expressit Chald. paraphraestes. Auferte ab eo. Separandos eiusdem filios ab exteris uxori-
 bus innuit. iniquitatè tuam. Sordida enim vestes metaphoricàs iniquitatem significant. immutatis vestibus: aliarum scilicet loco inductis, & nitidis: quæ parabola ad vitæ puritatem spectat: perinde ac si diceret, ablata semel iniquitate, futurum ilico, ut nitorem in te puritatèmq; relucentem homines conspiciant. Quin & Ionathan eodem modo, Indui, inquit, te innocètia. Tum dixi. Ego, inquam, Zacharias propheta huiusmodi verbis angelum compellavi. ponant tiaram mundam super caput eius. Quà-
 doquidem sordida iam illæ vestes tuo iussu ablatae sint, & alia earundem loco corpori ipsius inducta, iube amabo, & mitram nitidam eiusdem capiti imponi, qua consecrari possit, ac summi pontificis munia obire, cui de more tiara caput

COMMENTARII KIMHI

redimitur. vestibúsq; eum induerunt. imò iam dudum, nihil quicquam suggerente Zacharia propheta: vestibúsq; eum induerant: ita enim superiùs dicebatur: & indui te vestibus immutatis. Quale quid Exodi 16. occurrit, ubi ait: Scaturiere vermes, & putruit, putredine tamen iam priùs oborta. Quicquid enim vermes producit, putredine priùs resoluitur, quàm vermes scaturiant. Simili modo & apud Esaiam 64. dicitur: Ecce tu iratus es, & nos peccauimus, & quæ sunt id genus loca alia. Stabatque angelus domini. Angelus ille quidè à Deo Opt. Max. emissus, non prius se ab ipsius oculis aspectúque subduxisset videbatur (quo ad representationè saltem propheticam) quàm tiara munda capiti iam eiusdem summi sacerdotis imposta fuisset.

Et contestatus est dominus Iehosua, dicēs: Sic dixit dominus exercituum: Si in viis meis ambulaueris, & si obseruationem meam obseruaueris, tu quoque domum meam iudicabis: & prætereà custodies atria mea, tibi que inter istos stantes transitus dabo.

Testem eum huic rei adhibet, ut Moses Deuter. 4. Cælum, inquit, & terram contra vos in testes uoco. Itidem & Iudas Genes. 43. eadem uerbi significatione utitur, quum ait: Sanctè obtestatus est nos uir ille. Domum meam iudicabis. Reliqui enim sacerdotes ad eum modum in rebus administrandis se gerere debebant, quem ipse summus nēpe sacerdos, iisdem præscriberet. Per istos stantes, angelos intelligit, qui perpetuò perstant, & stabiles sunt: id est, tu quoque eodem in loco cum illis futurus es: id quod ad animum referri debet, ubi è corpore euolauerit.

Audi

Audi quęso Iehosua, sacerdos magne, tu & proximi tui, qui ante te sedent, quoniam viri sunt, qui aliquid portendunt. En enim ego adduco seruum meum, germen. En enim lapis quem posui ante Iehosua, super lapidem vnum, septem sunt oculi. En ego cęlo quod in eo cęlatum est, ait dominus exercituum, & auferam iniquitatem terrę huius vno die. In die illa, dicit dominus exercituum, quisque proximum suum subter vitem, & subter ficum vocabit.

Digni enim uerò sunt, in quorum conspectu prodigia fiant, & quibus reuelationes aperiantur de aduētū Christi: apti & idonei qui eum annuncient.

Germen. Christus idem germen iustitię, & lapis angularis dicitur.

Sculpam. Ipsa verbi vis & significatio passionem Christi innuit, cuius manus, pedes & latus, Deo permittente, perfodiebantur.

Omnes homines mutuò sese ad fidem Christi inuitabunt.

Quos hęc proximos vocat, sunt hi quidem reliqui sacerdotes. viri sunt qui aliquid portendunt: nempe eiusmodi qui ita se gerere debent, ut digni videantur, quorum opera res portentose, & aliorum hominum captum superantes adi possint. Maiores porrò nostri (quorum manibus fausta sint & pacata omnia) diligentius paulò inuestigauerunt: ecquid tandem hoc hominum foret, & quales hi viri fuerint, per quos portēta huiusmodi facta sint. Tales enim uerò fuere Hananias, Misael, & Azarias. En ego adduco seruum meum, germen: nempe Zorobabelem. Adducendi autem vocabulo in futuro, etiam de eo utitur, qui iam aduenerat, nimirum ut ostendat, maiorem adhuc eiusdem splendori atque magnificentię cumulum accessurum, foreque ut non aliter reflorescere incipiat eius gloria,
atque

atque germen aliquod è terra pullulare soleat, quod paulatim sibi maiores vires in dies acquirit: quemadmodum idem hic propheta in his quæ sequuntur, cap. 6. ait: Ecce vir, cuius nomen germen, sub se germinabit & edificabit templum domini. Eòdem pertinet & illud Haggæi, cap. 2. Assumam te, ô Zorobabel: & quæ sequuntur, ita ut à nobis explicata sunt. Sunt qui germen ad principem illum ter magnum Messiam referant, in hunc ferè sensum: Et si magnum quidem sit hoc beneficium, quod in præsentiarum vobis impertior, multò tamen adhuc maioris vobis auctor futurus sum, quo tēpore seruum meum germen. i. Messiam adduxero. Ionathan disertis verbis seruum meum Messiam vertit. En enim lapis quem posui. Lapidis nomine perpendicularum significat, quo edificiij structura dirigi vulgò solet: aut lapidē illum intelligit, quem priorem aliis in initio operis posituri erāt, à Zorobabele, præsentē Iehosua, ponendum, ut ei respondeat, quod infra ca. 4. dicitur: Et educet lapidem primarium. Super lapidem vnum septem sunt oculi. Singulis nimirum singuli septem oculi. Intelligit autem his verbis excubias plurimas, & præsidia à Deo Opt. Max. aduersariis illiusmodi obiecta iri, quibus in animo fuerat opus illorum interpellare. Sūntque iidem illi septem oculi, quorum infra fit mentio. Septenarius verò numerus æstimationis potius, multitudinisque significandæ loco ponitur, quàm ut definitè septem exprimat, ac què ac Leuitici 26. Septem pro ratione peccatorum. Itidem Proverbiorum 24. Septies cadit iustus, & resurgit. & quæ sunt id genus alia. Quanquam septem hoc loco pater idem ac dominus meus (honorandæ mihi memoriæ) disertis verbis pro numero septenario interpretetur, pro Iehosua nimirum, Esdra,

Esdra, Zorobabele & Nehemia, ac tribus prophetis, nempe Haggæo, Zacharia & Malachia. Jonathan vertit, Septem oculi conueniunt illi. En ego cælo quod in eo cælaturum est. Perinde ac si lapis ille tantisper, dum structura impediabatur, tantum non vinculis quibusdam irretitus, iam tandem educeretur adificio supponendus. Quadrabit & illa interpretatio, si ad eum modum sensus referatur, quo dicitur Exodi 28. Et sculpes in ea calaturas, ut solent sigilla cælari. Quumque politi lapidis affectio tum demum omnibus suis numeris absoluta dici soleat: ubi pictura, flores ac poma sculptoris arte inducta fuerint, idcirco metaphoram huiusmodi adhibuit, quasi huc in modum diceret: Equidem ædificium hoc vobis undique perfectum absolutumque reddam. Et auferam. de eo tempore intelligi debet, quo illud sibi Zorobabelem persuasissimum habere iusserant, fore ut suæ potentia, dignitatique plurimum accederet: quemadmodum Haggæus cap. 2. ait: Assumam te, ô Zorobabel, &c. Et Zacharias: Ecce ego adduco seruum meum germen. Eodem verò tempore pacata res Israëlitarum futura sunt, instaurata iam æde secunda. Vnde & illa subnectuntur. Quisque proximum suum vocabit. Caterum per id quod iniquitatem terræ appellauit, fortasse simplicem ac literalem (ut vocant) verborum sensum intellexit: aut (si cui magis hoc placet) pœnam atque supplicium iniquitatis nomine immissum exprimere voluit, æquè ac Genes 9. 15. dicitur: Nondum completa est iniquitas Amorrhæorum, id est, pœna iniquitatis: quasi è medio profusus omnem aduersam fortunam tum temporis sublaturum se dicat, & quicquid prætereà molestiam ipsis adferre possit, omnia denique prospera & tranquilla futura. vocabi-

COMMENTARII KIMHI

tis quisque: præ magna scilicet rerum omnium bonarum,
paciſque copia, qua perfruemini.

Caput 4.

Reuerſus eſt autem angelus, qui mecum loque-
batur, & excitauit me, vt ſolet quis de ſomno ſuo
excitari: dixitq; ad me: Quid tu viſes? Ego autem
dixi: Viſi, & en candelabrum totum aureum, in
ſummitate ſua habens diſcum rotūdum: ſeptemq;
lucernæ eius erant ad illud. Septena transfuſoria lu-
cernæ iuxta ipſum, alterum à dextra diſci, alterum à
læua eius.

Prædicatur perfectio & abſolutio templi, & illuſtratio eiufdem.

Angelus loquens in propheta, ſenſus eſt à Deo illuminatus.

Candelabrum Chriſtus. Aurum humanitas Chriſti. Illuſtratur tem-
plum candelabro, illuſtrat Chriſtus eccleſiam. Septem lucernæ, ſeptem
gratiæ ſpiritus ſancti. Duæ oliuæ, lex & euangelium. Mons vel diabo-
lus eſt, vel Antichriſtus, qui fruſtrà Deo ſe opponet.

Quum de aliis hæcenus rebus ageretur, quæ per viſum
repreſentabantur, Suſtuli, inquit, oculos meos, quaſi ipſe ſi-
bimet author videndi fuerit. Cæterum ad illud quod hoc
loco contuendum proponitur, ab angelo excitatur. Senſus
ita ſe habet. Ille quidem me excitauit, & ego non aliter eo-
dem excitante experrectus ſum, atque vir quiſpiam ſomno
ſopitus excitari ſoleat. Ego autem dixi. Zachariæ hæc
verba eſſe intelliguntur, tametſi ſcribendi quidem ratio a-
liam formam, nempe tertie perſonæ præ ſe ferre videatur.
Legitur enim ego autem dixi: Septemq; lucernæ eius
erant ad illud. non aliter ac in eo candelabro, cuius in lege
mentio

mentio fit. Quæ verò medio loco ponitur, Dei significandi causa adhibetur, utpote qui contraria sibi inuicem connectat. Septem autem reuolutiones contrariæ sibi inuicem intelliguntur. Totidem etiã numero sunt planeta: à quibus orbis hic uniuersus, contrariis etiã partibus constans, gubernatur, latera itidem sex, & tres in rectum protractæ dimensiones eidem orbi attribuuntur, quibus septimo loco accedit laterum eorundem dominus ac præfectus: atque is punctuli cuiusdam in morem se habet: eodémque modo in reliquis etiam rebus fit, quæcunque corpore constant. Meminit porrò libri illius author, qui de creatione inscribitur, sex huiusmodi laterum, quibus hic orbis constat, quasi sex plagarum, quarum in meditullio ades illa ter sancta, rebus aliis omnibus creatis longè præstantior extructa sit. Ad illud, nempe candelabrum. Lenticula enim illis superior erat. Portentum verò eius rei, quam hoc loco visendam proponit, eò spectat, ut certiorè prophetã redderet lucis à Deo Opt. Max. Israëlitis deinceps mittēda, tenebrarum loco, quibus antea obuoluti detinebantur. Septena transfusoria lucernis, ut singulis singula responderent. At verò Rabbi quidam Schlomo (cuius memoriam lubèter hic usurpo) septena singulis fuisse interpretatur. Duæ quoque oleæ. Quin & oleas, inquit, duas vidi supra idem illud candelabrum, aut (quod tantundem est) supra lenticulam.

Tum respondi & dixi ad angelū loquētem mecum, in hanc sententiã: Mi domine, qui isti? respondit angelus loquens mecum, & dixit ad me: Num nosti qui sint isti? & dixi, Non, domine mi. Responditque & dixit ad me, dicens: Hoc negotium domini est ad Zorobabelem, nēpe hoc. Nō per exercitum,

COMMENTARII KIMHI

citum, neque per vim, sed per spiritum meum, dicit dominus exercituū. Quis tu mons magnæ coram Zorobabele? ad campum planum redigeris: proferet autem lapidem capitis eius, eruntque plausus ac gratulationes ei.

Multiplicem Dei Opt. Max. providentiã intelligit, cui & huius materialis templi ædificatio magis quàm humanis viribus innitur, & alia omnia parent, quantumuis magna ac robusta. Septem oculi curam eximiam & sollicitudinem significant, quam Christus ecclesiæ regendæ adhibet.

Succlamatio illa & applausus populi prædicitur, quo canebatur, Hosanna filio David, &c.

Quemadmodum in candelabro rem se habuisse animadvertisti ut sua sibi vi constaret, nemine prorsus ibi adhibito, qui vel lucernas componeret, vel oleum iisdem infunderet, ita & ædis huiusce structura sine viribus humanis Dei Opt. Max. potètia absoluetur, ab illius propèsa voluntate tota pèdebit. Idem verò deinceps sigillatim formæque expressiori visendū illi proponit, sub hac verba. Quis tu mons magnæ? respectu nimirum Sanaballati, & id genus hominum, qui ei se socios in inimicitis exercèdis adiunxerant. Etiam si vel montem, inquit, ingètem magnitudine equare videaris, ad campum planum redigeris, instar equoris futurus es præ Zorobabele, nec operis huius impediendi molem sustinere valebis. proferet autem lapidem capitis eius. Quemadmodum 24. noui mēsis, quo die prima operis initia iacta sunt, primarius ab eo lapis positus est, ita & finis ab eodem toti structura imponetur. eruntque plausus & gratulationes ei. faustis enim acclamationibus, lætòque omine excipiebatur Zorobabel, quum primarium illum lapidem ædificio primus supponeret,

ret, totiusque populi vota huiusmodi audiebantur: fausta sint & felicia omnia huic lapidi. Secūdet eum Deus Opt. Max. Iteratio porro eiusdē vocis, quā hoc loco habes, emphaticōs adiecta, maiore vim adfert, ut apud Esaiam 57. Ego creo pacem, pacem, inquam, his qui procul sunt.

Factūque est verbum domini ad me, dicens: Manus Zorobabelis fundarunt domum istam, manusque eius eam perficient, & scies quòd dominus exercituum misit me ad vos. Etenim qui parua initia contempserant, gaudebunt: videbūtq; perpendiculum in manu Zorobabelis. hi sunt septem oculi domini qui peruagantur totam terram.

Providentia Dei Opt. Max. alia visione describitur, quam ecclesiæ suæ regendæ adhibebit, cuius & si initia parua fuerint, incrementa tamen maxima fuerunt.

Perficient, id est, absoluent, & operi eidem finem imponent, in quem sensum & Esaias eodē verbo utitur cap. 10. Quum dominus, inquit, perfecerit uniuersum opus suum in monte Sion & in Hierusalem. Etenim qui parua initia contempserant. Quum enim primū opus illud aedificiūque aggredierentur, aduersarij ipsorum conatibus moram iniecerunt, fuitque dies ille parum letus, nec ita magno in pretio apud eos habitus in reliquū omne tempus quo opus intermittebatur. Caterū in presentiarum ubi Zorobabelem manu sua perpendiculū complectentem videbunt, letitia apud eos omnia perstrepent. Lapis porro stanneus ille, qui perpendiculum hīc dicitur, is est, ad quem aedificij totius structura fabrili manu dirigitur: deestque hoc loco syntactica vocum coherentia, quam Nismach grammatici appellant, quasi lapidem illum, è stanno confectum

COMMENTARII KIMHI

Etum lapidem diceret, perpendiculum enim plerunque vel stanno vel plumbo constat, & lapidis nomine appellatur, aequè ac Deuteronomij 25. ubi ait: Ne sint tibi in sacculo tuo lapis & lapis, id est, diuersæ mensuræ. hi sunt septem oculi. Interpretatur id quod superius dixerat, vni lapidi septem fuisse oculos. Oculi, inquit, hi sunt Dei Opt. Max. qui peruagantur totam terram. Eum latere non possunt Israëlitarum hostes: ipse vindex eorum futurus est, curabitque ne illi amplius in eos potestatem liberam exercere possint.

Respondi autem & dixi ad eum: Quid sibi uolunt duæ istæ oleæ, ad dextram candelabri & ad læuam eius? Respōdi secundò & dixi ad eum. Quid sibi uolunt duo isti coni olearum, qui sunt ad latus rostrorum aureorum exoneratium à se aurum? Et dixit ad me: An non nosti quid ista sibi uelint? & dixi: Non domine mi. Tum dixit: Isti sunt duo filij olei: qui stant iuxta dominatorem vniuersæ terræ.

Vtranque potestatem, & regiam & sacerdotalem, ecclesiæ promouendæ inferuituram ostendit.

Cognitum iam perspectumque habuerat propheta, quorsum spectaret candelabri prædicti representatio, quæ lucis gaudiique portendendi causa monstrabatur. Ac deinde vim omnem atque significationem eiusdem candelabri angelus ei interpretabatur, haud aliunde quidem, quam à seipso nati: nimirum ut ex eo intelligeret, nequaquam in armis aut humanis viribus spem esse ponendam. Percontatur deinceps propheta, ecquid sibi uelint oleæ illæ duæ, & totidem oleis adiunctæ spicæ, ac binæ præterea auro constantes ampullæ, quas & si superiori uiso nequaquam expref-
sis

sis verbis recensuerit, ex interrogatione tamen perspectas
 ab eo fuisse colligere licebit. Ad hæc autem duo interro-
 gata, paucis & quasi sub inuolucro respondet angelus, ait-
 que, Iſti ſunt duo filij olei: neque verò propheta clam-
 erat, quid huiusmodi reſponſo ſibi voluerit. Quid ſibi vo-
 lunt duo iſti conii olearum? Prominebant ex oleis illis
 ramunculi duo oleagini, qui medio duarum fiſtularum lo-
 co (materiam auri præſeferentium) deducebantur, iidemq;
 illis continuè adharebant. lateris hîc nomine medium ſi-
 gnificatur. Vt autem rem omnem intelligas, ita accipito.
 Medio inter fiſtulas loco extendebantur oleæ duæ: è fiſtu-
 lis oleum in lenticulam deſtillabat, è lenticula viciſſim in
 infuſoriam, ex infuſoriis in lucernas ipſas manabat. Ra-
 munculos autem illos conorum ſive ſpicarum nomine, apta
 & appoſita ſimilitudine expreſſit: quippe qui non aliter
 baccis oleaginis ſcaterent, ac ſpica frumenti granulis onera-
 ri ſoleant. Quæ roſtra hoc loco dicuntur (Hebraicè Zan-
 teroth) vaſa ea quidem ſunt, fiſtulis & ampullis ſimilia.
 Ionathan fiſtulas auro roſtratas vertit. Et Onkelus ea quæ
 Exodi 16. in hanc ſententiã dicuntur, Inſtar placentæ mel-
 litæ, pro lagano melle condito interpretatur. Ex onerantia
 à ſe aurum. oleum ſcilicet, auri puritatem nitoremque re-
 ferens. Quo modo & Babylon calix aureus in manu do-
 mini, Hierem. ſi. dicitur, vini puri & meri loco. Iſti ſunt
 filij olei. Idcirco eos, nempe Iehoſuam & Zorobabelem,
 oleas, & filios olei appellauit, quia oleo illo egregio &
 inſigni (quod unctiõnis propriè dicitur) inuncti fuerint, hic
 in regem, ille vt ſacerdotij munere fungeretur. Qui ſtant
 iuxta dominatorem vniuerſæ terræ. præſtò ſuisque lo-
 cis diſpoſiti ad obeundam illius voluntatem. Ionathan hu-
 iusmodi

iusmodi verbis ista reddidit: Sunt hi duo magnatum filij, qui domino uniuersi orbis assistunt. Nec adhuc tamen dilucidè satis explicatum est, quid sibi velint oleæ illæ duæ, aut cuiusnam rei significandæ causa parabolicôs adhibitus sit binarius ille ramulorum & fistularum numerus. Oleas ergo illas duas metaphoricè Zorobabelem & Iehosuan intelligi voluit, operum ipsorum nomine, quorum iidem illi primi authores fuerunt in extruenda æde dominica. Ramulis verò ac spicis, qui ex prædictis emanabant, Nehemiam atq; Esdram, tempore illis quidem posteriores, figuratè expressit. Quorum quidem quatuor hominũ opera factum est, vt lux tandem Israëlitis, aliâque bona restituta fuerint.

Caput 5.

Conuersus autem fustuli oculos meos: vidique, & ecce volumen volans, dixitque ad me, Quid vides tu? respondi, Volumen volans ego video, cuius longitudo habet cubitos viginti, latitudo autem eius cubitos decé. Et dixit ad me, Hęc est execratio, quæ exit super faciẽ totius terræ. Quia omnis qui furatur, ab eo quemadmodum ipsum est, absoluitur: & quisquis peierat, ab eo quemadmodum ipsum est, absoluitur. Eieci autem ipsam, dicit dominus exercituum, vt veniat ad domum furis, & ad domum eius, qui per nomen meum mendaciter iurat, commorabiturq; in domo eius: & conficiet eam, cum ligna eius, tum lapides eius.

A lætis atque foelicibus, ad tristiora commemoranda progreditur, vt quicquid ex bonorum reuelatione arrogantia creuerat, ex tristium comminatione decreseat.

Intelligit

Intelligit mundum esse plenum omnibus vitiis, cum in homines, tum in Deum.

Maledictio est sententia lata contra habitatores terræ flagitiosos.

Sensus est: In utroque latere voluminis scriptæ erant hæ duæ sententiæ.

Duplex transmigratio describitur: prior decem tribuum, ad Assyrios: posterior duarum, ad Babylonios.

Prophético quodam spiritu volumen quodpiam cernebat, quod in aëre volatile ferebatur: quemadmodum & Ionathan libellum volantem interpretatus est. Tempus autem huiusce prophetiæ, ad quod propriè referri debeat, quæ iam visenda proponitur, haudquaquam disertis verbis exprimitur: quanquam verisimile fuerit, ad eandem illam ætatem pertinere, cuius erat propheta: præsertim quum è libello Esdræ constet multis flagitiis obnoxios fuisse illius ætatis homines. Execrationis porrò eiusmodi, qualis hic mentio fit, emittendæ causam præbuere furtum, & mentiendi animo temerè susceptum iuramentum. Quamvis enim uerò quo ad sceleris atrocitatem, nequaquam hæc duo inter se paria sint, nec furtum temerario iuramento æquari debeat, præstò tamen in foribus ilico adest, & ex eo oritur temerè iurandi consuetudo. Cuius longitudo habet cubitos viginti, latitudo autem eius cubitos decem. Quod ad longitudinis latitudinisque dimensiones attinet, quæ oculis ipsius representabantur, interpretes nonnulli in eum sensum accipiunt, quasi ex ipso templi vestibulo volumen illud prodisse viderit, cuius ad viginti cubitos longitudo, latitudo verò ad decem patebat, in eo nempe opere, quod Salomon extruendum curauit. Licet verò tum temporis idem illud vastatum prorsus atque dirutum iaceret, inde tamen seruata quæ prius incrat, longitudinis latitudinisq;

COMMENTARII KIMHI

analogia, volumen egredi videbatur. Atque hoc illud est, quod ait exiisse eam execrationem, ac deinde, Eieci, inquit, ipsam super faciē totius terræ, nimirum Israëlita: cuius loco Ionathan vertit: Hæc est macula quæ exitura est. Sensus porro huiusce libelli omnino cum eo volumine cōuenit, quod Ezechiel tum à fronte, tum à tergo scriptum aliquādo vidit. Nam & hic utrinq; literas exaratas habet: ab altera quidem parte multam illam inscriptam, quæ furem quemcunque, quouis nomine furti reum manet: ab altera verò peierantis pœnam expressam. Similitudinis autem nota, quam hic Hebræi sibi propriam habēt, quemadmodum ipsum est, eodem modo accipi debet, quo & illa quæ Genesios 44. legitur: Tu sicut Pharaon, & Pharaon sicut tu. Itidem & 1. Reg. 22. Ego sicut tu, & tu sicut ego. Sententia ita se habet, utrinque scilicet volumini hinc inde inscriptam fuisse diram illam execrationem, tam hac, quàm illac, & è contrā. Absoluendi vocabulo (quod Hebraicè Nickah dicitur, & formā passiuam habet) succisum & perditum iri intelligit: quemadmodum & Hieremias eodem verbo in eadem significatione usus est cap. 30. verūtamen succidendo non succidam te. Quāuis enim hæcenus vindictam bene longo tempore illis procrastinarim: deinceps tamen opportuno iam tempore pœnam se dignam reportabunt: eaque de causa volumen illud in medium prodierat. Huic verò propheta libellus ille quidem conspicuus apparet: non intellectis tamen quæ intus scripta latebant, (quod in Ezechiele factum est) donec ab angelo eorundem certior factus fuisset. Cœpit enim tum temporis imminui paulatim & aboleri prophetici muneris vis & energia: atque ex eo factum est, ut abstrusiores,

magisq;

magisq; reconditos sensus habeant Zacharia vaticinia: aiuntque vnà cum Haggæo, Zacharia & Malachia propheticum munus extinctum fuisse. Eieci ipsam, nempe execrationem: quam non alio nomine in publicum prodire volui, quàm ut pœnas de furibus, periurióque obnoxiiis hominibus sumerem: nec ultioni diutius supersederem. Commorabitur in domo eius. Hærebit, inquit, eadem execratio in ipsis ædium penetralibus, nec inde prius emigrabit, quàm dominum, quàm ligna, quàm parietes ædium illius absumpserit.

Egressus est autem angelus, qui loquebatur mecum, dixitque ad me: Attolle nunc oculos tuos, & vide quid sit illud quod egreditur. Tū dixi, Quid est? dixitque, Epha est quod egreditur. & addidit, Hoc oculus eorum in vniuersa terra. Et en massa plumbea ferebatur, & hæc mulier vna sedes in medio ipsius Ephæ, & ait, Hęc est impietas, & abiecit eam in Epham. deinde abiecit massam plumbeam super os ipsius.

Peccata talento plumbi assimilantur, vtpote quæ graua deorsum tendant: & peccantem vnà secum in ima pertrahant: vel grauitas plumbea diuturnitatem captiuitatis futuræ significat.

Verisimile est angelum, monstrato iam libello volatili, paulisper se ab aspectu prophetae subduxisse: ac deinde Ephæ, cuius hîc meminit, visum ei conspiciendum exhibuisse. Quod egreditur è templo dominico: aequè ac in superiori factum fuerat: aut è terra Israëlita. Chaldaeus paraphrastes ita vertit, Quinam isti sunt, qui exulant? Epha est quod egreditur. Cõditionem decem quidẽ tribuum, quæ iam antea in exilium abducta fuerant, ob oculos illi

COMMENTARII KIMHI

intuendam proponit: utpote quæ profundo captiuitatis barathro absorpta, non itidem ut Iuda ac Benjamin, egrediendi potestatem nactæ sint. Ostendit porro Epham, quod est mensura quoddam genus: & ex eo intelligi voluit, par pari (quod aiunt) & talionem ipsis à Deo Opt. Max. relatum. Quemadmodum enim per eos stetit, quod diu sceleribus vitiiisque perpetrâdis multum temporis absumpserint, iam inde ab eo usque tempore, quo primum in regno schisma obtigit, donec in exilium tandem abducti erant, nullo prorsus inuento rege, qui ad probitatem ipsos alliceret, sed singulis flagitiosam viuendi rationem confectantibus, quæ admodum, inquam, diuturna fuerat hominum illorum improbitas, ita & exilium diuturnum futurum est. Atque hoc illud est, quod vulgò dici solet, par pari relatiu: eodémque mensuræ genere inter remetiendum quemque usum fuisse, quo alius erga eum prior usus fuerat. Quocirca & propheta visenda proponitur Ephæ, quæ mensuram quandam significat. Et addidit, Hoc oculus eorum in vniuersa terra. Pergit adhuc in interpretatione sua angelus: aitque propheta: Quam tu hîc Epham vides, est illa quidê iudicij loco adhibita, ut ostendat haudquaquam latere eorundem opera, sed esse qui fixo lumine ea quæ ab illis geruntur, intueatur, idémque etiam vniuersum orbem perlustrat. Cui quidem sententiæ & superiora illa capite 4. conueniunt, ubi aiebat, Oculi domini peruagantur totam terram: per oculum eorum hoc loco, lumen in eos defixum intelligit, nempe Dei Opt. Max. Et en massa plumbea ferebatur: medio scilicet eiusdem Ephæ loco. Eadem quum ex plumbo tota cõstaret, exilij grauitate augendam innuit, futurumque ut in imum seruitutis barathrum quàm altissimè

simè detruderentur. Mulier vna sedēs in medio ipsius Ephæ. ecquid hoc fœminæ aliud est, quàm decem tribus? utpote quæ uni imperio parebant, eodémque malè viuendi tramite utebantur. unde & fœminam vnã eos appellauit, & eadem sedebat in medio ipsius Ephæ, quasi dignis modis accepta: ut verè illud dici possit, par pari relatum. hæc est impietas. Interpretatur angelus prophætæ, fœminæ illius nomine, scelera huiusmodi designari, quæ perpetrabantur apud Israëlitas: tribus nempe illas decem, quæ vitulos sibi conflauerant, & idololatriæ cultum primum instituerant. Et abiecit eam in Ephæ. idcirco nimirum ut mensura mensuræ responderet, in medium ipsius Ephæ Deo Opt. Max. impellente abiecta est. deinde abiecit massam plumbeam super os ipsius, ut quàm altissimè eandem in exiliij seruitutem ad multorum annorum spatia detruderet.

Quumque sustulissimè oculos meos, vidi, & ecce duæ mulieres prodibant, ventusque erat in alis earum, erantque eis alæ, quemadmodum sunt alæ ciconiarum, quæ Epham in altum inter cœlum & terram sustulerunt. Dixi ergo ad angelum mecum loquentem, Quo ferunt istæ Epham? dixitque ad me, Vt extruant ei domum in terra Sennaar: vbi præparabitur ei, & collocabitur ibi super basi sua.

In alis earundem spiritus, potestas est diaboli, cui propter grauissima peccata, latèque patentia (in morem ciconiæ aut milui alarum) traditæ sunt in captiuitatem abducendæ.

Oculus eorum, non quo vident, sed quo videntur à Deo eorum hominum peccata: passiuè, non actiuè sumitur pronomen.

Quemadmodum superius fœminæ vnus nomine decem tribus expressas indicauimus, ita & duas in præsen-

COMMENTARII KIMHI

tiarum Iudam & Benjamin Babylonem abductas interpretabimur. & quanuis eo quidem tempore quo visendum hoc illi proponebatur, ab exilio iam dudum reduces prædictæ duæ illæ tribus fuissent, visum tamen hoc illi aliorum causa representatur, qui nondum relicta Babylone negligentius se in repetenda Hierosolyma gerebant: idq; adeo post cæptam iam templi dominici instaurationem: Vidi, inquit, duas istas fœminas in exilium migrantes. ventûsq; erat in alis earum. quasi citò quidem & adhibita festinatione Babylonem abductas diceret. Erantque eis alæ, quemadmodum sunt alæ ciconiarum: id est, oblongæ, latæq; quales habet ciconiæ. quæ sustulerunt Epham in altum. Idcirco sublimem eandem alis suis gestabant, ut ex eo certiores ipsos redderent, non immeritò exilium illud à Deo Opt. Max. immissum fuisse, sed æquisimam mensuram mensuræ redditam, ob admissa scelera morûmq; improbitatem. Quod porro loci qui est inter cœlum & terram meminerit, id ad volatum pertinet. Constat enim volantem medio inter terram cœlumque loco sub firmamento ferri: nempe ut ex eo ostendat, longè aliam esse istarum, ac prioris illius fœminæ conditionem: quippe cui massam plumbæ in os iniecerat, quo grauiori mole inter exiliû obrueretur. Cæterum quod ad istas iam attinet, nihil hic exprimit, quod ad terram vsque eas præcipites agat, sed in aère potius pensiles describit: vsque dum elapsis septuaginta annis, opportunum redeûdi tempus adueniret. Quod itidem Iudam ac Benjamin sub duarum fœminarum specie, reliquas autem decem sub vnius effigie representatas viderit, id eò pertinet, quia peculiaris quædam & à reliquis omnibus seiuncta fuerit Iudaica familia, regni quidem nomine.

Cui

Cui Beniamitica tribus coniunctius multò quàm cætera, adharebat, quum agros tantum non eosdem, ac communem hereditatem haberent, unde & exilium commune utriq; familia fuerat, ac proinde duarum foeminarum meminit. quanquam ingeniosus quidam vir & magnæ auctoritatis Rabbi Mosès Maimonites (cuius memoriam faustum fœlixque sit hoc loco fecisse) fœminas hæcæ duas pro angelis interpretetur: quos ille iam æquè muliebri specie expressos cernit, atque equina prius similitudine representatos viderat: eadem nempe de causa, quam iam supra diximus, eo q̄ eadem illa ætate flaccescere cœperit & magna ex parte imminui prophetici muneris vis & energia. Quò ferunt istæ Epham? Nihil huiusmodi, quum de superiori illo viso ageretur, interrogavit, utpote quod magna festinatione abreptum viderit. Quod porrò hoc loci Epham illam ab ipsismet fœminis sublatam fuisse dicat, id eò pertinet, ut eadem in causa fuisse intelligantur, q̄ Deus Opt. Max. æquissima lance facta ipsis sua rependerit, tantundem ac si dixisset eas sibimet exilium illud accersuisse. Ut extruant ei domum in terra Sennaar. Huc & illud pertinet quod Hier. 29. dicitur, nempe ideò misisse ad eas prophetam, ut significaret diuturnam fore ipsarum captivitatē: *Edificate, inquit, domos, & inhabitate. vbi præparabitur ei & collocabitur: habitationi scilicet eorundem locus ille prædictus accommodabitur: id est, ædes ibi firmas & domicilia sibi extruent, ac fixis eodem in loco sedibus immorabuntur. Super basi sua. Quasi apparatus illum in extruendis ædibus, vitibusque serendis, pigritiem quandam huiusmodi hominibus incussisse dicat, qui post Esdræ discessū, Babylone adhuc superstites, nullo omnino*
patriæ

COMMENTARII KIMHI

patriæ repetendæ desiderio tenebantur, ne tum quidem, quum ædis sacræ instaurationi manus iam admotæ fuerât.

Caput 6.

Conuersus sustuli oculos meos, & vidi, & ecce quatuor quadrigæ exhibant, inter duos montes, qui montes ærei erant. In quadriga prima erant equi rufi. In secunda quadriga equi nigri. In tertia quadriga equi albi: & in quarta quadriga equi maculis variegati, fortes. Respondi autem & dixi ad angelum qui mecum loquebatur, Qui sunt isti, mi domine?

Quatuor imperiorum destructio prædicitur, quorum vnum iam dudum euersum fuerat.

Montes ænei prouidentiam diuinam innuunt, & ordinem, qui non fallit, aut robur ac potentiam eorundem imperiorum.

Quod semel atque iterum in superioribus de quatuor monarchiis intuendum illi propositum fuerat, idem etiam hoc loco tertia iam vice, sed forma, quam antea, paulò apertiori per visum eidem representatur. Quadrigarum, & quatuor equorum nomine, imperia illa exprimit: ut potentiam cuiusque ac robur demonstrat, quod singulis interim dum per orbem summa rerum potirentur, opportuno suo tempore inerat: & à singulis malè accepti sunt Israëlita. Eòdem spectat & illud, quod inter duos montes easdè quadrigas exeuntes viderit, fortitudinis exprimendæ causa, qua vel cum montibus conferri possint. Montes porro ærei erant: quæ materia ferrum incidendi vim habet, acier vulgò appellata. Atque huic quidem similis in sacrosancto volumine locus occurrit, Hieremiæ 6. Incedunt, inquit, ad vnum omnes fraudulenter, ut as & ferrum: cuius

ius interpretatio ita habet, ut quum lapidem incidendi expoliendique vim atque potētiam habeat, lapide fortior intelligatur. Ad augendam ergo potentiam earundē, ac fortitudinem, montes hi arei propheta per visum obiiciebantur. Quin & nominis ipsius ambiguitas, & varia interpretatio quam Hebraica dictio parit, in causa etiam fuit, & eiusdem meminerit. Etenim Nahasch Genes. 30. tentandi siue explorandi significationem habet: ubi Laban tentando, inquit, expertus sum Deum mihi tua causa benedixisse: ut montes illi tentatorij proprie vocari possint: ad quos Israëlita adhibita quatuor regnorum opera tentati exploratque fuerint. In prima erant equi rufi, Babylonici imperij significandi loco positi: quemadmodum superius à nobis explicatum est. In secunda equi nigri: iidem nempe cum illis, quos antea varios appellauit. Medorum quidem atque Persarum regni iudices, varij siue nigri dicuntur, quia ex alijs atque alijs populis, duarum scilicet nationum, imperium illud quanuis idem ac unum constaret. Sunt qui ideo nigra effigie conspectos interpretentur, quia fuligine quadam & nigrore, regnantibus illis Israëlitarum ora obducta fuerint, ea nēpe atate, qua floruit Haman. Alij colores istos ad consuetudinem illam referūt, qua vestes hoc aut illo colore imbuere solebant: ita ut his quidem varius, illis autem niger in usu fuerit. In tertia quadriga equi albi. Græcorum imperij typum his exprimit. unde verò id factum sit, & albis eos assimilauerit, equidem baud scio. Author est Rabbi Sehadiah (cuius hinc mentionem lubens facio) Alexandrum Macedonem, qui primus in Græcia regnavit, philosophiæ studiis imbutū fuisse: atq; ex eo factum, ut quum philosophiæ plurimum candoris ac

COMMENTARII KIMHI

integritatis insit, regnum illud alboris speciem præ se tulisse dixerit. In quarta equi maculis variegati, fortes. Binos hinc colores videt. Quos maculis hoc loco variegatos Latine reddidimus, Hebraice à gradine deducto nomine, grandinosi appellari possunt. Color enim est albis quibusdam notulis & punctis interspersus, in morem grandinis, quæ in medio aliquo alio colore relucent. Sed unde id tandem, quod huiusmodi colore Romanum imperium visendum exhibeat? ex eo nimirum, quia plurimum pollere lege Moisaica, eidemque mordicus se inherere arbitrentur, utpote quæ nitore & puritate sua ad grandinis alborem quam proximè accedat. Eandem illi tamen variis multisque persuasionibus immiscet, haud aliter ac in grandine fieri solet, nigro aut alio quopiam colore admixto. fortium loco paraphrasis Chaldaica cineritios vertit, id est, ad cineris colorem nonnihil vergentes. Huius porro quadrigæ typo Romanum imperium exprimitur, quod Græcia monarchiam excussit: sibi que principem in orbe locum hodie vendicat. Binos autem illi colores inesse vidit, eò quod aliud unum secum coniunctum imperium in orbe habeat, nempe Ismaeliticum: id quod antea sub regno Nabugodonosori predictum fuerat, æquè ac Daniel interpretatus est cap. 2. Regnum erit illud partitum, &c. Qui sunt isti, mi domine? Quandoquidem duo iam dudum alia, quæ ad hoc idem institutum pertineant, visa illi representata sunt, & ex eo quod secundo loco proponebatur, nempe ex cornibus illis quatuor, maior deinde quam ex primo notitia oborta est, post interpretationem angeli: idem etiam in presentiarum de quadrigis hisce quatuor suspicatus, quum ideò iterato monstratas illas intelligeret, ut noni quidpiam portenderent,

Iudaicã calū-
niã hæc inter-
pretatio sapit

derent, angelum interrogat, Qui sunt isti, domine mi? perinde ac si diceret, Cur hi denuo mihi occurrant? præsertim quum non ita pridem illiusmodi visa mihi proposita fuerint, quæ ad quatuor monarchias spectent. Quòd si res ita se habeat, quid hi sibi volunt? quorsum istos video?

Respondens angelus dixit ad me: Iste sunt quatuor venti cœli, egredientes de loco vbi steterunt coram dominatore totius terræ. Ea in qua sunt equi nigri, egrediuntur ad terram aquilonarem. Albi verò eos insequantur. Maculosi verò exeunt ad terram australem: porrò fortes egrediuntur & contendunt perambulare terram. dixitque: Ite & perambulate terram. Et perambulauerunt terram. loquutusque ad me dixit: En isti qui egressi sunt ad terram aquilonarem tranquillauerunt spiritum meum in terra aquilonari.

Quadrige prima, imperium est Chaldæorum: secūda, Persarum atque Medorū: tertia, Græcorum: quarta, Romanorum. Tropologicis quatuor quadrige, quatuor euāgelia: & equi, apostoli, & alij verbi diuini dispensatores (quorum opera vbique iacta sunt fidei fundamenta, præsertim in aquilonari orbis parte) spiritum Dei tranquillauerunt, vbi diaboli regna durissima apostolica prædicatione subuersa sunt.

Plagæ orbis iuxta situm vrbis Hierosolymitanæ ac tēpli in scripturis sacris appellantur.

Petierunt à domino Deo, vt intelligi possit omnium imperiorum potentia ab eo authore & data & gubernata fuisse. Nam eorum opera Deus animaduertit in homines flagitiosos, qui Iudæos veros nominis sui cultores malè exceperunt.

Venti quatuor hoc loco ita accipi debent, ac si ad ventos quatuor, præposita particula obliqui casus, dixisset. qualis & illa phrasis loquendi est, quæ Paralip. 21. occurrit: Et venit Hierosolyma, pro, Hierosolymam. Itidem 2. Reg. 4. Filius Saulis in recto pro obliquo ponitur. Sententia ita se
i ij   habet:

COMMENTARII KIMHI

habet: Ad quatuor cœli plagas egressæ sunt quadrigæ itidem quatuor: id est, ut singula singulis imperiis dominandi vim atque potestatem, suo cuique opportuno tempore per loca itidem quatuor impertirent: nempe per vniuersum orbem, qui partibus quatuor constat. Egredientes de loco vbi steterunt coram dominatore totius terræ. Iussu nimirum & imperio Dei Opt. Max. qui easdem eo nomine ablegarat: quemadmodum & Iobi 2. dicitur: Venerunt filij Dei ut starent coram domino. In qua sunt equi nigri. Ruforum hinc mentio nulla sit, elapso iam dudum & acciso Babylonici imperij statu. Medorum verò atque Persarum regni initium, Septentrionem versus primò cursum instituit, nempe Babylonem, ut funditus eam deleret: ac tum postea in alia omnia terra loca imperium sibi vendicauit. Albi verò, qui Græcorum monarchiam significat, eos insequuntur, ceu viribus atque imperij robore præstantes. Etenim Alexander ille Macedo, Græcia Monarcha primus, perempto Babylone Dario, totius orbis imperium in se suosq; successores transtulit. Maculosi exeunt ad terram australem. Ad eam videlicet, quæ meridiem versus sita est. Nam Roma propius ad Septentrionem vergit. Iulius verò Cæsar, Romanus ille imperator Græciam bello adorsus est: & contra Ægyptum (quæ plaga meridionalis est) prima arma mouit: vbi passim Græci tum temporis imperium obtinebant. Idemque Iulius Cæsar superior illis bello euasit, ac regnum deinde à Græcis ad Romanos transtulit. porrò fortes ad Ismaëlitas exprimendos adhibentur: quippe qui suis ipsorum viribus freti, regnum sibi vndequaue, & quocunque tandem loco corradant, ac proinde nulla eis certa plaga tribuitur. In quem eundem sensum & illa

Et illa postea dicuntur, contédunt perambulare terram. Dixitque, perinde ac si disertis verbis liberum illis faceret huc atque illuc euagandi potestatem, multasque regiones in suam potestatem redigendi. Clamauit ad me: id est, sublata voce me compellauit, aitque: En isti qui egressi sunt ad terram aquilonarem, tranquillarunt spiritum meum in terra aquilonari. Nempe nigri isti, qui eo nomine egressi sunt, ut Babylonem euersum perditumque irent, ne illi rem mihi perquam gratam ac cordi fecerunt, interim dum eandem euersam perditamque dederunt. Tranquillarunt spiritum meum. Indignationem illam omnem sedarunt, quam hostes Israëlitarum mihi mouerant, immodica sua erga illos sceniendi atrocitate, malisque supra modum exaggerandis: quemadmodum ipse superius ait cap. i. Quum ego leuiter succēserem, ipsi ad malum auxiliati sunt, &c.

Factumque est ad me verbum domini dicens, Accipe ex captiuis, nempe de Heldaï & de Tobia atque à Iedaïa. & venies in die illa, ingredierisque domum Iosia filij Zephonia, qui venerunt è Babylone. Et capies argentum & aurum, faciesque coronas, & impones capiti Iehosue filij Iosedec sacerdotis magni, loquerisque ad eum in hanc formam: Sic dixit dominus exercituum dicens: Ecce vir cuius nomen germen. Sub se germinabit & ædificabit templum domini, ipseque feret magnificētiam. sedebit & dominabitur in folio suo, eritque sacerdos in folio suo, cōsiliūque pacis erit inter utroque. Coronæ autem erunt in tēplo domini ad monumentum ipsi Helem, Tobia & Iedaïæ, & Hen

COMMENTARII KIMHI

filio Zephoniæ. Remoti quoq; venient & extruent in æde domini. Et cognoscetis quòd dominus exercituum misit me ad vos, idque erit si diligenter vocem domini Dei vestri audieritis.

Corona significat Christi aduentum, qui idem sacerdos & rex futurus erat. Germen etiam appellatur, quoniam humana natura assumpta, proficiebat ætate, sapientia, &c.

Iudiciaria potestas ianuitur, quam pater dedit filio.

Remoti, sunt gentiles, qui longè olim erant à Deo propter peccata sua, sed iidem postea audient, iam non estis hospites & aduenæ, sed ciues sanctorum, & domestici Dei, &c. Ephes. 2.

Captiuorum nomine eos intelligit, qui nuper è captiuitate reduces facti fuerant: nēpe Heldai, Tobiam, Iedaiam & Iosiam: qui argenti aurique bonam vim ad instaurandam adem dominicam suapte sponte & animo vere liberali aduexerant. Cuius quidem rei notitia diuino afflatu ad prophetam delata præcipitur eidem, ut acceptam illam pecuniam coronis faciēdis insumeret. Et venies in die illa, quum te eò loci receperis. Neque enim hoc sibi verba illa voluerunt, ut accepto statim vaticinio, ilico eodem ipso die se illuc conferret. Ingredierisque domum Iosia, ubi & alij aderant. Rediisse enim prædictos omnes unam cum Iosia Babylone, verbis illis testatur, quibus ait: Qui venerunt è Babylone. Et capies argētum illud atq; aurum, quod animo verè liberali ac spōte cum initis vocis unam secum asportarunt. faciēsque coronas, binas quidem ex ea materia facies: quarum alteram Iehosua capiti impones, ut in summum sacerdotem subrogatus abs te intelligatur: eritque ea tiara illius munda loco, qua caput eiusdem in eam quam iam diximus, prophetia obuoluebatur. Quòd ad alteram attinet, nequaquam verbis opus fuit, ut eiusdē vsus expli-

explicaretur. Liquidè enim satis constabat eam Zorobabelis capiti debere imponi: quippe qui regis loco futurus erat, quum rex interim nemo sit, qui corona & diademate non insigniatur. Fieri enim uerò potuit, ut nòdum imposita corona, ducem duntaxat eum appellarint, æquè ac Haggai 1. dux Iehudæ appellatur: postea autem quum iam caput corona redimitum haberet, regem eundem nominarint.

Quæ sententia tametsi disertis uerbis nequaquam scripta inueniatur, coniectura tamen probabili inniti uidetur, ut ita se rem habuisse dicamus. Ecce vir, cuius nomen germen: perinde ac si dicat: Eccum tibi hominem, principem futurum in Israël: nempe Zorobabelem. Idcirco uerò germen appellatur, quia maiora in dies ipsius dignitati incrementa sensim accessura erant, haud aliter ac germi cuiuspiam terrestri accidere uulgò solet, quod paulatim augetur, donec in immensam molè excreuerit. Quemadmodum & Haggæus de eodem uaticinatus est cap. 2. In die illa, dicit dominus exercituum, assumam te o Zorobabel: & quæ sequuntur. sub se germinabit, id est, in loco suo: quasi diceret, ex eodem illo loco, quæ iam occupat, urbis nepe Hierosolymitanæ, gloriam eum decusq; reportaturum. Et ædificabit templum domini. Iteratò idem narrat ad maiorem emphasim. Ipseque feret magnificentiam, gloria ac decus totius regni penes eundem erit. & sedebit & dominabitur in folio suo, more planè regio, qui throno sublimis insidens longè latèque terris imperat. Eritque sacerdos in folio suo. Al Hebraïca præpositio hoc loco pro antè accipi debet, ut hic sit sensus, præiturū eius folio summum sacerdotem, quemadmodum & eo loci sumitur eadem præpositio, ubi mentio fit eius qui se sistit ante dominatorem

stri audieritis. *Quæcunque hæcenus à me dicta sunt, ut vos mactos esse animi iuberem, & bonam spem concipere, nã illa quidem omnia euenient, sed hac lege tamen, si morigeros vos atq; dicto audientes domino Deo vestro præbueritis.*

Caput 7.

Factumque est quarto anno Darij regis, factum, inquam, est verbum domini ad Zachariam, quarto die mensis noni. is est Cisleu. Etenim (populus) miserat in domum Dei Saræzer & Regemmelec & viros eius, ut precarentur faciem domini, dicerentq; sacerdotibus, qui erant in æde domini exercituum, atque ad prophetas huiusmodi mandatis. Num flebo in mense quinto? num religiose abstinbo, quemadmodum iam aliquot annis feci?

Mense quinto combustum fuerat templum, combusta tota Hierusalem, & muri diruti. Septimo verò mēse Godolias interfectus fuit ab Ismaële, & populus partim occisus, partim abductus Babylonē: & ob id institutum fuit ieiunium prædictis duobus mensibus, quod obseruabatur toto captiuitatis tempore.

Nulla hîc omnino mentio fit in Hebræo, ecquis ille tandem fuerit, à quo legatio huiusmodi emissa sit. Nonnulli Bethel viri nomen interpretantur, quasi ille nuncios istos Serazarum, Regêmelec, eiûsq; socios ab exilij loco Hierosolymã emisserit. Cæterum consultissimũ erit hoc loco Bethel pro simplici ac genuina vocis significatione interpretari, æquẽ ac Ionathã vertit: Miserat enim populus ad Bethel. Authores porrò huiusce legationis exules & captiui fuerunt. Numero autem singulari collectiue utitur quum ait: Etenim miserat. Itidem & postea: Num flebo sicut feci? Legatorum illa nomina sunt Serazar, Regemmelec,

k & qui

COMMENTARII KIMHI

Et qui cum eo erant. Regemmelec proprium viri cuiusdam nomen fuit, & is comites sibi nonnullos ascruerat, quos hic viros ipsius appellat. Hi ergo Hierosolymam venerunt, vt precarentur faciem domini, & exules eorundem legatorum opera, consulendi atque sacerdotes ac prophetas interrogandi causa utebantur, in hanc nempe sententiam, Num flebo? Atque ad prophetas. Prophetarum nomine, Haggeum, Zachariam & Malachiam intelligit: quos scribas tamen Chaldaeus paraphrastes vertit. Num flebo? Siquidem aduersarij, qui opus inceptum ad aliquot annos intermittendum curauerant, in causa fuerunt, quo minus hi certam adhuc spem atq; fiduciam de futura tēpli instauratione cōceperint, adeo vt ne nūc quidē incepti operis fama certiores facti, fidem adhibere, aut pedē ē Babylone referre voluerint, quippe qui nequaquā illud sibi persuadere potuerunt, aliquando futurum, vt aedis dominica structura finis imponeretur, quin mora potius & interpellatio ab aduersariis iniiceretur. Sciscitatum verò mittunt, an ieiunium ipsis obseruādum foret nono mensis Iulij, aequē ac septuaginta iam annis elapsis obseruauerant. Num religiosē abstinebo? Num a cibis, potu, delitiisque memet subducam? quem sensum & Ionathan Chaldaicē his verbis expressit: Prohibebōne animam meam à delitiis?

Factum est ergo verbum domini exercituum ad me dicens, Dic ad cunctum populum terræ, & ad sacerdotes in hanc sententiam: Quando ieiunabatis & plangebatis in quinto & septimo per hos septuaginta annos, num ieiunando mihi ieiunastis? porro quum comeditis & bibitis, an non vobis comeditis, & vobis bibitis? An non hæc verba sunt, quæ

quæ clamauit dominus per prophetas priores, quum Hierusalem adhuc habitaretur, & incolumis existeret, ciuitatesque eius circum eam, quum scilicet australia & campestria loca adhuc inhabitarentur?

Tale ieiunium vestrum non fuit mihi gratum, quia non erat coniunctum pietati & religioni.

In parte australi, nempe quæ maximè debilis erat & infirma. Deinde docet quale ieiunium sit optimum, quod nisi obseruetur, alia ieiunia parum proderunt.

In quinto & septimo. *Tametsi quatuor fuerint illa quidem tempora, quibus ieiunium indicebatur: meminit tamen duntaxat quinti & septimi: propterea quod illo quidem urbs vastata, hoc autem Godolias interfectus fuerit, & secunda clades accepta. Supererant enim adhuc plebei quidam & inferioris ordinis homines, qui si ibi reliqui mansissent, ita ut eos vitibus agrisque colendis Nabuzeraden reliquerat, haudquaquam omnia funditus vastata fuissent. Cades porro illa Godolia, quam iam diximus, in initio mensis septimi perpetrata fuit. Qui cum dies sacer festusque foret, ea de causa factum est, ut ieiunium in sequentem lucem prorogaretur. Num mihi ieiunastis? An me scopum ieiunio vestris prefixistis? id est, an meo nomine ieiunastis? Imò verò peccata vestra populationis adis illius in causa fuerunt, ob ea vos in exilium abducti estis, atque hinc illa ieiunandi vobis occasio enata. Quod si equi ac boeni tenaces, unicuique quod iustitiæ ratio dicet, in posterum deferre volueritis, haud amplius erit huiusmodi ieiunium vobis opus. Nam ades illa iam olim euerfa (ut intelligatis) refartietur: ab exilio vos reduces facti, patriæ restituemini, perpetuis ibi temporibus sedes habituri. Nunquam inde extorres, in posterum aliò migrabitis, si gratos*

k ij   vosmet

COMMENTARII KIMHI

vosmet mihi per omnia exhibueritis. Pronominis autem
 epenthesis illa quam in Hebræo habes, egon', huiusmodi
 sensum habet, ac si diceret, Egon' ieiunium hoc vobis impe-
 ram? Ionathan ita ista reddidit: An meo nomine ieiunio
 vosmetipsos afflixistis? Quum comeditis: ac si diceret,
 Quid mihi rei est cum ieiuniis vestris, cum cibis quos su-
 mitis? Ieiunandum vobis est ob peccata vestra: cibus po-
 túsque sumendus, ita ut usus postulare videbitur. Hæc ve-
 stra intersunt: quid mihi cum his omnibus negotij est? Ni-
 hil enim meæ gloriæ cum cibo aut ieiunio commune est. An
 non? Vndenam aliàs quàm ex flagitiis vestris ieiunandi
 occasio vobis oborta est? Equidem quòd ad me attinet, in-
 columi adhuc persistente vrbe Hierosolymitana, prophe-
 tarum seruorum meorum operam mihi adhibui, ut vos ab
 huiusmodi perditis moribus ad respicientiam renocarem,
 atque ita patria vestra ab excidio vindicaretur. Sed vos
 aures attentas præbere recusastis. Et australia & cam-
 pestria: id est, quum tota terra tutò & securè undique in-
 coleretur. Harum verò partium quum meminerit, æquiori
 multò ratione montibus idem atque eminentioribus locis
 accidisse significat, ut metu incolæ vacarent. Inhabitandi
 vocabulo, commodam intelligit metúsque expertem habi-
 tationem.

Factus est ergo sermo domini ad Zachariam in
 hanc sententiam: Sic ait dominus exercituum, vt
 dicat, Iudicate iudiciũ veritatis, & benefici ac mi-
 sericordes estote quisque erga fratrem suum. Vi-
 duam ac pupillum, peregrinum & pauperem ne
 per vim opprimatis. Quin ne malũ quidem quisque
 in cordibus vestris contra fratrem suum cogitetis.

Absoluta

*Absoluta prioris colloquij parte illa, ubi aiebat, campe-
stria inhabitata fuisse, nouo iam sumpto initio, quæ deerat
adhuc superioribus addēda, hīc adiicit, ut ille vicissim au-
diente uniuerso populo eadē repeteret, quæ iam olim à pro-
phetis aperta voce illis significata fuerant. Iudicate iudi-
cium veritatis. Vbi, inquit, oborta fuerit inter duos ali-
quos lis & controuersia, de qua sententiæ ferendæ autho-
ritas penes vos erit, videte ut eadem veritati respondeat.
Quòd si quis eiusmodi conditionis occurrerit, quocum be-
nignè magis ac remisso, quàm stricto iure agi oporteat, (qui
gradus iustitiam superat) ita cum eo agite. viduā ac pu-
pillum, peregrinum & pauperem. Infirmā est admo-
dum & debilis istiusmodi hominum conditio. Cauendum
iterum atque iterum, ne vis vlla à vobis, uel uerbo tenus,
uel quo ad res eorundem attineat, ullo modo inferatur.
Malum quisque contra fratrem suum: id est, si quid
erit cum alieno damno coniunctum, id nemo quisquam uel
animo exoptet. Tātū enim abest ut damnum aliquod in-
ferri debeat, ut ne cogitatio quidem sola à culpa immunis
esse possit. Adhæc cogitationi plerunque ad manum præstò
esse solent effecta: adeóque etiam ea prorsus interdicitur,
ubi operis nihil accedit. Pro eo ac Leuit. 19. scribitur: Ne
oderis in corde tuo fratrem tuum.*

*At noluerunt attendere, obuertentes humerum
rebellem: aurésque suas hebetarunt, ne audirent: &
cor suum adamantinum fecerunt, ne legem audi-
rent, & verba quæ miserat dominus exercituum in
spiritu suo ministerio prophetarum priorum, hinc
ingens ira à domino exercituum desæuit.*

Ostendit se meritò pœnas de illis sumpsisse, utpote qui inobediē-

COMMENTARII KIMHI

tes fuerint, & obuertent humeros ab onere præceptionum suarum: metaphora sumpra à baiulis.

Humerus ille rebellis auersionem significat, eodem modo quo & Hoseæ cap. 4. Sicut vitula auersa. Cui enim non lubet, attentas acclamanti aures præbere, tergum ex aduerso opponere solet: nec rectis unquam oculis illum obtueri. Cor adamantinum. Lapis hic obdurus est, & eiusmodi qui ferro expoliri incidique non possit. verba, illa nimirum, quibus acriter eos priores propheta incessabant. In spiritu suo, nempe prophetico, qui prophetas iam dictos alloquebatur. hinc ingens ira aduersus maiores uestros.

Et euenit quemadmodum ipse clamauerat, illique non audierunt, sic iam clamēt, nec eos exaudiam, dicit dominus exercituum. Quin eos proturbem in omnes gentes quas non nouerunt: terraque post eos desolata sit, ut non sit qui vel pertrāseat, vel conuersetur, ipsique terram exoptatissimam vastam ac desolatam reddiderunt.

In causa fuerunt peccata eorum vastationis terræ, quæ prius fluebat lacte & melle. Ita & terra quondam desiderabilis, mens scilicet humana, quæ erat hospitium trinitatis, inobedientia & peccatis coloni, vertitur sæpe in desertum, habitationemque draconum.

Quemadmodum clamorem illum meo nomine editum, promulgatumque parum æquis auribus accipiebant, ita & ego uicissim uociferantibus illis haudquaquam aures accommodaturus sum. Quin eos proturbem. Verbi forma, (quam hic Hebraicè difficilem habes) huiusmodi quendam sensum præ se ferre uidetur, perinde ac si ita diceret: Malè enim uerò me habebit, & affliget idem illud exilium, quo eos proturbaturus sum. Haud aliter atque Esaiæ 63. dicitur: In omni afflictione eorum ipse uidebatur affligi:

affligi: ut hominum interim morem ac consuetudinem scriptura sacra loquendo expressisse videatur. Sed alia est ingeniosi cuiusdā & magnæ authoritatis viri, Rabbi Abrahæ Esfritis interpretatio, qui fœlicem sui recordationem posteris reliquit. Immittam, inquit, illis turbinem atque ingentem procellam, quibus in omnia passim exterarum gentium loca disiecti agentur. Terra vasta ac desolata. per antithesin ei respōdet, quod superius dicebatur, Quum australia campestriaque inhabitarentur.

Caput 8.

Rursus factum est verbum domini exercituum in hanc sententiā: Sic dicit dominus exercituum: Ingens studium habeo erga Sionem, ingentique ardore erga ipsum inflammatus sum. Sic dicit dominus: Redij cum Sione in gratiam, habitabōque in medio Hierusalem, ut Hierusalem vocetur ciuitas fida: & mons domini exercituum, mōs sanctus. Sic dixit dominus exercituum: Adhuc senes & anus in plateis Hierusalem habitabūt, quin & decrepiti, qui baculo præ multitudinem dierum manusua innituntur. Adhęc plateæ vrbis plenæ erunt pueris & puellis ludentibus in plateis eius.

Consolatur post cōnationes, atque se propter idololatriam eiecisse Israël, & permisisse ut abduceretur in captiuitatem Babylo nicam.

Reuertar, id est, condonabo illi peccata. Sunt autem hæc intelligenda de Sione spiritali.

Summam futuram pacem significat, quam hęc ab effectis describit. Senes præ senio gestabunt scipionem: pueri colludent, &c. Hęc enim fieri solent in summa securitate & alta pace vrbium.

Factum, inquam, est ad me verbum domini in hanc sententiā,

etiam, sub audito pronomine: *Massorita similem huic defectum alibi non obseruarunt. Ingens studium habeo.*

Merz nugæ sunt, quæ de futuro Messia prælioque Iudaico infamio fingit: ad Antichristum deferenda sunt, quæ de Gog & Magog dicuntur, quæ dominus interficiet spiritu oris sui, 2. Thesalonic. c. 2.

plurimum huic quidem sententia solati inest. Sub ætatem Messia id temporis capiendi, quo prælium aduersus Gog & Magog, urbem Hierosolymitanam oppugnatum olim venturos, inibitur. Equidem ingenti tum temporis, inquit, studio ac fauore eadem prosequar, indignationemq; acrem & acerbam in gentes illas depromam, quæ impetum in eam factura venient. vocabitur Hierusalem ciuitas fida. Eiusdem verò rei certam fidem facit id quod Sophonia 3. legitur, Reliquia Israël non facient iniquum quid, neque loquentur mendacium. Iustitiæ locus passim in terris Israëliticis futurus est. Sed unius interim urbis Hierosolymitanæ meminit, utpote principem locum in regno obtinentis, tum montis etiam illius sacri causa, qui in ea fuit. Mons sanctus. ut ne deinceps ab exteris & impuris hominibus prophanetur. Singulis porro interstitiis sententiarum, quibus læti quidpiam explicatur, ad maiorem emphasim & solati certitudinem adferendam, subiungitur assueuatio illa. sic dicit dominus. bonarum enim letarumque rerum undique copia affluet. viri baculo manu sua innituntur. Ita hæc accipienda sunt, ut ipsa verba genuina vocum significatione innuere videntur. Quemadmodum & ipse postea ait, præ multitudine dierum. Cætera quæ sequuntur, interpretatione non egent.

Sic dicit dominus exercituum: Etiam si id reliquo huic populo, qui hoc tempore viuit, difficile videtur, num ob id mihi quoque difficile videbitur? dicit dominus exercituum. Sic dicit dominus exercituum: En ego asseram populum meum de terra

terra orientali, & de terra occasus Solis: & adducam eos ut habitent in ipsa Hierusalem: ipsique erunt mihi populus, ego autem ero eis Deus in veritate & iustitia.

Etiā si vobis arduum hoc & difficile videatur, an idem de Deo sentiendum erit, qui hæc meo ore promittit?

Sunt qui cum admiratione hæc dicta interpretentur, perinde ac si ita dixisset, Idemne stupēdū mihi aut arduum videbitur? ut illud Genes. 26. Tūc filius meus Esau? & quæ sunt id genus alia. Sed ingeniosus Rabbi Abraham Esrites (cuius memoriam lubenter amplecti debemus) simplicem planè verborum interpretationem sequitur, in hunc modum: Equidem stupēdi quidpiam illis temporibus aditurus sum, & quale hæctenus à me nequaquam gestum fuit. De terra orientali, & de terra occasus Solis. Orientis & occasus nomine, partem illam orbis uniuersam intelligit, quæ commodam sedibus ponendis habitationem complectitur. Israëlita verò nullibi non gentium per orbem hæc atque illac dissecti fuere. In ipsa Hierusalem. huius idcirco meminit (ut supra quoque à nobis dictum est) quia regia sedes in ea posita fuerit, ad quam reliqui omnes Israëlita confluere solebāt. Quòd postea veritatis mentio fiat, id eodem spectat, quo & illud Hoseæ 2. Despondebo te mihi in fide.

Sic dicit dominus exercituum: Roborentur manus vestræ, qui auditis in diebus istis verba ista ex ore prophetarum qui fuerunt ab eo die quo iacta sunt fundamenta ædis domini exercituum, & quo templum edificari cœpit. Quoniam ante dies istos merces hominis, ac merces iumentorum nulla fuit.

l Deinde

COMMENTARIJ KIMHI

Deinde neque pax erat ingredienti & egredienti, idque propter hostem. Nam ego commisi omnes homines vnumquemque cum altero.

Hactenus neglecta domo mea, malè vobiscum actum fuit: deinceps omnia læta & prospera futura sunt.

Permittebam vt mutuis inimicitis homines alij in alios irruerent.

Auditis his ergo euangelis quæ plurimum vobis solatiij in posterum adferre possint, colligite iam vires, satagite illiusmodi rerum, quas vobis imperavit Deus Opt. Max. pergite in incæpta ædis ipsius instaurazione: videtis enim ab eo iam inde tēpore, à quo templi fundamenta iacta sunt, prosperè vobiscum agi cæptum, & immisam benedictionem. Quoniam ante dies istos, id est, nondū iactis templi fundamentis, (quippe quæ secundum iam annum agente Dario, vicesimoquarto noni mensis iaciebantur) haud obscure intellexistis mercedem hominis nullam fuisse: nempe benedictionis expertem, imò verò & execrationi obnoxiam in nihilum prorsus abiisse. Non erat. Perinde ac si nulla omnino iumēti copia adesset, quandoquidem locationis merces nulli penitus vsui præ maledictione futura erat. Committendi vocabulo, nocendi facultatē liberam alicui rei factam intelligit, iuxta id quod Levitici 26. dicitur: Et emittā in vos bestias agri, pro eo etiam ac in paraphrasibus Chaldaïca habetur, & immittam, &c.

Nunc verò iuxta priora tempora cum reliquiis huius populi non agā, dicit dominus exercituum. Quin potius semen plenum atque perfectum erit, vitis proferet fructum suum, & terra dabit proventum suum, sed & cœli dabunt rorem suum: efficiamque ego vt reliquiæ huius populi omnia ista hære-

hæreditate possideant. Fiet quoque hoc quemadmodum vos domus Iehuda & domus Israël execratio fuistis inter gentes, ita seruabo vos, vt sitis benedictio. Ne timeatis: quin potius manus vestræ corroborentur.

Reliquiarum meminit, quia bona pars populi perierat inter exilium.

Semen pacis Hebraicè dicitur, quod hîc plenum atque perfectum redditur, perinde ac si dicat, optimè cum semine vestro agetur: fausta illi omnia succedent, adeò vt pacis ei nomen indi possit. Ionathan eodem modo semen pacis futurum vertit. Efficiam vt hæreditate possideant. fieri enim uerò potest, vt hæc etiam de illis dicta ab eo intelligantur, qui ea ætate vixerunt, qua floruit ades secunda: si Dei Opt. Max. præcepta factis expressissent, aut ad Messia quidem tempora referri debent, id quod & sequens versiculus aperte euincit, vbi Iudaicæ & Israëlita familie meminit, Nam Israëlita, manente ad hoc æde secunda, nequaquam sunt reuersi. Execratio fuistis, quoniam dira vobis & execranda gentes imprecabantur. Quin & fame obueniēte aut alio quouis infortunio alicubi terrarum suarum accepto, Iudæorum ilico apud se commorantium impietati, causa eius rei accepta ferebatur. vt sitis benedictio: adeò vt exteræ etiam nationes beatas se atque felices vestro nomine iudicaturæ sint, eodem nempe modo, quo Gen. 12. dicitur, Eritque benedictio. corroborentur manus vestræ. vbi tempus, inquam, hoc aduenerit, bonarum huiusmodi rerum causa, quas Israëlita populo olim obtuleras non sine summo animi solatio iam auditis.

Quoniam sic dicit dominus exercituum: Quæadmodum propofui vos affligere, quum ad iracundiam

COMMENTARII KIMHI

diam me patres vestri prouocassent, dicit dominus exercituum, neq; me pœnituit, ita rursus hoc tempore decreui benefacere Hierusalem & domui Iehuda, ne timueritis.

Promittit Deus foelicitatem ædificantibus templum materiale, per quam intelligitur abundantia bonorum omnium spiritualium.

Ideo, inquit, nequaquam me pœnituit, quia quod animo prius agitaueram, id re ipsa postea effectum dedi, terris vestris immissa vastitate: vobisque in exilium abductis. Deponite timorem illum, quem ex hostibus contraxistis. Ne formidatis aduersarios vestros, nempe Sanaballetum, aliosque, quos ille sibi socios asciuit, qui hoc sibi futurum persuadent, ut sua opera in præsens studium hoc vestrum atque conatus interpellentur.

Hæc verò sunt quæ facietis: Loquimini quisque cum proximo suo veritatem, & iudicium pacis iudicate in portis vestris, ut ne malum vel cogiteris quisque aduersus proximum suum: & iuramentum falsum ne diligatis, quoniam omnia ista sunt quæ odio habeo, dicit dominus.

Iudicium pacis: non captiosum, non obscurum, vnde lites noue subinde oboriantur.

Loquimini veritatem, ut ne aliud quidem in lingua promptum, aliud verò corde recõditum geratis. Iudicium pacis. Etenim si iusta fuerit à vobis lata sententia, conciliabuntur inter se partes aduersæ, prout à maioribus nostris (quorum memoriam lubenter amplector) vulgò consuevit frequens dici, metaphora nempe ab huiusmodi homine ducta, qui quum iudicio superiori suas sibi vestes recuperauerit, latus & cantillans interim in viam reddit. Atque ad eundem hunc sensum prouerbialem verba illa referunt, quæ
Exodi

Exodi decimo octauo legitur: Nempe uniuersus hic populus sedato atque composito animo in sedes suas se recipiet. uniuersum, inquam, ne his quidem exceptis, qui causa sua ceciderint. Alij ex maioribus nostris Iudicium pacis de conciliatione interpretantur, ut cum eo conueniat, quo quari solet, quale illud tandem sit iudicium, quod pacem sibi coniunctam habeat? tale enim uero dicas esse, quod boni viri arbitrio definitum fuerit. In portis uestris. Ibi enim erat iudicium confessus, ut constat Deuteronomij 25. Ascendat fratria eius ad portam, dicatque senioribus. ut ne malum vel cogitetis. Idem superius explicatum habes cap. 7. ubi aiebat, Quin ne malum quidem quisq; contra fratrem suum cogitetis. Iuramentum falsum ne diligatis. Diligendi uocabulo usus est, ut ei ex aduerso ἀποδοτικῶς respondeat, quod postea odio, inquit, habeo: perinde ac si huc in modum dicat: Quod ingratum mihi atque inuisum est, id amore uos & studio ne prosequamini. Omnia ista sunt, nempe ut alius alij uel animo male uelit, ut iuramentum temere uiolet, & quæ præterea superioribus. i. iustitiæ ac paci, ex diametro repugnant, ideòq; generatim omnia ista complexus est.

Et factus est sermo domini exercituum ad me in hanc sententiam: Sic dicit dominus exercituum, Ieiunium quarti, ieiunium quinti, ieiunium septimi & ieiunium decimi uertetur domui Iehudæ in gaudium & lætitiā & in statas ferias iucundas: pacem igitur & ueritatem diligite.

Mense quarto, capta fuit ciuitas: quinto, euerfa: septimo, interfectus Godolias: decimo, rex Babylonis oppugnare coepit Hierusalem. Seriem numeri, non ordinem rei gestæ obseruauit propheta. Nam oppugnatio omnium prima recensenda fuerat. Figura est ὄσερον Gregor.

Quod si factis ea quæ à me uobis præscripta sunt, præsti-

COMMENTARII KIMHI

teritis, illud vobis tanquã ex oraculo diuino responsum habetote, nihil tum temporis loci ieiuniis amplius futurum, de quibus in presentiarum, obseruanda sint necne, consultum misistis. imò verò latos eosdẽ hilaresque dies agetis, præ bonarum rerum undiq; vobis affluentium copia. Ieiunium quarti. Mensis hic Iunius appellatur, cuius decimus septimus dies, interim dñi in exilio agebatur, ieiunio sacer erat, fissuræ illius nomine, quæ mœnibus vr̄bis in eo acciderit. Ieiunium quinti. Cui Iulio nomen est, eiúsque itidem nonus (utpote qui excidium prorsus vr̄bi attulerit) ieiunio cõsecrabatur. Ieiunium septimi. Huius enim verò indicendi causam Godolias præbuit, ut superius à nobis indicatum est. Ieiunium decimi. Decembris hic decimus dies est, quo propius vr̄bi castra Babyloniæ rex admouit, vertetur, inquam, singuli, quos iam diximus, dies in gaudium & lætitiã Domui Iehuda florẽte quidem adhuc ædis redintegratione: (nam aliæ decem tribus haudquaquam rediitces factæ sunt:) sed ita tamen, ut pro eo ac à me vobis imperatum est, veritatis pacisque tuendæ studio incumbatis.

Sic dicit dominus exercituum: Erit adhuc ut populi & multarum ciuitarum habitatores veniant, eãtq; ciuis vnus ad aliam dicens, Agite, eamus supplicatum faciem domini, & inquisitum dominum exercituum: vadam & ego. Adhęc populi multi & gentes robustæ ibunt quæsituræ dominum exercituum in Hierusalem, supplicaturæ quoque faciem domini. Sic dicit dominus exercituum, Fiet & hoc in diebus illis, ut apprehendant deni viri ex omnibus lingulis gentium, apprehendãt, inquam, alicuius Iudæi, cum huiusmodi sermone, Ibimus vobiscum,

vobiscum, quia audiimus Deum esse vobiscum.

Prædicitur conuersio gentium ad Christum Messiam, & vehemens eorum hominum studium, qui Iudæ patriarchæ fidem, confitendo Iesum esse Christum filium Dei imitantur: Iudas enim confessionem sonat.

Etiam adhuc, inquit, futurum est, nempe ætate Messia, ut turba confluant, qualis eiusdem particula Hebræica od significatio Genes. 29. occurrit: Superest adhuc multum diei. Itidem & Hoseæ 12. Habitare te faciam etiam adhuc in tentoriis: aliisque id genus locis. vadam & ego. pro eo ac Chaldaïca paraphrasis habet: Alius alium huiusmodi verbis compellabit, ibo & ego unà tecum. Gentes robustæ: id est, multa numero, quæ admodum & Hieremiæ 15. Robustæ mihi fuerunt viduæ eius præ harena maris, quantitatis significanda loco posita: & est eiusdem rei repetitio, sed aliis atque aliis verbis expressa. Chaldaus paraphrastes vertit, & regna magnifica. Ut apprehendant. Quod hætenus quidem à me vobis prædictum est, tum temporis eueniet, quum apprehenderint, &c. ac deinde apprehensuros eos ostendit illis verbis, quibus ait, Apprehendent, inquam. Hæc autem eò spectant, ut mutuam inter illos rerum communionem quam longissimè fieri possit, extendant: æquè ac Iudicum 9. de Iotham dicitur: Si bona fide & candidè agitis, &c. Deni viri. Numerus hoc loco nequaquam desinitè & strictè (ut dici solet) accipiendus est, sed pro eo potiùs, qui æstimatione constat: quem admodum & Leuit. 16. Coquent decem mulieres panem suum: & alia id genus loca.

Caput 9.

Onus verbi domini in terra Hadrach & Damasco demittet se, quoniam ad dominū oculus hominis,

COMMENTARII KIMHI

nis, & omnium tribuum Israëlis dirigetur. Sed & Hamath terminus eius erit, Tyrus & Sidon quantumvis sapiens. Aedificauit munitionem sibi Tyrus, & congeffit argentum ut puluerem, & aurum purum putum, ut lutum platearum. Ecce dominus possidet eam, & percutiet in mari exercitum eius: ipsa uero igne absumetur.

Omnis haec visio ad uocationem gentium & extruccionem ecclesiae pertinet.

Hadrach & Damascus regiones gentium, erunt habitatio eius per fidem, id est non solum Iudaei, sed & omnes aliae regiones credent in Christum. Dominus ex aequo omnes ad se uocat.

Tyrus aliam inexpugnabilem, expugnabitur uerbo Dei. Quod de quibusdam nominatim hic praedicitur, de aliis omnibus gentium oppidis dictum intelligi debet.

Eiciet eam: nempe habitatores eius idololatrias, & tradet eam habitandam fidelibus.

Ignem absumetur: id est, habitatores eius recipient spiritum sanctum qui uisibili signo in initio ecclesiae dabatur: ut in Pentecoste Apostolis, & ceteris.

Contigit praesens haec prophetia in regione Hadrach, & Damasco: Ibi enim requies, inquit, eius fuit, ibi acquieuit. Aut ita etiam accipi potest, ut prophetiae locum perinde in terra Hadrach, atque Israëlitica, futurum aliquando dicat: utpote quae in partem Israëliticae terrae cessura sit. Atque hoc quidem sensu Damascus erit requies eius, nempe sedes, in qua gloria ipsius & prophetica uis reponetur. Quoniam ad dominum oculus hominis. Omnium, inquit, hominum oculi tum temporis in Deum Opt. Max. non amplius in idola & inania simulachra defixi erunt: ideoque terra illa uniuersa, quam Hadrach & Damascus continent, & alia itidem loca Iudaeae finitima (qualia sunt Tyrus, Sidon, Hamath, & pleraque Palaestinarum oppida) urbium Iudaicarum

Spiritualiter
haec intelligenda
sunt.

daïcarum nomine censebuntur, & in Israëliitarum fidem se recipient. Et omnium tribuum Israëlis. Quanto ergo magis hoc idem in Israëlitica familia locum habebit, ut ea ad Deum Opt. Max. tum oculos, tum mentem conuertat? aut ita verba ea legi possunt, perinde ac si omnium hominum oculos ad Deum & ad Israëlitas conuersos iri dicat, nempe ad insequenda eorundem vestigia, quemadmodum idem superius cap. 8. aiebat: Eamus & nos unà vobiscum. Sed & Hamath. Huius quidem urbis, utpote magna atque præstantis sigillatim meminit: æquè ac Amos cap. 6. ubi Hamath magnam vocat. Est autem urbs ea extra fines Israëliticæ terræ sita: & una ex his quæ regionem Israëliitarum suis finibus circumscribunt. Sed illis tamen temporibus futurū ait, ut medium inter illius pomeria locum occupet, atque hoc illud est quod ait, Hamath terminus eius erit, Tyrus & Sidon quātumuis sapiens. Quin & Tyrus, inquit, & Sidon finitima oppida, quoad eius quidem fines ac terminos, medijs rationem habitura sunt. Sapiensem hoc loco Tyrum appellat, quemadmodum & Ezechiel, cap. 28. ubi de Tyro agitur. Sensus verò ita se habet, quod quum sua quidem opinione prioribus seculis sapiens sibi visa fuerit, frustrà tamen id factum sit, & sine ullo usu suo. Caterùm eadem sub aduentum Messia, nequaquam ampliùs in sua sapientia spem reponet, sed victas potius & supplices manus Israëli dabit. Aedificabit sibi munitiōnem. Postquàm enim munitissimum sibi præsidium annis superioribus extruxisset, postquàm argenti quoque atq; auri præstantissimi magnam copiam accumulasset, adeò ut puluerem terræ, lutumue platearum numero æquare posse videretur, nihil tamen huic commodi, nihil emolumenti rem tulit.

COMMENTARII KIMHI

tulit. Nam ecce dominus possidebit eam, aut deturbabit potius, & exuet dignitate sua. Et percutiet in mari exercitum eius: ad eum quidem modum, quem habes in Ezechiele explicatum. Quibus omnibus ad memoriam reuocatis, sub aduentum Messia, submissè de se sentiet, & quanuis id temporis sedes iam dictas occupet, eiusdem tamen loci nequaquam à prima hominum memoria indigena fuit. Quod ad Tyrum attinet, res est illa quidem minime obscura, cuius & apud prophetas sepe mentio fit, & apud Christianos historia texitur, eiusdem urbis incolae, ut hodie se habent tempora: iidemque etiam aetate quam diximus, eadem loca occupabant.

Videbit Ascalon, & timebit, & Gaza, & vehementer dolebit, & Accaron, quoniam pudefacta est à respiciendo: peribit quoque rex Gaza, & Ascalon non inhabitabitur. Habitabit quoque nothus in Afoto, & exterminabo superbiam Palæstinorū. Auferam deinde sanguinē eius ab ore eius, & abominaciones è dētibus eius. Residuum verò erit Dei nostri, eritque ut dux in Iuda & Accaron ut Iebusæus. Et circumducam castrum domui meæ contra transeuntem & redeuntem, neque transibit ultra per eam exactor, quia nunc vidi oculis meis.

Rex Gaza, idolum appellatur, quod in ea regione pro rege habebatur. Sensus est omnium quæ hoc loco dicuntur, fore ut idololatria ubiq; è medio tollatur, non solum è Gaza, sed ex urbibus etiam Palæstinorum. Nam & Palæstini adiicientur Christianæ religioni.

Auferet sanguinem: id est, verba blasphemie, & abominaciones idolorum: cultum & esum eorū, quæ immolata sunt idolis de medio dentium eorum.

Vbi Ascalon, inquit, Tyrum in alienam potestatem concessisse

cessisse viderit, ipsa se quoque dedet. Caterum quod ad Ty-
 rum & Sidonem attinet (quarum superiori sectione memi-
 nit) non ineptè fortasse sensus verborum ad id referendus
 videatur, quod sequenti versiculo adiicitur, nempe & ædi-
 ficauit Tyrus. Hamath, inquit, terminus eius erit. Sed
 Tyrus interim sibi persuadebit, resistendo Israëlī se parem
 fore, & æquo pede cum illo staturam: quippe quæ sapiens
 admodum sibi videatur: ut Ezechielis libellus testatur.
 Huic finitima & vicina erat Sidon, earūdem semper par-
 tium studiosa, ac proinde Tyro inniti quodam modo vide-
 batur. Aedificauit ergo munitionem: cuius ope euasuram
 se & incolumem futuram sperare posset, adiuncta etiam
 argenti aurique bona copia, quam congefferat. Sed hæc om-
 nia nulli prorsus vsui futura sunt. Deus enim Opt. Max.
 eam pessum dabit. Munitionis porrò nomine, turrim præ-
 ualidam intelligit: æquè ac 2. Paralip. 14. vocabuli eadem
 significatio occurrit, Et ædificauit vrbes munitas. Quin &
 Ionathan eodem modo vertit: Extruxitq; Tyrus robur &
 præsidium sibi: Harutz (quod Hebraicè aurum purum pu-
 tum significat) in uniuersum pro auro posuit: quemadmo-
 dum & Psalm. 68. Cuius ala fuluæ sunt auro purissimo.
 Cuius loco & Ionathan, aurum similiter vertit. Pro eo
 quod aliàs Dominus possidebit eam, in eodem contex-
 tu legitur: hoc loco magis quadrabit, ut ablegandi à se &
 emittēdi significationē expressam intelligas: æquè ac Deut.
 18. ubi verba illa occurrunt, Eiici eos à facie tua dñs Deus
 tuus: & aliis itidē huic similibus locis: quem eundē sensum
 Chaldaeus paraphrastes secutus est. Et percutiet in mari
 exercitum eius. Quicquid erat opum atque diuitiarum,
 in quo spem suam fixam ponebat, maris cataclysmo vasta-
 m ij bitur.

COMMENTARII KIMHI

bitur. Ipsam deinde quum igne absumptam iri dicat, urbem, ædificia, turres, & alia præsidia, quibus illa fidebat, ad unum omnia conflagratura intelligit, igne per medium ipsius grassante. Tum demum ubi Tyro Dei Opt. Max. opera inductam vastitatem intellexerit Ascalon, nã ipsa pertimescet, & Israëlî victas manus porriget. Eadem & Gaza & Accaronis futura est conditio. Quoniam pudefacta est à respiciendo: nempe à Tyro: quam fixis oculis intuebatur: incolumitatem sibi ex ea pollicens virium nomine, quibus illa præstabat. Vult autem dicere unã cum Tyro, Dei quidem opera euersa, pudorem etiam illis incutendum, qui oculos in eam coniiciebant. Chaldaea paraphrasis pudorem hunc Accaroni attribuit, ut hic sit sensus: Pudefacta est Accaron à respiciendo. Vertit enim, quia confusa est & turpiter lapsa de eo, in quo spem suam ponebat. Peribit quoque rex Gaza. Status enim regni unã cum rege, qui tum temporis erit, ad Israëlẽm deuoluetur. Ascalon non inhabitabitur: ab iisdem illis incolis, qui tum in ea reperientur. Est enim ea Israëlitarum sedes futura. Habitabit quoque nothus in Asoto. Sunt qui Mamzer gentis nomen interpretentur. Alij extorres urbibus Israëliticis, seorsim in oppidis Palestinorum habituros intelligunt, interdicta reliqui cætus communione. Potest autem & ita accipi, ut aduerbium similitudinis deesse intelligatur: nempe habitabit nothus: id est, quasi nothus & peregrinus: quemadmodum Deuter. 23. dicitur: Mamzer non ingredietur in cætum domini. Sententia ita se habet: Qui hodie Palestinus Asotum incolit, nõ aliter ac nothus quispian & peregrinus tum temporis ibi habitabit. Sunt enim in Israëlitarum manu atque potestate futuri. Atque hoc illud

illud est, quod postea ait, Exterminabo superbiam Palæstinorum. Auferam deinde sanguinem eius de ore eius. Figurata locutio est, perinde ac si dicat id quod comedit Israel & absumpsit seu concoxit, nimirum eius sanguinem & abominationes: Cordis, inquit, ac morum improbitatem, cui apud eos locus est, penitus extirpabo. Residuum verò erit Dei nostri. Quotquot enim verò etiam ex eo numero, cordis integritate præditi supererunt, eos quidem Deo Opt. Max. reliquos faciam, ducis loco in Iuda futuros. Residui nomine filios alienigenarum diuino cultui addictos intelligit, de quibus Esaiæ 56. illa dicuntur: Adducam eos ad montem meum sanctum, & exhilarabo eos in aede mea oratoria. Eodem nempe hi loco futuri sunt, quo dux aliquis, aut egregius præfectus inter Iudeos. Et Accaron vt Iebusæus. par erit & æqualis conditio ciuis Accaronis & Hierosolymitani. Iudææ verò potissimum meminit, ob montem ad eamque oratoriam in eo sitam. Caterum obseruandissimus mihi pater, idem ac dominus meus (cuius memoriam lubens amplector) sanguinem eius & abominationes eius ita interpretatur, vt oris illam peruersitatem & prauam loquendi consuetudinem significant, cui gentes extræ atque alienigenæ assueuerunt. Et circumducam castrum domui meæ. Firmissimi præsidij loco futurus sum familia Israëlita, nempe domui meæ: noménque meum eam obsfirmabit, ita vt ne ab impetu vel indagine irruentis exercitus quicquam reformidet, perinde ac si copiæ instructæ eidem adessent: nec erit quæ ullo pacto malum sibi alicunde metuere debeat, aut domi aut foris, à transeunte vel redeunte. Quia nunc vidi oculis meis. Iam, inquit, etiam hoc ipso tempore cer-

COMMENTARII KIMHI

no futuram hanc latam faustamque rerum conditionem. Vidi. non me latet erumnæ ac mala, quibus inter exilium exagitati estis à gentibus. Equidem eripiam vos huiusmodi malis, & efficiam ut nullo non bonorum genere affluatis. Quum vidisse se dicat, eodem loquendi genere utitur, quo & Exod. 2. ubi ait: Viditque Deus filios Israël. Quam ingeniosus Rabbi Abraham Esrites ad prophetam hæc verba referat: ut ille huc in modum diceret: Quæ sunt hæcenus à me commemorata, prophetico spiritu ea quidem omnia per visum nocturnum etiam in præsentiarum mihi apparuerunt.

Exulta vehementer filia Sion, iubila filia Hierusalem. En rex tuus veniet tibi iustus, & seruator ipse, mitis, vehens super asino & pullo asinarum. Excindamque currus ex Ephraim, & equos ex Hierusalem, excineturque arcus bellicus, & loquetur pacem gentibus, & imperium eius pertinet à mari ad mare, & à fluuio vsque ad fines terræ. Et tu in sanguine foederis tui. Dimisi vinctos tuos de lacu in quo non est aqua.

Iustus & seruatus ipse. Videri quidem poterat infidelibus Christus nocens & iniustus, vtpote qui in crucem adactus sit à Iudæis, quum ipsa tamen fuerit innocentissimus. Sed nihil in eum poterunt Iudæorum infidiæ & calumniæ. Seruabitur, siue seruabit sese, & deuicta morte, resurget propria virtute: nec mors amplius in eum dominabitur.

Hanc prophetiam impletam credimus, quando dominus ingressus est Hierusalem, sedens super asinam & pullum asinæ: & puerorum turba palmarum ramis viam strauit, Matth. 21.

Asina gens Iudaica, quæ legis iugum diu tulit: pullus filius asinæ, gentes quæ sine lege viuebant.

Apostrophe ad Christum. In sanguine passionis tuæ, eos qui vincti in carcere tenebantur, (vbi nulla fuit misericordia) tua clementia liberasti, vel de his intelligi hæc verba poterunt, qui vnà cum Christo re-

surrexerunt.

surrexerunt, & apparuerunt in ciuitate sancta.

Sionis hoc loco urbisque Hierosolymitanae potissimum meminit, utpote quae principem in regno locum tenuit. Iustus & seruator ipse: id est, iustitiae fouendae studiosum sese geret: eoque nomine sua eum integritas incolumem seruabit, ab aduersariorum ense, nempe Gog & Magog. In dictione verò ea quae mitem hoc loco significat, vici situdinaria quaedam est literarum aequiualentia. Ani pro Anan: quemadmodum & Jonathan interpretatus est: qui mansuetum vertit. In quem eundem sensum & illa dicuntur Esaiæ 42. Non clamabit, neque efferetur, non faciet audiri in platea vocem suam: arundinem fractam non conteret, &c. Vehens super asino. Non quòd alia ei iumenta defutura sint, quippe cuius imperio totus orbis parebit: sed modestiae ac mansuetudinis exercendae causa, praeterea etiam ut ostendat haudquaquam Israëlitis equorum curruumve copia opus fore. Quocirca & illa subiungit: Excindam currus ex Ephraïm, & equos ex Hierusalem. Quum asino pullum asinarum adiicit, eandem prorsus rem aliis atque aliis verbis explicat. Meminit porro pulli, qui tener adhuc est, & aetate non multum prouectus. Huiusmodi verò plerumque ad vecturam eligi solet: quale quid & Iudicum 10. de filiis Iair legitur, qui tribus asinis insidebant. Ceterum quod pullum asinarum pluraliter dicat: tantundem est, ac si pullum alicuius asinae dixisset: qualis & illa loquendi phrasim est, quae Iudicum 12. occurrit: Sepultus est in ciuitatibus Galaad: nempe in una aliqua ciuitate Galaaditica. Et excindam. Similis huic & ille locus est, qui in vaticinio Micheae scribitur cap. 5. in haec verba: Et excindam equos tuos de medio tui, perdámque currus tuos. Meminit autem

utriusque

COMMENTARII KIMHI

utriusq; tam Ephraim quàm urbis Hierosolymitanae, quoniam quum priscis illis temporibus regnum bifariam diuisum fuerit, eiusdem pars utraque sub atatem Messia in unam coalitura est. Et loquetur pacē gentibus. Quod si gentes inter se bello fortasse alia cum aliis commissa fuerint, eo authore in gratiam redibunt. Omnes enim ubique gentium homines morigeri, dictoque illi audientes futuri sunt. Et dominabitur à mari ad mare. A mari (inquit sapiens Rabbi Abraham Esrites) Meridionali, quod Rubrum appellatur, ad Septentrionale usque, cui Oceano nomen est. A flumine ad terminos terræ: ab eo nempe flumine, quod ex horto illo amœnissimo, in parte Oriētali scaturit ad extremas usque Occidentalis mundi plagas. Eccum tibi verbis huiusmodi prædictum fore aliquando, ut ubique terrarum per orbem uniuersum imperet. Et tu in sanguine fœderis tui. Hac ad cœtum Israëlitiū spectant. Quemadmodum verò hætenus de rege Messia futurum dixerat, ut iustitiæ suæ nomine periculis eximeretur, ita & tu seruabere, inquit, & incolumis euades, ô Israël. in sanguine fœderis tui: nempe circumcisionis, cui mordicus inter exiliū Israëlita magis quàm aliis ullis præceptis inhæserunt. De lacu in quo non est aqua: nempe de exilio. Sunt autem qui per sanguinem fœderis tui, fœdus illud intelligant, à Deo Opt. Max. in monte Sinai cum Israël percussum. Cæterùm pater, idem ac dominus meus fœlicis recordationis, aquam, metaphoricōs prophetici spiritus afflatum interpretatur, qui exiliij tempore intercludebatur, nullo post Haggæū Zachariā & Malachiā relicto propheta. Quale quid in Esaiæ vaticinio legitur, c. 55. Agite vos omnes quotquot sititis, venite ad aquas, &c. Reuer-

Reuertimini ad munitionem vos vincti qui spem habuistis, quin & hodie annūcio, quòd duplicia sim tibi redditurus. Quoniam tetendi mihi Iehudam veluti arcum, Ephraim imposui, & excitaui filios tuos ô Sion, contra filios tuos ô Græcia, ponámque te veluti gladium heroïs: & dominus super eos apparebit, egredietúrque vt fulgur sagitta eius. Dominus Deus buccina concinet, ibítque in tépestatibus austri. Dominus exercituum proteget eos vt deuorent & súbigant lapides fundæ. Bibent insuper & frement, vt qui vino exhilarantur, redundabúntque vt phiala sparsoria, & vt cornua aræ.

Propterea & vos ô Israélite, qui vincti eratis, & sperabatis in domino, reuertimini ad munitissimá Hierusalem, quæ est ecclesia: quoniam hodie vobis habetis dominum pollicentem, q̄ pro breui captiuitatis ærumna, duplicata omnia bona recepturi sitis.

Tetendi Iudam: id est, vt arca apostolorum, qui Iudæi fuerunt, tanquam arcu in expugnandis gentibus per prædicationem euangelij: vt qui priùs lapides fundæ, i. homines noxij dicebantur, iam incipient esse lapides pretiosi, virtutum gemmis ornati.

Maxima quædam lætitia & animi voluptas describitur, quam homines verè pī è prædicatione euangelij capient, vtpote quæ mirum in modum exhilaratura sit audientium præcordia.

Interpretes nonnulli sententiam huius paragraphi ad instauratæ adis dominicæ tempora referunt. Atque eidem interpretationi consona reperitur honoranda memoria patris, eiusdemque domini mei expositio, vt de secunda domo intelligatur, nisi quòd alteram ipsius partem aequè ac prioris futuram adhuc explicet. Quum reuerti ad munitionem iubet, Reuertimini, inquit, ad Deum Opt. Max. qui præsidij arcisque munitissimæ loco est. Vincti qui spem
n habui-

COMMENTARII KIMHI

habuistis. *Vinctos* ideò appellat, quia abducti fuerant in exilium, quasiq; vinculis quibusdam irretiti: bonam tamen spem interim de futura aliquando manumissione per aliquot annos apud se concipiebant. Quin & hodie annùcio quòd duplicia sim tibi redditurus. Aliud (inquit Deus Opt. Max.) euāgelium propheta tibi narrabit, ab hoc tempore non longè dissitum, quod priori quidem adiungetur: atque illud huiusmodi est, quòd *Israëlitæ* florentiam ade secunda, Deum vindicem & assertorem habituri sint, qui eos Græcorum potestate manumissos sartos relictosque cōseruabit, adhibita ad id *Matthathia*, summi illius sacerdotis, patre *Ioanne* prognati, ac liberorum ipsius opera. Vt mea verò fert opinio, tota sententia futurum ad huc tempus respicit. At enim primùm omnium interpretationem illorum sequar, qui ad eadem secundam eandem referunt. Quoniam tetendi mihi *Iehudam*. Familia, inquit, *Iudaica* arcus instar mihi futura est, quem contra Græcos intēdam: id est, ut ar *Israëlitarum* opera ad bellum contra Græcos gerendum. Imposui *Ephraïm*, vel impleui potiùs: ut 4. Reg. 9. Impleuit manum suam arcu. quod est summis viribus arcum intendere ad emittendam sagittam. Meminit porrò *Ephraïm* hoc loco, tametsi re ipsa familia *Ephraïmiticæ* ac reliquis itidem tribubus nihil cum eade secūda commune fuerit. Etenim quo tempore sub *Hosee* filio *Ela* decem tribus in exilium migrarunt, superstites adhuc nonnulli in patria manserunt, pauci illi quidem numero: prout videre est 2. Paralip. 34. ubi *Iosia* res gesta describuntur: De pecuniis, inquit, quas collegerant de manu *Manasse* & *Ephraïm*, & de uniuersis reliquiis *Israël*. quorum ut communis postea cum *Iuda* ac *Beniamin* in *Babylonem*

lonem migratio fuit, ita & reditus in patriam unà cum
 prædictis Iuda ac Benjamin idem prorsus erat. Et excita-
 bo filios tuos ô Sion. Animos illis ac robur indam, ma-
 ctos viribus efficiam Israëlitas contra Græcos. Atque eò-
 dem pertinet, quod postea subiungit, & ponam te veluti
 gladium heroïs. Deinde dominus, inquit, super eos
 apparebit: id est, pugnabit aduersus eos. buccina conci-
 net. quasi classicum præliantium more, & Martium cla-
 morem adet. Ibitq; in tempestatibus austri. Sæuus ad-
 modum & procellosus eius impetus in Græcos futurus est:
 iuxta id quod Nahum 1. dicitur: Domini via per turbi-
 nem & procellam est. Austri (qua plaga est Meridiona-
 lis) ideò meminit, quia turbines inde atque procella oriri so-
 leant: quemadmodum Iob. 37. constat. Ex penetralibus nu-
 bis venit turbo: ventus nimirum australis: ut 9. eiusdem di-
 citur: Qui fecit Arcturû, Cinosuram & Pleiadas, & au-
 stri penetralia: nempe meridiem. Ionathan in eundem sen-
 sum vertit: Et ducet, inquit, in turbinem australem vêtus.
 Dominus exercituum proteget eos: Iudeos scilicet,
 & Ephraimitas huiusmodi, quorum superius meminit. Ut
 deuorent & subigant lapides fundæ. Nec hoc satis
 erit, tutelam eorum in se suscepisse, ita ut in hostium pote-
 statem nequaquam venire possint, nisi & hostes eorundem
 opera absumentur, & si qui reliqui fuerint, seruilem pror-
 sus conditionem experiantur. Græcos porro aptissimo no-
 mine lapides fundæ vocat, utpote missiles, & huiusmo-
 di quales à funditoribus torqueri soleant. Quia Iudeos il-
 liusmodi lapillis cõparat, quibus diadema seu corona insi-
 gniri solet: utpote magni pretij margaritis, & id genus aliis,
 qui vulgò adhibentur ornandis coronis. Bibent insuper

COMMENTARII KIMHI

& fremant: vt qui vino exhilarantur: id est, ad satietatem vsque fundendo, hostium sanguine sese expleturi sunt, magno strepitu atq; clamore in eos grassabuntur: haud aliter ac si vino se ingurgitassent. Quæ phrasis loquendi quàm proximè accedere videtur ad id quod Esaiæ 49. dicitur: Et sanguine suo ceu musto inebriabuntur. De strepitu atque clamore quem adēt, eodem modo hīc loquitur, quo prædictus idem propheta 39. ubi, Estote, inquit, ebrii, sed nō vino: fremite, sed absque sicera. Redundabuntque vt phiala sparsoria, & vt cornua aræ. Satiabuntur hostium suorum sanguine, quem affatim haurient, haud aliter ac gutturnium (quo victimarum sanguis excipitur) aut anguli altaris, quibus idem sanguis aspergitur, ad summum vsque expleri solent.

Et seruabit dominus Deus illorū in die illa quasi oues populum suum, quia vt lapides consecrati in sublime ferentur super terram eius. Quanta enim bonitas eius, & quanta pulchritudo eius, frumentum iuuenes, & vinum virgines succulentas & vegetas reddet.

Qualis vulgò seruandis ouibus ab hominibus cura adhiberi solet, parem Deus Opt. Max. incolumitati populo suo præstandæ adhibebit. Nam & populus oues eius habentur. Alij simili eos modo seruandos interpretantur, quo Moysis olim opera seruati fuere: vtpote qui nō aliter eos habuerit, atque oues pasci soleant: quemadmodum P sal. 77. dicitur: Deduxisti populum tuum velut ouem in manu Moysis & Aaronis. Quia vt lapides consecrati. Iudæi quidem & Ephraimitæ non minori in pretio futuri sunt, quàm lapides egregij & ornando diademati dicati: nempe
in

in sublimem locum e ducti, qui terra illius est, augustissimo ipsius numini consecrata. Quanta enim bonitas, & quanta pulchritudo eius? Quam pulchri, inquit, fructus in eorum regione nascentur, quam præstantis vini atque frumenti copia? unde iuuenum ac puellarum egregiæ formæ corpora (qui tum temporis erunt) vegeta ac bene curata cute turgebunt.

Caput 10.

Postulate à domino pluuiam serotino tempore, edet que dominus emicationes, & imbrem vberem dabit eis, cuique herbarum in agro. Etenim idola ipsa vana loquuta sunt, & diuini mædaciū viderunt, somnia inania loquuti sunt, & frustra consolantur. idcirco emigrarunt vt oues, & afflicti sunt, vt quæ pastorem non habent.

Pergit adhuc ea beneficia enumerare, quæ Christi temporibus piis omnibus euentura sunt.

Pluuia, doctrina euangelica: tempus pluuiæ serotinæ, tempus est Christi: quicquid patrè rogauerint fideles in nomine Christi, impetrabunt. Etiam si pluuiam petant, quo tempore raro accidere solet, dabit tamen illis.

Si pluuiam tum temporis à Deo Opt. Max. efflagita-ueritis, ratam ilico vestram orationem habebit: emittet fulgetra & coruscationes, ac deinde pluuiam. Solent enim huiusmodi fulgetra pluuiam plerunque comitem sociamque habere: quemadmodum Iobi 28. dicitur: Præfigendo pluuiæ terminum & viam fulguri, atque tonitruis. Ea verò hoc nomine exprimuntur, quæ pluuiæ tempore fragorem ipsum albicante specie anteuertunt. Forma autem nominis ad quintam classem attinet: eiusque loco maiores nostri nubem vertunt. Quod mox de serotino tēpore subiūgit, pluuiam

COMMENTARII KIMHI

omnino postremam intelligit, utpote quæ mense Martio accidat: perinde ac si quouis tempore vel serotino etiam ac postremo pluuiam se illis impertiturum dicat, ubi ea opus fuerit, qua citissimè gramina adolescere & augeri possint. pro eo quod Latine imbrem vberem vertimus, Hebraicè imbrem pluuiæ syntacticàs dixit, ut casus alter ab altero regatur: quo modo & Danielis 12. terra pulueris appellatur. & Psalmo 40. lutum cœni. quum interim affatim se pluuiæ illius atatis hominibus daturum intelligat. Cuique herbam in agro, id est, nemo quisquam inter eos futurus est, cuius agellus illa pluuiæ non herbescet. Quin & tale quid à maioribus nostris, (piæ illis quidem memoria) proditum extat. huiusmodi Dei Opt. Max. ingenium atque indolem esse, ut quantisper Israëlita diuinæ suæ voluntati se morèsq; suos accommodarint, is vicissim illorum votis respondeat, adeoque si uni alicui pluuiæ opus fuerit, alteri verò non itidem, apud unum solum pluuiæ locus futurus sit. imò, si in agro aliquo hortone hæc herba aqua indiguerit, illa non itidem fore ut altera sola compluatur. Quæ sententia probum quendam virum authorem habet, in hæc verba dicentem: Hic campus efflagitat pluuiam, alius verò nequaquam. Etenim idòla, nempe illud pro comperto habebunt, idolorum verbis solidi nihil inesse. contra verò rata omnia fore, & re ipsa confirmata iri, quæ à veris prophetis prædicta fuerant, siue malè ominosa & aduersa quoad vastandam terram, siue leta & prospera stato suo tempore euentura. Intelligent autem tum temporis cum ipsos simulachrorum cultores, quorum oracula fraudi illis fuere, ante vastitatem terræ inductam, tum somniorum fucatos interpretes, qui pacem ipsis ante orbis excidium futuram polliceban-

licebantur, frustra suis verbis iussisse ut bonam spem animo conciperent, frustra solatium attulisse: breuiter aliud nihil quam mendacium dixisse. Idcirco emigrarunt, relictis suis sedibus in exilium abducti sunt, haud aliter ac oves pastore destitutæ. Afflicti sunt. Affligendi verbum hoc loco deiectionem animi significat, quemadmodum & Esaiæ 31. ubi ait: Neque ad tumultum eorum animum deicit, quod tantumdem est, ac si prosterni & alieno imperio subiici dixisset.

Contra pastores nasus meus incanduit, visitaboque hircos, quonia visitauit dominus exercituum gregem suum, nempe domum Iehuda: & posuit eos ut equum gloriæ suæ in bello. Ex ipso est angulus, ex ipso clauus, ex ipso arcus bellicus, ex ipso denique exhibit pariter omnis exactor. Erunt ut robusti milites, qui in ipso prælio ut lutum platearum conculcant, & bellum gerent, quoniam dominus adest eis, ut pudeant qui equos incendant. Corroborabo ego domum Iuda, & domum Ioseph seruabo: & reuersos collocabo, quoniam miseret me eorum: eruntque ac si nunquam eos repulisset, quia ego dominus Deus eorum qui eos exaudiam. Ephraim ut heros erit: lætabitur cor eorum, ut eius qui vino exhilaratur, quod videbunt filij eorum, simulque gaudebunt, & exultabit cor eorum in domino.

Præteritorum malorum recordatione deterret ab inobedientia malis que moribus: ostendit enim se grauiter animaduertisse in improbos, quos hircos vocat, ut similes in posterum poenas expectent, qui simili modo sese gerent. Suos tamen semper sibi curæ futuros.

Ostendit curam totius ecclesiæ vni Christo incumbere, qui idem rex fit & sacerdos, lapis angularis, clauus, paxillus, arcus bellicus, &c. Tametsi omnes in Adamo peccauerint, me tamé authore redempti perinde

COMMENTARII KIMHI

perinde erunt, ac si non peccassent, si per fidem ad me conuersi sese receperint.

Contra pastores: id est, contra Græcorum principes, quippe qui ludibriis aliisque indignis modis Israëlitas exceperint, Machabæorum familia nondum se illis opponente. Qua verò similitudine superius Israëlitas ouibus comparauit, eadem iam principes (penes quos summa rerum erat) pastores vocat, aut hircos: quos præeuntes oues insequuntur. visitabóque hircos: id est, de sceleribus eorum pœnas sumam. Quoniam visitauit. Subiit illi in animum miserorum hominonum afflictorumque conditio: & eorum etiam meminit, qui vim iisdem inferunt: vindicem se illis & assertorem deinceps præstiturum ait. gregem suum. Non amplius eum pastoribus regendi liberam potestatem faciet. posuit eos ut equum gloriæ. viribus nimirum vel cum equo quouis præstantissimo conferendos: cuius inter prælium robur ac fortitudo quanta sit elucet: ut Iob. 39. de eodem dicitur: Gaudet fortitudine ut obuiam vadat aduersus arma. Ex ipso est angulus. Anguli nomine, principes metaphoricis intelliguntur: quemadmodum & Iudicum 20. Et statuerunt se anguli totius populi: nempe præfecti & magistratus. Significat autem his verbis nequaquam è Græcorum genere oriundo principi imperium in eos futurum. Ex ipso clauus: id est, præfectus & magistratus: quo nomine & apud Esaiam appellatur 22. ubi ait: Et figam eum clauum in loco fideli. Ex ipso arcus bellicus, ut minimè opus sit aliunde accito populo subsidij ferendi causa, sed suæ sibi copiæ manûsq; abundè suffectura sint. Exhibit omnis exactor. Quos enim aduersarios prius habebant, eosdem vectigales deinceps habituri sunt. Erunt

vt

vt robusti milites. *Similes, inquit, futuri sunt Israëlita*
praclaris illis & strennuis heroibus, qui iam olim à prima
hominum memoria in Gracia floruerunt, hostesque suos in
medio luto ac publica via conterent, ubi manus conferendi
tempus aduenerit: vt pudeant qui equos inscendūt:
nempe aduersarij: qui quum equis instructi bello obuiam
prodierint, summo id sibi dedecori fore existimabunt, vt ab
Israëlitis peditibus ipsi armati superarentur. Corroborabo
ego domum Iuda. vires illis animosq; suggeram ad-
uersus hostes. Et reuersos habitare faciam. Composita
dictio est, quã hoc loco Hebraicã habes hoschevothim,
partim à radice Iaschav, partim à Schov. Sed utriusque
significatio presenti instituto accommodè quadrabit: vide-
licet vt & eosdem terra sua quasi postliminio restituat,
& author quoque futurus sit, vt tutò ibi metúq; omni de-
posito habitare possint. Erúntque mihi ac si nunquam
eos repulisset. In magna scilicet gloria victuri sunt, &
alta pace fruituri: perinde ac si nullo unquam tempore ab
orbe condito pulsí suis sedibus fuissent: obliterated iam peni-
tus & elapsa memoria præteritorum malorum recordatio-
ne, præ affluète bonarum rerũ magna copia. vt heros erit
Ephraim. Quisquis ex ea familia originem trahit, forti-
ter sese ac strennuè in bello geret, heroicam virtutem factis
expressurus: eodem plane sensu, quo superius illud diceba-
tur. Erúntque vt heroes. lætabitur cor eorum. Latitia
verò causa futura est victoria illa, quam de deuictis hosti-
bus reportabūt. In eo quod sequitur, vt eius qui vino ex-
hilaratur, eclipsis quaedam est Hebraica, qua bibendi ver-
bum sub auditur, à Chaldaeo paraphraسته additum: is enim
uertit. quemadmodum qui vinum bibit. Similes duas eclip-

COMMENTARII KIMHI

pticas orationes habes, alteram Danielis 9. Quoniam desideriorum tu es. ubi vir subintelligitur, ut hic sit sensus: Vir admodum desideratus ac gratus Deo. alteram Prouer. 20. Subsannator est vinum, id est, qui vinum potat: multisque aliis id genus locis. Quòd videbunt filij eorum simulque gaudebunt. paruuli nempe adhuc, & per etatem nondum ferendis armis, belloque committendo idonei, ubi paternam victoriam superatis hostibus rescouerint, voluptate magna & gaudio afficientur.

Sibilabo eis, & congregabo eos, quandoquidem redemi eos, & in immensum auferent. Seminabo quoque eos in populis, & in longinquis mei recordabuntur, uiuentque cum filiis & reuertetur. Et reducam eos de terra Aegypti, atque de Assur eos congregabo ad terram Gilead, & ad Libanum eos adducam, nec satis spatij inuenietur eis. Et transibit per mare augustum, in freto fluctus percutiet, & exarescent omnes profunditates fluminis, & deiicietur fastus Assyrij, sceptrumque Aegyptij recedet. In domino corrobaboro, & in nomine eius ambulabunt, dicit dominus.

Sibilus significat congregationem fidelium in ecclesiam catholicam, quam maximam futuram, & in immensum auctam iri praedicit.

Fideles in initio enascentis ecclesiae ad aliquod tempus magnis afficientur persecutionibus, sed dominus tandem sedabit illos fluctus, & pax solida ecclesiae restituetur: quin & Assyria & Aegyptus. i. ethnici homines, & à Deo prius alieni, ecclesiae se adiungent.

Sibilus ille formam quandam mouendi labia cum voce coniunctam exprimit, qualis signi loco adhiberi vulgò solet inter accersendum quempiam. Similem habes Esaiæ 5. ubi ait: Sibilabòque eis ab extremis terrae partibus. Quòd deinde

inde congregaturū se eos dicat, interpretes nonnulli in hunc sensum accipiunt, ut quum angustia & arumna à Græcorum regibus illata in causa fuerint, quòd in variis regionibus sparsim hìc atque illic habitarent, reduces se in patriam Israëliticam, florente familia Machabæorum restituendos intelligant. Alij verò sententiæ vim non ad id quod iam elapsum, sed quòd olim futurū est, omnino referunt. In immensum augetur. Auctiores multò cumulationesque tum temporis erunt illorū res, æquæ ac quòdam in Ægypto fuere. Seminabo quoque eos in gentibus. Sunt qui ideò hæc ab eo dicta interpretentur, quia Græcorum regum iniuriis ad varia gentium loca eiectione, Dei quidem memoriam eiusdemque mādatorum reminiscantiam in illis etiam locis mordicus retinuerint, viuētque cum filiis & reuertentur. in eo quem iam dixi, loco superstites unà cum filiis erunt, & sub tempora Machabæorum tandem aliquando ad suas aedes reuertentur. Alij disseminationem illam inter gentes ita intelligunt, ac si post acceptam eo tempore salutem, quo Machabæi florebat, negociandi peregrinandine causa ad gentes se ultro recepturi sint, ubi magno etiam in honore habebuntur haud alio nomine, quàm quòd Deo Op. Max. assertore ac vindice seruati fuerint. Quod verò postea victuros unà cum filiis ac reuersuros dicat, in hunc sensum accipiunt, quasi magna rerū supellectile onusti redituri sint, ubi redeundi tēpus aduenerit, & eadē unà cum liberis perfruituri. Et reducā eos de terra Ægypti atque de Assur. Ad quæ loca vitāda afflictionis causa sese receperant. Ad terram Gilcad, & ad Libanum. Galaaditica regionis situs est ultra Iordanem, orientem versus: Libano autē quicquid est terra Israëlitica, ex illa parte

COMMENTARII KIMHI

describitur, ut habetur Deute. 3. Ut videam terram istam bonam quæ est ultra Iordanem, montemque illum bonum & Libanum. Nec satis spatij inuenietur eis: Numerus, inquit, hominum eò usque augebitur, ut turba capiendæ locus haudquaquam suffecturus sit. Pro Libano adem diuinæ maiestati consecratam vertit Ionathan: eodémque modo interpretatur & Onkelus. Et transibit per mare augustum. Gentes nimirum (quarum numerus & multitudo vel cum mari conferri possit) erumnis ac molestiis inuoluentur: quæ per medium quoque earum ferentur. In freto fluctus percutiet. plagã immittet Deus Opt. Max. cùm ipsi freto, tum undis eiusdem, quibus ariditatem inducet. Atque his verbis maximam ethnicorum hominum frequentiam significat. Eodém & illud spectat quod ait: Et exarescent omnes profunditates fluminis: quemadmodum interpretati sumus. & deiicietur fastus Assyrij. Meminit porrò disertè Assyria & Ægypti, quòd hi populi præ ceteris Israëlitas malè acceperint. In domino eos corroborabo: id est, in memet ipso: qualis & ille mos est loquendi, qui Exodi 24. occurrit: ubi dominus Moſen allocutus: Ascende, inquit, ad dominum, nempe ad me. Eecam tibi hæctenus interpretationē huiusce capituli, ex eorum sententia à nobis explicatam, qui ad ædis instauratæ tempora eandem referunt. Ceterum quod ad me attinet, equidem in ea opinione sum, ut existimem nõ absurdè posse eandem de futuro intelligi, æquè ac superiora. Quo quidem sensu ad amussim quadrare videbitur quod de Iuda & Ephraim commemoratur. Totus enim Israël, tam Iuda quàm Ephraim, sub Messia tempora, ad sua redibit, id quod florente æde secunda illis tantum accidit, qui Babylonem

lonem migrarunt: Iudæ nempe & Benjamin. Quocunque
verò loco Iudæ facta mentio occurrit, perinde est, ac si Ben-
iamin unà commemoraret: communis enim alteri cum al-
tera fors fuit. Græciæ porro nomine, Gog & Magog intel-
ligit, fratres scilicet, & Iapheti posteris prognatos: qui iun-
ctis viribus atate Messia in expeditionem aduēturi sunt.

Somnium
Iudaicum!

Quam eandem interpretationem sequitur & Ionathan. Is
enim pro Græcis, ita ut nos iam scripsimus, gentiles & eth-
nicorum filios vertit. Quicquid prætereà reliquum est hu-
iusce capitis, facilem hoc pacto interpretationem admittit.
Vbi itidem inter gentes illos disseminatos iri, & transitu-
ram per mare angustiam prædicit, ita sunt ea accipienda,
ut à Chaldaeo paraphraste redduntur, & à nobis superiùs
explicata fuerunt. Aut simplici nudo & aperto sensu ea-
dem interpretari licebit, ut Esaia vaticinio respondeant,
cap. II. Exiccabit dominus linguam maris Ægypti, &c.

Caput II.

Aperi Libane, portas tuas, & ignis cedros tuas
deuoret. Ulula abies, quoniam cecidit cedrus, hoc
est, magnifici vastati sunt. Ululate quercus in Basa-
nitide, quoniam sylua cædua prostrata est, vox vlu-
latus ipsorum pastorum, quoniam deuastata ma-
gnificètia ipsorum, vox rugitus leonum, quoniam
vastatus est fastus Iordanis.

Prædicitur destructio templi secundi, ut quæ hætenus de templo
dicta sunt, non de templo materiali intelligantur, quod paulò post à
Romanis euertendum foret, sed ad spirituale templum potius refer-
rentur. Libani enim nomine templum significatur: ac deinde pergit in
incepta metaphora: cedros, abietes & quercus: principes, sacerdotes &
populum vocat: quos omnes ad luctum incitat, quasi vastato iam tem-
plo, & sublata eorum gloria delendum.

COMMENTARII KIMHI

Sensus horum verborum ab interpretibus ad ea tempora refertur, quibus Machabæorum familia florere desit, aut quibus aedes instaurata iteratò subuersa est. Meo tamen iudicio à ratione nequaquam alienum erit, ita hæc interpretari, ut superioribus cohæreant, nempe de regibus exterarum gentium ad internecionem usque delendis. Quem eundem sensum Ionathan sua quoque paraphrasi expressit: *Aperite, inquiens, o gentes, &c. Vlula abies. Chaldaicè, fletum adite, o principes. Loco syluæ cæduæ, sylua munitiois Hebraicè legitur: in eadem significatione, qua vocabulum idem Deut. 3. occurrit, ubi urbium munitarum meminit. Quin & eo etiam modo vocabulum illud interpretari licebit, quo Leuit. 26. pro vindemia sumitur, quum ait: Apprehendet apud vos tritura vindemiam. Etenim priùs eos lignis syluestribus comparauerat: ac deinde vindemia nomen addit, ut illiusmodi ligna esse intelligantur, è quibus fructus aliquis percipiatur, quasi prædiuites eos, magnates, rei familiaris ac pecuaria magna copia instruetos diceret. Magnificentia ipsorum: id est, præcipuum eorum robur, & gloriæ materia. Sententia Chaldaica paraphrasi per omnia respondet. Caterùm quæ hoc loco dicitur, maiores nostri (piæ illi quidem ac fælicis recordationis) ad euersionem ædis secundæ propriè pertinere existimant. & Libani nomine ad eam ipsam Deo Opt. Max. sacram intelligunt: aiuntque portas eiusdem quadagesimo antequàm euersa fuerit anno, suapte sponte patefactas fuisse. Vnde & Ioannes quidam Zachaites, piæ vir ille quidem ac reuerendæ memoriæ, insignis magister, ira percitus. O domus, inquit, o sacra domus. ecquid hoc sibi vult, quòd tu tibi timeas? Equidem scio interitum tibi ac vastitatem imminere,*

minere, & iam olim vaticinium illud de te editum fuisse.

Aperi ô Libane, portas tuas.

Sic dixit dominus Deus meus: Pasce oves matationi destinatas. Qui eas possident occidunt eas, nec se culpæ obnoxios putant, & qui vendit eas dicit: Laudandus dominus ditatus sum, nec parcunt eis qui eas pascunt, vnde & ego non parcam vltra habitatoribus terræ, dicit dominus, quia en ego tra do homines quæque in manum proximi sui, & in manum regis sui, terram conterent, nec eruam de manu eorum.

Monet prophetam, vt prædicatione sua populum ad poenitentiam hortetur, alioqui interneccione delendum.

Iudæi quanuis foris ab hostibus Romanis bello ac fame, & domestica ciuium suorum peste grauentur, iustè tamen ea omnia patientur in oppugnatione suæ vrbis, nec hostium ea culpa, sed Dei vindicta erit. De internis seditionibus, quibus laborabant, vide Iosephum lib. 2. de Bello Iudaico.

Audi ô Iudæe, qui tibi vanissimas spes repromittis, & non audis dominum hîc dicentem atque confirmantem, Non eruam de manu eorum, & c. quod æterna sit apud Romanos futura tua captiuitas.

Sententiam hanc bona pars interpretum, iam olim elapsam interpretatur, perinde ac si prophetam iusserit Israëlitis suo vaticinio prædicere, qualia ipsis inter exilium euentura forent. Alij verò ad eadem secundam referunt. Vocat autem eos oves occisioni destinatas. utpote qui potestati semper aduersariorum interficiendi traditi fuerint, vbi diuina semel mandata violarant. At enim pater idè ac dominus meus obseruandissimus, (cuius memoriam lubens vsurpo) pascendi verbum quod hîc formæ imperatiuæ videtur esse, pro infinitiuo interpretatur, qualis temporum methesis Ezechielis 21. occurrit: Gladius politus est, vt det eum

COMMENTARII KIMHI

eum in manum interfectoris: perinde ac si Deus ipsemet se eos pasturum dicat, non autem propheta eos pascendi curam demandarit, quemadmodum infra hoc eodem capite ipse ait: Pascamque oves occisionis. Qui eas possident, occidunt eas, id est, emptorum venditorumque potestati prorsus patent. vide enim uerò quanta truculentia in illis interficiendis usuri sint, adeò ut commiserationi aut pietati nullus planè apud eos locus futurus sit. Nec se culpæ obnoxios putabunt. Nihil quicquam à se sceleris perpetratum existimabunt, etiam si stragem illam adiderint. Et qui vendit eas, dicet. Hebraïca ita sonant, Trāsacta uenditione, talis futura est uniuscuiusque uēditorum oratio. Laudandus dominus. Ditatus sum. talis, inquam, futura est uniuscuiusque oratio. Equidem (quæ Deo est habenda gratia) diuitias mihi affatim opésque ex hac misella captiuorum hominum turba corrafi. Interim uerò dum uerba illa cum impietate coniūcta profert mango: nempe laudandus dominus: ipse sibi persuadet gratum hoc opus Deo Opt. Max. fuisse, qualis & illa oratio est, qua Sennacherib Esaïe 36. usus est: Num uerò citra consilium & iussum domini in hunc locum, ut eum uastem, ascendi? Aut ideò fortasse clausula illa interiecta est, quia uulgò homines aucta re familiari quouis tandem modo, siue per phas siue per nephas, Deo laudes eo nomine deferre soleant. Unde & illud prouerbij loco à maioribus in eundem sensum usitatū fertur, fur in ore ligonis misericordem. i. in ipso temporis articulo, quo domum perfodit, Deum sibi propitium innocat. Nec parcunt eis qui eas pascunt. Nulla quidē erga eas misericordia aut pietate mouebitur Deus Opt. Max. qui alias pastor illarum appellatur, & idcirco in hostium

stium manus incidunt, & vanales distrahentium commerciiis exponuntur. Pascantium pluraliter hic meminit, loco singularis numeri, aequè ac psalmo 149. præcipitur Israël, ut letetur in factoribus suis, pro factore. Itidem Iobi 35. Vbi est, inquit, Deus factores mei? Vnde & ego nõ parcam vltra, nisi facta illi sua in melius commutarint, & bene sese gesserint. habitatoribus terræ. nimirum Israëliticæ. In manum proximi sui, & in manum regis sui. cum ipsi mutua se opera periment, tum rex stragem etiam inter eos aditurus est, siue rex ille sit Israëlitarum, siue exterarum gentium, cuius imperio parebunt. Tradendi vocabulum eodem modo hic sumitur, quo Levitici 9. Sed & holocaustum ipsum tradiderunt ei cum incisionibus suis. terram conterent. quæ hinc, quæ illinc, utrinque terram Israëliticam depopulabuntur, vastamque ac perditam dabunt. nec e ruam de manu eorum. propter admissa in me ipsorum scelera.

Ego pavi oves mactationi destinatas, adeoque pauperes ipsius gregis, & assumpsi mihi duas virgas, alteram vocavi Noam, alteram verò vocavi Hoblim, & pavi oves. Præterea vno mense tres pastores sustuli, animusque meus eos detestatus est, quandoquidem eorum animus me detestatus est. Tum dixi: Non pascã vos vltra, quod moritur, moriatur, & quod succiditur, succidatur: quæ reliquæ manent, deuoret quæque carnem alterius. Tuli deinde baculum meum Noam, & cõfregi eum, ut irritum fieret fœdus meum quod pepigeram cum omnibus populis. Irritumq; factum est eodem die, hæcque ratione humiles gregis qui me obseruant,

COMMENTARII KIMHI

agnouerunt quòd verbum domini fuerit hoc. Et dixi ad eos: Si vobis bonum videtur, cedite mercedem meam, si minùs, omittite. Appèderunt igitur mercedè meam, triginta nempe argenteos. Aitque dominus ad me: Abiice hoc ad figulū magnificū, illud videlicet pretium quo licui ab eis. Tuli itaque triginta argenteos, & abieci ad figulum in domo domini. Deinde confregi & alterum meum baculum, nempe Hoblim, vt irrita fieret fraterna vnitas inter Iehudam & Israëlem.

Ostendit se duobus modis egisse cum Israële, vt ad pœnitentiam eum alliceret: clementia ac seueritate. Prior virga tempus illud erat, quod præcessit passionè Christi: posterior, quod in excidio vrbs Hierosolymitanæ perpepsi sunt perfidi Iudæi.

Triplicem ordinem magistratum significat: sacerdotes, iudices ac prophetas: Gratiam, inquit, omnem meam atque opem subtraham. Illi me priores deseruèrunt: idcirco & ego illos deseram.

Tria flagella minatur pestem, famem, bellum. & est sensus: Non amplius benignè agam, propter ingratitude eorum, atque ita irritum faciàm fœdus meum, quod pepigeram, &c.

Data est potestas gentibus, inuadendi Israëlitas, quæ priùs à Deo minimè concessa fuerat.

Si vobis placet: homines enim estis, & semel libero arbitrio vos creauit: reddite mihi mercedem meam: id est, mea præcepta obseruate. Sin minùs, vestro id damno fiet, non meo.

Ironice legendum: Tautillo, inquit, pretio populus meus, tam liberaliter à me habitus, emendum atque vendendum me indicauit, vt triginta denariis æstimarit.

Iubetur propheta in visione prophetica idem facere, quod Iudas Iscariotes postea facturus erat. Cæterùm mutatione vnus literæ, vtrūque exprimere voluit propheta, & præfectos templi, ad quos ea summa referenda erat, & vsum, in quem eadem impenderetur: nempe vt ager figuli emeretur in sepulturam peregrinorū. Eadem enim dictio, mutata vna litera, & eū qui est à thesauris, & figulum significat. Offer Hebraicè dicta.

Pau quidem oves, adeoque pauperes ipsius gregis. verè

verè, inquam, ac re ipsa pauperulas inueni, quo tēpore easdem mihi pascendas desumpsi. Quod ad interpretationem presentis paragraphi attinet, primò quidem in eo explicando sentētiā eorum interpretum sequar, qui ad präteritum hæc dicta referūt, quanquam apud neminem (quod sciam) absoluta undique ac omnibus suis numeris perfecta explicatio huiusce capituli occurrat. Deinde quod mihi in mentem venerit, & quid ipse animi habeam, Dei Opt. Max. opera fretus in medium depromā. Assumpsi mihi duas virgas. Qui mos est pastoribus vsitatus, nempe ut sumpto in manus pedo pastorali, oues sibi commissas regant. Inteligit porrò his verbis binas se virgulas assumpsisse ad Israëlem pascendum: atque ita innuit non vnā eandēque fuisse rationem, quam illi populo pascendo adhibuerat. Sed pro eo ac facta eiusdem postulare videbantur, ita se eundem gubernasse. Quocirca binarum virgularū meminit, & alteram vocauit, inquit, Noam, alterā verò Hoblim. Quòd alteri à clemētia ceu mansuetudine nomen indiderit, eo indicat, blādè se atque molliter eos habuisse, quemadmodum & Dauid psalm. 33. cecinit: Dominus pastor meus est, non egebo: in pascuis herbidis accubare me facit, & ad aquas tranquillas me minat. Hoc enim uerò illis temporibus accidit, quibus ab Israëlitis religiosè obseruabantur præceptiones & mādāta diuina, quum reges & præfecti iurisdicundi apud eos, probi homines fuere, à recto virtutis tramite nequaquam aberrantes. Tum enim Deus Opt. Max. summa cum mansuetudine & clementia res eorundem administravit: bonis omnibus affatim & ad satietatem vsque fruebantur, nemine prorsus aduersarium se illis opponente, nec ullo vnquam infortunio vsi. Sed alteram illam virgam

COMMENTARII KIMHI

Hoblim, nempe à dissipando dissipatoriam, (si ita loqui liceat) appellauit, quæ vox Hebraïca vastandi dissipandique vim habet: æquè ac Cantic. 2. Capite nobis vulpes, vulpes, inquam, paruas, quæ vastant vineas. Significat porro eos mores ac studia sua peruertisse, ac proinde se quoque non aliter eos habuisse, atque eadem illa ratio postulare videbatur, nulla quidem ab hostibus sartos tectos tuendi cura sibi imposita. Sed ita tamen rebus eorum administratis, ut non nisi ingruente exilio, numinis sui presentia eos destituerit, tuendive curam profus abiecerit. Reges enim alij alios, bonos mali vicissim excipiebant. Sub malis malè cum illis agebatur. Fuitq; tum temporis apud eos virga illa quidem dissipatoria. Quum honestè se gerebant, lata omnia & prospera successere vixitq; altera illa mäsuetudinis & clementia virga. P aui itaque oues illas meas, partim bonis, partim verò malis. Præterea vno mense tres pastores sustuli. Pastores hi Iosia filij fuerunt, Ioachaz, Ioacim, Sedecias: quorum singuli sub hostium potestate vita functi sunt. Ioachin verò, eius quem Ioacim diximus, filius, quantum in exilium abductus, in exilio tamen nequaquam extinctus perit, utpote ex quo regie stirpis successione Davidici regni propagatio ducebatur: exhaustis interim tribus illis aliis, ne herede quidem, quoad Ioachæ & Sedechia stirpem attinet, regno superstite relicto. Ioacim autem indignis quidem modis, hac atque illac circumagitatus & neglectui habitus, per summam contumeliam vitam finiit. Atque hi quidem tres in ea postrema tempora inciderunt, quibus Israëlitica terra tandem vastata, è suis sedibus migrandi populo necessitas imponebatur: fuerunt enim anni duntaxat viginti duo, mensisque quatuor, prædictis illis tribus communes

munes, iidemque etiam arumnis ac calamitatibus singuli
 memorabiles, quibus regno potiebantur. Quum verò men-
 sis unius meminit, exigui temporis spatium voluit expri-
 mere, quemadmodum Hoseæ 5. dicitur: Comedet eos men-
 sis cū partibus suis. Animus meus detestatus est. Me-
 taphoram sapit oratio: aequè ac Iudicum 10. Afflicta est a-
 nima mea propter laborem Israëli. diciturque eodem modo
 quo & illud Ezechielis 23. Et recessit anima mea ab ea,
 quæadmodum & anima mea à sorore eius recesserat. Vtra-
 que autem sententia vastitas illa innuitur, quæ temporibus
 Sedechiæ terræ inducta fuit. Quod postea ait: Quando-
 quidem eorum animus me detestatus est. tantūdem
 valet ac si dixisset: Non ego prior eos detestatus sum, imò
 verò initium ab illis sumptum est. animus eorum me prior
 detestatus est, atque ex eo factum, ut me illorum quoque
 pertæsum fuerit. Superior ille locus, qui Iudicum 10. occur-
 rit, non est ille quidem à Ionathan periphrasticōs explica-
 tus. pro his autem quæ hoc loco dicuntur, animus meus
 eos detestatus est, Chaldaïca huiusmodi substituit: nem-
 pe propulit eos verbum meum. Idem quod mox sequitur:
 Quādoquidem animus eorum me detestatus est,
 ita vertit: Quia cultum ac religionem meam abominatus
 est animus eorum. Quod ad pastores illos tres attinet, nihil
 ille quidem quàm verbum verbo reddidit, simplicem planè
 ac literalem sensum sequutus: Vno, inquit, mense pastores
 tres è medio sustuli. Tum dixi: Nō pascam vos vltra.
 Nondum vastata sacra æde, vigente adhuc trium illorum
 pastorum ætate, quum perditos eorum mores atque flagitia
 animaduertissem. futurūque ut illis etiam sublatis nemo
 quisquam rex probitati studeret, equidem apud me decreui

COMMENTARII KIMHI

non ampliùs eos pascendi prouinciã subire: quemadmodum
 & illud Deut. 31. dicitur: Abscõdam faciem meam ab eis,
 erũntque in deuorationem. Quod moritur, moriatur,
 peste uidelicet. Quod succiditur, succidatur, ense &
 stricto gladio. Quæ reliquæ manent, deuoret quæq;
 carnem alterius, præ fame scilicet. Tuli deinde, nempe
 iam acceperam baculum meum Noam, uidelicet Io-
 siam. Nam eo defuncto, nemo postea à virtutis studiosus re-
 gno superfuit. Et confregi eum: id est, Pharaonis illius
 opera, cui Neco cognomen fuit, è medio eum sustuli. Vt
 irritum fieret. Vbi enim eius loco regem nullum successu-
 rum uideram, qui probitatẽ excoleret, è medio eum sustuli:
 quò gentium exterarum imperio Israëlitæ subiicerentur,
 quandoquidem non nisi vi alicunde illata, ac regis sui im-
 pulsu (quemadmodum sacrae literæ testantur) in officio cul-
 tũque Dei Opt. Max. contineri potuerint. Ac proinde ir-
 ritum se fædus illud facturum ait, quod cum omnibus po-
 pulis inierat, perinde ac si fædere quo piã cum uniuerso ho-
 minum genere percusso, cauisset Deus, ne damnum aliquod
 malũ uel Israëli inferrent. Etenim quoad Iosiam supersti-
 tem habebant, nihil quicquã aduersi perpetiebãtur: adeoq;
 Pharaon ipse, Neco dictus, legatione missa bellum cum eo
 deprecabatur. Irritumque factum est eodem die. uio-
 latum est fædus illud eo ipso die, quo Iosias è uiuis excessit.
 Exteri enim & peregrini homines in tres illos pastores,
 quos iam diximus, imperium ac summam potestatem exer-
 cebant, eosdẽque fortunis omnibus exutos: patria extor-
 res factos, contumeliosissimisque modis exceptos, morte tan-
 dem mulctabant. Hæcque ratione humiles gregis qui
 me obseruant, agnouerunt quòd uerbum domini
 fuerit

fuerit hoc: id est, quotquot probi inter eos, meique studiosi cultores fuerunt: perinde ac si dicat: Quo tempore per prophetas eos alloquebar, fidem illi quidem illiusmodi verbis nequaquam adhibuerunt, quippe quæ à vero aliena putabant. Caterùm qui probi apud eos reperiabantur, diligenter me (nempe verba à me prolata) obseruabant. quale quid Genes. 37. legitur: Iacob verò pater eius obseruabat negotium istud. Adueniente porrò supplicio, scient & ipsi verbum hoc domini fuisse. Et dixi ad eos. Verba hæc illa sunt, quibus eos Deus Opt. Max. per prophetas alloquebatur. Cedite mercedem meam. quum pastor ego vester sim, cedite ergo mercedem meam. Merces autem illa, pœnitentia est, & probæ vitæ actiones. Si minùs, omittite. Cuiusmodi & illa loquendi formula est, quæ Ezechielis 2. occurrit: Siue audiant ipsi, siue minùs. Appèderunt igitur mercedem meam, triginta nempe argenteos. Fuerunt enim eadem illa ætate trium, quos diximus, pastorum, ad triginta fortasse probi & integri viri: inter quos & Danielelem habitum legimus: unà cum Anania, Misaele, Azaria, Hieremia, Ezechiele & Sophonia: & quanuis aliorum mentio disertis verbis non fiat, omnino tamen fieri non potest, quin & alij in eodem numero fuerint. Nam & Psalm. 79. tale quid proditur: Dederunt cadauera seruorum tuorum cibum volucribus cælorum, & carnem beneficorum tuorum bestiis terræ. Ionathan verò locum hunc ita vertit: Dixitq; illis, Si vobis rectum videtur, voluntatem meam facite: sin minùs, desistite. Et fecerunt voluntatem meam viri aliquot. Perinde ac si dicat, paucos duntaxat numero fuisse qui pœnitentiam egerint. Atque dominus ad me, Abiice hoc ad figulum. Refert hic propheta dixisse

In huiusmodi mysteriis fidei Christiane, Iudeorum & oculi & animi caligat, ut noctu ad Solem.

COMMENTARII KIMHI

dixisse sibi Deum Opt. Max. ut ad figulum hoc quicquid
 erat argenti abiiceret. Caterum quæ dictio Hebraïca ge-
 nuina sua significatione figulum propriè significat, ex inter-
 pretum sententia pro quæstore aut ararij præfecto hoc loco
 sumitur, propter æquivalentiam illam vicissitudinariam,
 qua vocales aliæ aliarum loco plerumq; poni solent, Aleph,
 He, Vau, Iod. Quem eundem sensum & Ionathan se-
 quitus est: qui figuli loco, hominem à thesauris vertit. Sen-
 tentia quæ indicare voluit adhibita parabola, hunc in mo-
 dum se habet: nimirum ut quàm arctissimè fieri potest in-
 ter se coalescerent in eadē dominica, & à reliquo populari
 cœtu separarentur: utpote qui scelera Deo palam intuentem
 perpetret. figuli nomen impropriè & metaphoricòs hoc lo-
 co usurpauit: æquè ac Psalmo 33. Ipse omnium corda pari-
 ter finxit, intelligit omnia opera eorum. Nouit enim uerò
 qui boni, qui mali sint: explorat corda, & perscrutatur re-
 nes: quanuis sint interim, qui quum à probitate alicui sint,
 probitatem tamen præ se ferant. Tuli itaque. Ita saltem
 quoad prophetia rationem, visumq; quod illi representa-
 batur, sublatum in manus argentum ad quæstorem in eadē
 sacra abiicisse sibi videbatur. Caterum quod ea re porten-
 debatur, multis iam antea annis elapsum fuerat: ea nempe
 ætate, qua tres illi pastores vixerunt. Sensusque ille idem
 est, metaphoricòs expressus, quem iam diximus, nimirum
 ut à vulgo boni discriminarentur: adeoque ne per compita
 quidem unà cum illis visendi conspicerentur. Atque hoc
 illud etiam est, quod Hieremia s. dicitur: Circuite per vi-
 cos Hierusalem, & videte quæso, & cognoscite: & qua-
 rite per plateas eius, an quenquam inueniatis qui faciat iu-
 dicium, aut quærat veritatem, & propitius ero ei. quem
 admodum

admodū in libello Hieremiæ verba iam dicta interpretati sumus. Magnifico illo pretio, cuius hic meminit, ad eam sacram intelligit: sensusque idem planè est cum eo quod ait: Et abieci ad figulum in domo domini: nèpe ad egregium illud & præ cæteris insigne pretiū. Dupliciq; officio fungetur una eadēq; Heb. præpositio æl: utpote quæ tam ad figulum quàm ad eam sacram, pretium, inquam, illud magnificum, utrinque referatur. Quo licui ab eis. Quod ad honorem quidem attinet, equidem meo ipsius nomine satis illustris reddor: nolo mihi quicquam cum illis ampliùs esse: longum eis vale dixi, scelerum & flagitiosæ vitæ causa. quem eundem sensum Chaldaica quoque paraphrasis expressit. Deinde cōfregi & alterum meum baculum. Verba hæc ad eam cladem propriè spectant, quæ Sedechiæ exitialis fuit: & ad i sacra ultimum exitium attulit: eo nèpe tempore quo ad interneccionem usque deleti sunt temerarij illi legis diuinæ dissipatores, ac populus Israëliticus exilio sedes commutauit. vt irrita fieret fraterna vnitas inter Iehudā & Israël. Sublata est tum tēporis similitudo illa, ac morū congruentia quam Iudæi priùs cum Israëlita familia in idololatria communem habuerāt. Etenim à migratione Iudæ, nemo quisquã deinceps idololatra in Israëlè superfuit, quum priùs nullum prorsus idolis inferuēdi finem fecisset, usque dum in exilium migratum fuit, plurimis etiam in eorundem capita malis simul incumbentibus. Cæterum quum iam domo pulsus, veritati consona omnia viderent, quæ à prophetis de eade vastanda prædicta fuerant, non iam ampliùs apud eos idololatriæ locus reliquus erat. Quin & Iudæ quoque familia ad exiliij usque tēpora, cultui idolorū itidem addicta, postq̄ migravit idololatriæ

COMMENTARIUM KIMHI

lolatriae studium omne deposuit. Atque haec illa fuit mutuae unitatis violatio, quam illi inter se communem habuerant, in idolis cultu deferendo: quemadmodum & Ionathan interpretatur. Haecenus de ea quidem paragraphi huiusce explicatione, quae ad praeteritum & antea actum tempus pertinet. Ceterum quod huic caput proximum est, n. e. illud vaticinium continet, cui proculdubio sub aede secunda euenturo locus verè competit. ac proinde quod reliquum est, in eum sensum quod hic dicitur, interpretabimur, ut ad secundum instaurata conueniat. Sunt ergo verba illa Dei Opt. Max. ut author est honorandae pieque memoria pater, idem ac dominus meus: Cæpi, inquit, iam olim gregem hunc pascere atque enutrire: quod ut facerem, binas mihi virgas easque egregias in manus assumpsi, Noam videlicet & Hoblim: quarum haec regi, illa verò summo praesuli significando adhibetur: de quo Malachia 2. dicitur: Labia sacerdotis custodient scientiam: Scientia porro delectationem animo adfert: ut in Proverbiis cap. 2. ait: Si sapientia cor tuum inuasit, & scientia animum tuum oblectauerit, &c.

At enim rex funiculi nomine representatur, quum praefecti nautici instar sit, eiusque loco qui funibus in naui praesit. Ceterum oves illae quas iam dixi, quauis duplici quidem ratione ac binis virgulis à me pascere, quauis ab aliorum pastorum iniuriis, nempe ab externarum gentium regibus, me propulsatore seruatæ: nequaquam tamè ad bonos mores redire voluerunt. Quin & prophetas etiam tres legatos emisi, qui vicariam mihi operam in iisdem pascendis nauarent, Haggæum videlicet, Zachariam & Malachiam. Sed nulli illis vsui fuere horum reprehensiones: & idcirco è medio eosdem sustuli, quemadmodum ipse ait:

Vno

Vno mense tres pastores sustuli. unde & illud obiter animaduertendum est, unius mensis spatio predictos tres extinctos fuisse: nec superstite illis in terra Israëlita prophetici muneris functione mansisse. quam sententiam maiores etiam nostri (quorum memoriam lubenter usurpare debemus) suis suffragiis approbarunt: nepe una cum Haggæo, Zacharia & Malachia prophetici muneris vim & energiam Israëliti sublatam fuisse. Itidem & principium prophetandi predictis illis tribus idem fuisse deprehenditur: anno videlicet secundo Darij. Sublatis ergo, inquit, tribus hisce pastoribus, cepit me cadere eorum, quoniam & illos iam antea mei pertasum fuerat. Quocirca ait: Non pascam vos ultra, &c. Tuliq; virgam meam Noam, & confregi eam. Id quod instante iam emigrationis tempore, sublata dignitate sacerdotali accidit. Cedite mercedem meam: id est, pœnitentiam agite, & respiciete. Pœnitentiam verò nonnullam illi quidem, sed minime perfectam egerunt, ad triginta fortasse dies, quibus pullati defunctum summum sacerdotem lugebant. atq; hi quidem triginta argenteorum numero exprimentur. In dictione ea quæ figulum significat, metathesi literarum facta, quæstorem intelligi voluit, eodem nimirum modo quo nos interpretati sumus. Vbi postea ædis dominica meminit, hunc sensum habet, perinde ac si dicat: Scribe prophetiam hanc, & in templo repone. Sunt qui otis hoc loco concionem populi & ecclesiam interpretentur: aquè ac Amos 7. eiusdem vocabuli eadem significatio occurrit: Et ecce examen locustarum. Magnificum pretium, gloriæ ipsius magnificentia dici poterit: quam illis, inquit, eripui. Neque enim diuinæ præsentia sub aede secunda loci quicquam apud

COMMENTARII KIMHI

eos fuit. Quo licui ab eis: aut quo eos priuani: qualis etiã
 verbi eiusdem sensus Prouerbiorum 25. legitur: Rarum fa-
 cias pedem tuum in domo proximi tui: id est, raro accedas.
 Et confregi baculum meum secundum, nempe
 Hoblim: regem videlicet Agrippam. Eo enim regnante
 Titus in exilium eos abduxit. Fuerit & alia adhuc præ-
 sentis loci interpretatio, quam adfert ingeniosus quidam
 Rabbi Abraham Toletanus, è Levitica familia oriundus,
 idem ille qui Cabalam congeffit. Pascam oues occifio-
 nis: id est, fouebo ædis huius secundæ institutionem. eò-
 demque spectat, quod postea ait: Assumpsi mihi duas
 virgas: alteram vocavi Noam, alteram verò vocavi
 Hoblim. Noæ nomine, eminentiam illam significat, in
 qua futuri erant Zorobabel, Nehemias, Atharsatha, è Da-
 uidica familia oriundi. quippe quibus in omnem futuram
 ætatem perpetuo fœdere Deus Opt. Max. regnum Israël-
 liticum administrandum dederat. Hoblim (quæ virga est
 dissipatoria) regni sacerdotalis loco ponitur. Hinc enim pri-
 mò cœpit eius templi origo, quod in monte Garisim extrue-
 batur. Atque iidem illi homines cum Samaritanis affini-
 tatem contraxerunt. & ex his nata sunt huiusmodi factio-
 nes, quæ orbem postea infestauerunt. Ac deinde temporis
 progressu Hircanus quidam pontifex maximus, archiera-
 tico munere ad quadraginta annos functus est, idemq; tan-
 dem Saducæorum partibus adiunctus in reliquos sacerdo-
 tes nece grassatus, eosdem interfecit, tum ipse, tum Ale-
 xander ipsius filius. quæ causa fuit ut Aristobulo eiusdem
 ex filio nepoti gratia fauorq; imminueretur. Quod postea
 vno mense tres pastores sustulisse se dicat, triplici illa
 dignitate, regnum Dauidicum, Machabæorum, & seruite
 imperium

imperium innuit. Temporis verò spatium illud vniuersum, Herodianorū
 quo ades secunda floruit, vnius mensis nomine expressit: familiam in-
 utpote quod vnus quasi mensis illi quidem videatur. Ab- telligit.
 legatio deinde & emissio Zorobabelis vnà cum Nehemia
 verbis illis significatur, quibus ait: Tuli baculū meum
 Noam, & confregi eum: vt irritum fieret foedus
 meum, &c. Nam actū iam tum erat de amicitia, actum
 de foedere, quod cum regibus Persicis illis prius intercesse-
 rat, quò & illud referendum est, quod addit: Si vobis bo-
 num videtur. Ita enim eos alloquitur postquam secundam
 illam virgam dissipatoriam ipsis pascendis adhibuerat:
 Lubérne vobis vestigiis diuinis insequi? Appenderunt
 igitur mercedem meam triginta argēteos. Tricena-
 rium illud annorum spatium innuit, quo regnarunt integer-
 rimi illi ac pietatis studiosi principes. Vnum dico Mattha-
 thæ, cognomento Hasmonai. Sex Iudæ eiusdem filij. Toti-
 dem Ionathæ, huius filij, Simeonis demum octodecim, qui
 illum patrem habuit. Eccos tibi triginta vnum annos: qui
 facile ad triginta reducuntur: si qui mutili menses in eof-
 dem inciderint: quanto nimirum tempore imperium penes
 reges illos optimè meritos fuit. Sensus autem eorum quæ his
 verbis dicuntur: Dixitque dominus ad me, Abiice ad
 figulum magnificum pretium, quo licui ab eis. Hu-
 iusmodi erit, ac si dicat, par enim uerò fuerit, & rationi cō-
 sonum, vt magnificum hoc pretium, & splendida merces sa-
 cris peragendis, & mancipijs redimundis inseruiat, si qua
 fortè è populari cœtu in seruitutē abducta fuerint. Cœtum
 porrò vulgi, vocabulo Iotser significāit: aequè ac Amos 7.
 vbi dicitur. Et ecce examen locustarum. Eodem etiam mo-
 do sumitur, quod ait: Abieci ad figulum in domo do-

inambor: M
-gi malitios
sigillo

mini: nempe ad cœtum populi, ut superius: Et confregi baculum meum secundum, dissipatorium. Significatur his verbis extirpatio illa regni Machabæorum sub eam ætatem futura: in quam flagitiosi quidam homines & pestes Reipublicæ inciderunt: Hircanum dico, Aristobulum, eiusque posteros. ut irrita fieret fraterna vnitas, inter Iehudam & Israëllem: quasi per eum stetisse dicat, quod violata fuerit fraterna benevolentia. Subaudiendo relatiuum ascher: nempe qui author fuit, &c. qualis est illius loci interpretatio, qui Ezechielis 7. legitur: Et pulchritudinem ornamenti sui, ad superbiam conuertit, quod scilicet ornamenti genus is ad superbiam conuertit. Factum enim uero est opera huiusmodi perditorum hominum, ut in duo regna diuisi sint Israëlita, non aliter ac olim sub Ieroboam filio Nebat acciderat, quo tempore schisma in regno Dauidico contigit: violata iam mutua illa, quæ Iudæ cum Israëlle intercesserat, societate.

Et dixit dominus ad me: Adhuc fume tibi arma stolidi pastoris. Quoniã ecce ego excito pastorem in terra, qui gregem cõcisum non inuiset, nec stolidam ouem requiret, fauciam non sanabit, stãtem & firmam non pascet, neque fulciet, carnem quoque pinguioris edet, & yngulas eis diffindet: vix pastoris idolo qui gregem deserit: gladius imminet in brachio eius, & oculo eius dextero: brachium eius planè exarescet, & oculus eius dexter omnino hebescet.

Me (inquit Christus) tam elementem ac pium pastorem nihili fecerunt: alium stolidum atque immitem in maiori pretio habebunt, nẽpe Antichristum, cuius hęc imago describitur. Sed dominus aliquando

eum

eum spiritu oris sui interficiet, quemadmodum mox ait: Væ pastori
cuanido, &c.

Ad eos ista pertinent, qui vicarij reges & aliorum ser-
ui erant. væ pastori idolo, &c. nempe Agrippæ regi, qui
author fuit, ut Vespasianus ac Titus expeditionem in Is-
raëliticam terram suscipere, & militum copias inuexit,
vnde mala reliqua omnia fluxere. Sume tibi arma sto-
lidi pastoris. Prophetam iubet Deus Opt. Max. (quod
ad visum saltem propheticum attinet) stolidi pastoris in-
morem sese componere. Significat porro huiusmodi verbis,
sub tēpora ædis secundæ regem aliquē apud Israëlitas sup-
pullulaturū, cuius res gestæ nihil q̄ insaniā mētisq; aliena-
tionē sapere videbūtur. Cæterum inter sarcinas stolidi pa-
storis, & eiusmodi qui sapiat, multum per omnem modum
interest. Habet enim hic peram sacculo non absimilem: in
quam reponi possint tum panis quē comedat, tum cyathus
in usum bibendi, & si qua prætereà opus futura erunt in-
ter eremum oves pascenti. Illius verò pera angusta admo-
dum est, & iusto contractior, ita ut esculēta sæpe effluant:
quibus ubi se destitutum viderit, in oves iram exerit, insti-
git verbera, nec ulla animi pietate erga eas mouetur. Rex
porro cuius hīc meminit, Herodes intelligitur: qui seruus
olim familiæ Machabæorum, armis aduersus eosdem ini-
tis, imperium sibi usurpauit, uxorem ex eorū genere oriun-
dam duxit, regnum insolēter ac stultè administravit, vxo-
ris denique ac liberorum suorum neci, multa alia scelera in
terra Israëlitica adiecit: Jonathan eodem modo vaticinare,
inquit, de stulto & inertī principe. Stolidæ ouis nomine,
agnum ætate tenellum intelligit. Stantem huiusmodi ap-
pellat, quæ loco suo fixa manet. Atque huic quidem quan-
uis

COMMENTARII KIMHI

uis incedendi pabulandique facultate destituta, pabulum ille tamen nutritionis causa nequaquam ad locum quem occupat, apponet. vngulas eis diffindet. Nec hoc satis est, quod nullo eas bono afficiat, nisi laedat quoque & damnum ipsis inferat, vngulis tam immuni ictu illiso baculo, ut fractis prorsus atque diffissis omnem incedendi potestatem adimat. Ionathan hunc in modum reddidit: quæ à tergo fuerint relicta, eas occisione delebit. væ pastori idolo. Idoli vocabulum pro re nullius pretij atq; inepta sumitur: æquæ ac Iobi 13. Vos estis mendacij concinnatores & inepti medici. Pastoris autem huiusmodi nomine, vel Herodem vel Agrippam intelligit. Gladius imminebit brachio eius. Quum postea futurum dicat, ut brachium eius planè exarescat, & oculus eius dexter omnino hebescat, noluit hoc loco sensilem gladium intelligi: sed exitialem portius & ultimam internecionem: quæ lethiferi & omnia vastantis gladij loco esse possit. Imminebit, inquit, brachio eius: id est, vires exhauriet. Et oculo eius dextro: ita ut in rebus suis administrandis nihil loci consilio aut providentiæ futurum sit. Oculo enim dextro, cordis oculum intelligit, ut author est perdoctus Rabbi Abraham Esrites (cuius memoriam & felicem recordationem lubens amplector) quanuis ille tamen aliam quidem, atq; nos, in hoc capite explicando sententiam sequatur.

Caput 12.

Onus verbi domini super Israëlem: dicit dominus, qui extendit cælós, & fundat terram, & spiritum hominis in medio eius fingit. Ecce ego pono Hierusalem, ut sit calix commouens omnes populos

los circunquaque: quin & in Iehuda erunt qui ob-
sideant Hierusalem: eritque illo die vt ponam Hie-
rusalem ceu lapidem grauē omnibus populis, qui-
cunque eum sustollere conabuntur: omnino lace-
rabuntur, congregabunturque contra eum omnes
gentes terræ.

Prædicatur afflictio ecclesie ad aliquod tempus post mortem Chri-
sti aduenturæ: quæ tandem in summam pacem atque lætitiã exitura
fit, deuictis hostibus.

Persecutores ecclesie tandem morientur, vt qui hausto poculo ve-
neni de repente cadunt: exemplo fuerint Herodes, Pilatus, Maximinus,
Maxentius, &c.

Ecclesiam comparat lapidi graui & immobili: Qui eam loco suo
mouere conantur, ipsi læduntur.

Facta iam semel atque iterum supplicij Israëlitis infe-
rendi, ac terra eorundem vastitatis inducenda mentione,
fausta deinceps ac leta iisdem futura prædicat: de gentibus
verò pœnas sumēdas, in hanc quidē sententiam: Dicit do-
minus qui extēdit cœlos. quasi supera & infera ab eo
creata dicat, & omnia in illius potestate posita, vel euer-
tenda ac demolienda, vel erigenda ac stabilienda. homi-
nis porro hoc loco nō aliter meminit, ac Esaias 45. Ego feci
terram, & hominem super eam creauī. perinde ac si dice-
ret: Ego quidem in causa fui, quòd Israëlita in exilium ab-
ducti fuerint. In me itidem situm est eosdem reuocare: &
de aduersariis illorum pœnas sumere. Sunt autem hæc duo
cognata sibi inuicem, & alterum alteri coniunctum. qui
spiritum hominis in medio eius fingit, & qui ex-
tendit cœlos, & terram fundat. vt author est ingenio-
sus Rabbi Abraham Esrites. quippe quum homo microco-
smus quidam sit, præ cœlo & terra, quæ vastus orbis appel-
latur. Quod ad verbi illius vim attinet, quo spiritus in me-
dio

COMMENTARII KIMHI

dio hominis fingendi meminit, equidem fingēdi vocabu-
 lum in alia re nulla exprimēda adhibitum comperio, quā
 quæ tactu prædita sit, & sentiendi facultatem habeat: id
 quod spiritui nequaquam conuenit. Ac proinde dicendum
 erit, verba illa, qui spiritum finxit, ad huiusmodi corpo-
 ris organa pertinere, quæ spirituales vires in se continent, pu-
 tà cerebrum & cor. Vt sit calix commouens: id est, ve-
 nenati poculi instar: quod haustum bibenti lethum adfe-
 ret. Eodem nempe modo cum illis agetur, qui castra urbi
 Hierosolymitanae admouebunt, absumentur funditus, &
 pessum ibunt. Quin & in Iehuda erunt qui obsideant
 Hierusalem. Iudæi quoque nonnulli, inquit, ad expugna-
 tionem urbis unā cum hostibus venient. Calix ille, quem
 iam dixi, pestifer & lethalis etiam ad eos in initio perti-
 nebit, qui præter animi sui voluntatem ad obsidendam ur-
 bem Hierosolymitanam confluent: ipsique adeo ab hac in-
 genti clade nequaquam immunes futuri sunt. Sēsus autem
 loci ita se habet. Quo tempore Gog & Magog aduersus
 urbem Hierosolymitanam, restitutam iam ereptamq; pe-
 riculis expeditionem suscepturi sunt, in terram eam, quæ
 Iudæ sorte obuēnit, primos impetus facient. Etenim magno
 quidem animi desiderio flagrabunt, primo quoque tempore
 adeundi Hierosolymam: nec ita magnopere in ipso statim
 initio ad reliquas omnes Israëliticæ terre partes subiugan-
 das properabunt. Hoc enim sibi persuasum habebunt, hu-
 iusmodi se verbis mutuò excipiēt. Deuicta semel urbe me-
 tropoli Hierosolymitana, quod reliquum est Israëliticæ ter-
 ræ, peruium nobis, eadēque plane opera expugnatum pa-
 tebit. Vnde & iter illud capeffent, quod rectā per agros Iu-
 dæ Hierosolymam tendit: utpote via ipsis expedita & ac-
 commoda.

Per hos An-
 tichristū intel-
 lige, & gra-
 uissimas futu-
 ras afflictio-
 nes.

commoda: abductis in eandem obsidionem unà secum nonnullis etiam è familia Iudaica, volētibus nolentibus. quam interpretationem & Ionathan sequutus est. ponam Hierusalem ceu lapidē grauem. Quam prius lethalis atq; mortiferi poculi similitudine expressit, eandem iam denuò lapidi bene oneroso cōparat: quum illud interim significet, fore ut quotquot aduersus urbem Hierosolymitanam armalaturi sunt, haud aliter manus in eam iniiciant, ac si saxum aliquod ingentis molis ac praegrāde complecterentur: utpote quod oneris plurimū atque molestiae ipsis exhibere soleat, qui sublaturum in humeros ferūt. Interim verò dum humo sublaturum humeris imponunt, offensas inde manus & casim lasas reportant. quanuis autē multi simul eidem subleuando, iunctis operis incumbant, inter subleuandū tamen manus eorundem frustratim atterentur. Ita q̄ plurimi unde quaque aduersus urbem Hierosolymitanam è singulis orbis partibus confluent. ceterū internecione ad unum omnes in ea delendi. Ionathan in eundem sensum vertit: Ponam, inquit, Hierusalem lapidem offensionis omnibus populis: quisquis vim ei intulerit, diripietur, &c.

In die illa, dicit dominus, percutiam omnem equum stupore, & eum qui ei insidet, vesania. Super domum Iehuda autem oculos meos aperiam, omnēque equum populorū feriam cæcitate: tum duces Iehuda in corde suo dicent: Corroboram mihi habitatores Hierusalem in domino exercituum Deo suo.

Prædicatur ereptio atque liberatio ecclesiae à prædicta persecutione, & victoria de hostibus reportanda, quam Christo, non suis viribus acceptam ferent victores: ideoque opem eiusdem assiduis precibus implorabunt, dicentque: Corroboram mihi, &c.

COMMENTARIUM KIMHI

Aperiam nempe oculos meos, ut Iudam equosque ipsius, quamvis medio inter gentes loco positos cladi me auctore inferendae eripiam. Omnem tamen equum populorum ferriam caecitate. Stupori addit & caecitatem: utraque enim calamitas in eos simul incumbet. Stupor porro ad cor, caecitas autem ad oculos refertur. Tum duces Iehuda in corde suo dicent. Tacite nimirum & clam apud se, quandoquidem inter medios hostes versabuntur: audaciam tamen illis & animosos spiritus suggerent ciues Hierosolymitani, quippe qui diuino auxilio freti cominus cum hoste manus conferturi prodibunt, atque ita horum opera liberabuntur.

Die illo ponam duces Iehuda ut carbonem inter ligna ardentia, & ut facem ignis ardentem in a-ceruo manipulorum, & deuorabunt a dextra & a laeva omnes populos circunquaque, consistetque Hierusalem adhuc in loco suo in Hierusalem. Et seruabit dominus tentoria Iehudae ut retrò temporibus, ne gloriatur decus domus Dauidis, & gloria inhabitantis Hierusalem contra Iehudam.

Charitas verè Christiana describitur, & ardor fidelium erga Deum ac proximos.

Efficiam, inquit, ut principes & magnates Iudaeorum, qui foris erunt, similes sint ignito carboni, inter arida ligna posito. Etenim quo tempore stupor ille animique consternatio me auctore gentibus inducetur, haud obscure intelliget, rem eam mea opera factam fuisse: unde tam ipsi, quam reliqui etiam Iudaei communi consensu, stragem utrinque, sinistra & dextrorsum adet. Carbonem prunam iam ardentem vocat: aequè ac Leuitici II. Destruentur, inquit, clybanus & chytropodes (nempe olla prunis ardentibus ad coquen-

coquendum imposita.) Quemadmodum autem ligna & stipula natura quidem satis apta sunt ad ignem concipiendum, ita & gentes præ stupore illo animi consiliique inopia, quam Deus Opt. Max. illis immittet, quasi obuia iam & exposita neci futurae sunt: adeoque ignis loco erunt Iudaeorum principes ad eas funditus delendas. Consistētque Hierusalem adhuc in loco suo in Hierusalem. Gen- Hæc ad su-
tes enim uerò illud sibi persuasum habuere, fore ut sua ope- pernam Hie-
ra euerteretur, adeo ut ne urbis quidem nomen amplius re- rusalem refe-
tineret. Illa tamen nihilo secius priorem locum obtinebit, renda sunt.
eandē prorsus sedem occupatura, quam hodie occupat Hie-
rosolyma. Seruabit dominus tētoria Iehudæ ut retro
tēporibus. Tentoriorum idcirco meminit, quia huiusmo-
di plerunque uti soleant urbium oppugnatores: quanquam
aliq̄ dicant Rechabitarum causa ita prophetam loquutum,
quibus solennis fuit, & ab ultima hominum memoria re-
cepta in tentoriis degendi consuetudo: ac tum temporis me-
dij inter Iudæos futuri sunt. Pro tentoriis, Ionathan urbes
Iudæicas vertit. Caterum quod ad temporis rationem atti-
net, Iudæi quidem priores (nēpe foris extra urbē, unā cum
hostibus ad oppugnandā eādē præ metu profecti) q̄ ciues
Hierosolymitani seruabuntur. ne gloriatur decus do-
mus Dauidis. Stirps enim Dauidica intus se continebit,
& à partibus ciuium Hierosolymitanorum stabit. Quod
si priores hi seruarentur, iactabundè fortasse Iudæis forin-
secis exprobrarent: quasi sua opera factum foret, ut incolu-
mes illi periculis eximerentur.

Die illo dominus defendet pro habitatore Hie-
rusalem: eritq; is qui impegit inter eos, eo die quasi
Dauid, & domus Dauidis ut dij, & tanquam an-
gelus

gelus domini ante eos. Id quoque illo die fiet. dabo operam vt omnes gentes quæ contra Hierusalem veniunt, pessum eant.

Homuncio quilibet apud eos vel infirmus ac debilis, Dauidi similis futurus est: homini nempe viribus præstantissimo, & arte bellica insigni. Nomine verò domus Dauidicæ, Messiam regem intelligit: quemadmodum & Esaias 7. Audite quæso ô domus Dauidis: de rege Achaz loquutus. Idem porrò rex ille, quem iam diximus, priori loco obuiam gentibus occurrens, bellum laceffet, præibitque ceu Deus quispiam: id est, vt ipse mox interpretatur, tanquam angelus domini. Dabo operam vt omnes gêtes, & cat. Efficiam diligenter & accuratè, ac si dicat, animo voluntatique meæ prorsus obsequar, vt eas funditus perdam atque euertam.

Et effundam super domū Dauidis, & super habitatores Hierusalem spiritum gratiæ & beneficentiæ, vt aspiciant ad me, eum videlicet quem transfixerunt: plangētque super eo, vt solet super vnice dilecto: acerbè & amarè habebunt super eum, vt solet quis super primogenito.

Misio spiritus sancti in apostolos & alios fideles prædicitur, quæ multos ad fidem Christi alliciet, eritque in causa vt nonnulli etiam Iudæi verisimilis affectibus ad Deum cōuersi, errorem suum agnoscant, eumque Christum verum Deum & hominem fuisse fateantur, quem olim cruci affixerunt. Id quod & factum legitur in euangelio.

Equidem gratos eos acceptosq; habebo, adeò vt incolumes eosdem ac sartos tectos irruentiū gentiū insultibus erupturus sim. Idem verò propheta verbis paululū immutatis emphaticōs exprimit. Jonathan spiritum munificentia pietatisque vertit. Caterum pater, idem ac dominus meus colendissimus,

lendidissimus, spiritum huiusmodi hoc loco interpretatur, qui tum apud alios homines gratiofus erit, tum apud Deum in causa futurus, ut rata habeantur ipsorum preces. Significanter porro ait presidio se illis & protectoris loco adfuturum, superiores quidem ac caelicas virtutes intelligens propitias atque amicas ipsis futuras. Quod si deinde forte fortuna acciderit, ut suorum aliquem vel abiectissima conditionis homunculum in eo praelio saucium hostes reddant, summa id ipsis admirationi erit, obstupescetibus undenam aut qua illud ratione acciderit, factumque ita interpretabuntur, quasi sua iam res collabi, atque in hostium potestatem paulatim venire incipiant: aequè ac Iosua olim fecit cap. 7. ubi triginta sex viros Israëlitas ab Hãitis occisos viderat: Ah domine Deus, inquit, quid dicam postquam Israël coram hostibus suis terga vertit? In eadem & illi opinione futuri sunt, si vel uni alicui suorum vulnus inflictum viderint, attoniti stupebunt. ut aspiciant ad me: illius nempe causa, quem hostes ita saucium reddidere. plangentque super eo. Non aliter ac pater quispiam filium quem unicum habebat, morte sublatum, lacrimis abundè prosequi solet, aut qui primogenito orbatu est. At enim maiores nostri (quorum memoria ac recordationi suus habetor honos) ad Mesiam Iosephi filium hæc referunt: quippe qui inter praelium interficiendus sit. Sed illam ego interpretationem admiror: quo modo eundè occuluerint, nulla prorsus ipsius facta mentione. Amarè habebunt. ægritudinem animi atque mœrorem huiusmodi verbis intelligit.

In die illa erit luctus ille magnus in Hierusalem, tâquam luctus in Hadadrimon in campo Megidon. Et lugebit terra, quælibet seorsim: familia Davidis

uidis seorsim, & vxores eorum seorsim. Cognatio
domus Nathan seorsim, & vxores eorum seorsim:
familia domus Leui seorsim, & vxores eorum seor-
sim: familia Semei seorsim, & vxores eorū seorsim.
Omnes denique familiae quae reliquae sunt, quaeque
seorsim, & eorum vxores seorsim.

Amarissimis fletibus mortem Christi prosequuntur, quem luctum
ei comparat, qui Iosiae olim nomine suscipiebatur: vnde & Hieremiae
Lamentationes conscriptae sunt. Fuit enim Iosias rex iustus, & Iesu
Christi typus, instaurator legis, & diuino cultui addictissimus.

Quod de Hadadrimon in campo Megiddon narrat,
fuit illa quidem res apud eos probè cognita: nusquam tamen
(quod sciam) in sacris literis eiusdem metio occurrit. Et lu-
gebit terra. Terrae nimirum incolae vicem illius dolebunt,
cui vulnus inflictum fuerit. pro eo quod Latine dicitur quae-
libet seorsim, in Hebraeo legitur familia & familia
seorsim, id est, singula in singulis suis locis. Earum porro
familiarum, quarum hic disertè meminit, nempe Nathan
& Simeonis, magna tum temporis famae celebritas & in-
signis gloria erit: quam prophetico more futuram praedicit.
In eo autem quod vxores eorundem seorsim luctum apud
se inituras commemorat, decorum obseruatur, & honesti
ratio habetur. Aut ille sensus esse potest: quoniam faeminae
quam viri ad luctum propensiores, in vnum aliquem locum
seorsim à virili consortio coiturae sunt, quo liberius pro inge-
nio ac more suo fletibus & lachrymis indulgeant.

Caput 13.

In die illa vena aperietur domui Dauidis & ha-
bitatoribus Hierusalem, ad expiandum peccatum
& menstruam immunditiam.

Hic

Hic recensentur commoda, quæ accepimus ex effusione sanguinis Christi, eiusdemque passione.

Fontis nomine, vel sanguis Christi, vel baptismus intelligitur, quo omnia scelera & peccata abluuntur: ita ut nulla vestigia remaneant.

Sententiæ vis ea esse poterit, quam verba ipsa nuda præ se ferunt: atque ita connectitur cum his quæ eodem hoc libro, cap. 14. dicuntur: Effluent aquæ viuæ de Hierusalem, quemadmodum à maioribus nostris (piæ illis quidem memoriæ) fertur: aiuntq; præterea (quod & notanter dicitur) fieri posse, ut aliæ quoque scaturigines isdem permisceantur. vena aperietur domui Davidis: nēpe vnus idemq; fons tum sacrificiis peragendis, tum abluendis immunditiis inseruiet. Quin & in ea opinione sunt, ut dicant aquas illas, quas diximus, in fluuium ingentē erupturas, postquam ostium ædium Davidicarum alluerint: iuxta id quod hic habetur, in die illa vena aperietur, &c. Quādoquidem autem sententiam hæcenus literaliter planè sensu explicuimus, similis erit & illorum verborum interpretatio, quibus expiationis peccatorum, & menstruæ immunditiæ meminit. Etenim quum nullæ ante id tēporis aquæ per medium urbis Hierosolymitanæ fluxerint, tum primū perenni ac perpetuo cursu in ipsa ad eō ciuitate ferentur, ita ut nequam deinceps opus sit egredi ciuitatem, peccati expiandi causa, quod non nisi viuo flumine ablueretur, ut lege scriptum proditur. Idem etiam in immunditia menstrua fiet, quæ pollutionis quoddam genus est, & aquas perennes postulat.

Erūtque die illo, dicit dominus exercituum, excindam nomina idolorum è terra: ne eorum vltra mentio fiat: tum & prophetas, & spiritum immundum è terra expellam.

Idola ea intelligit, quæ vel ante exilij eorum tempora, iam inde ferè ab initio ibi fuerant, vel quæ hodie ab incircuncisis & præputiatis hominibus eodem in loco coluntur. tum & prophetas: aruspices nempe, vanosque hariolos huiusmodi, quales sub prima aede fuerunt. Spiritum immundum, malam illam innatam concupiscentiam vocat, & quam nos fomitem peccati appellamus.

Et tum id quoque fiet, si quispiam vltra vaticinatus fuerit, dicent ad eum pater eius & mater eius qui genuerunt eum. Nequaquam viues, quandoquidè mēdacium in nomine domini loquutus es. Quin confodiēt eum pater eius & mater eius, genitores eius, eo quod vaticinatus est. Eo quoque tēpore prophetæ quisque à sua visione, quam vaticinio suo prodidit, pudefient, nec chlamydem villosam, ut fallant, induent. Quin potius dicet: Non sum propheta, sed agricola sum, ab hoc aut illo ab adolescentia mea institutus, ut possessiones colerem. Tum dicet ad eum: Quid ergo sibi volunt plagæ illæ intra manus tuas? dicetque: In domo eorum qui me diligunt, percussus sum.

Zelus piorum hominum erga Christi religionem describitur, tam vehemens, ut ne suis quidem in causa impiorum dogmatum parcere velint.

Huiusmodi erat habitus prophetarum, ut quo tempore populum ad pœnitentiam prouocabant, cilicio vterentur.

Pudebit pseudopphetas suæ quævis visionis, adè ut professionem vaticinandi, atque impia sua & hæretica dogmata lubenter eiurare velint.

Ego, inquit, pseudopphetas expellam. Quod si fortasse acciderit, ut sceleratus quispiam fucatis adhuc verbis mendacia consuens, prophetam agere velit, & diuino se spiritu

spiritu afflatus, rectè omnia prædicere contèdat, tanta scilicet illis temporibus ingenij acrimonia, ac tanta perspicacia hominibus eius ætatis inerit, ut facîle de verbis illiusmodi iudicium laturo sint, utrum vera an falsa censeridebeant. Ad eoque parentes eiusdem, qui vitæ ipsi authores fuerunt, vitæ prorsus indignum eum iudicabunt, quorum illa verba futura sunt: Nequaquam viues, quandoquidem mendacium in nomine domini loquutus es. Auxesis quædam est in eo, quòd quum prius patrem & matrem nominasset, postea addat, qui genuerunt eum: quò res perspicua magis euaderet. Quin confodient eum pater eius & mater eius. verberibus eum probe castigatum dabunt, nec citra vulnèra desistent, ut moribus emendatiorem reddant. Aut confodient, id est, interficient eum, quemadmodum ipse ait: nequaquam viues. In die illo pudefient: ubi scilicet euentu frustrata atque irrita vaticinia sua viderint, pudore toti suffundentur. Nec chlamydem villosam ut fallant induent. Moris enim fuit pseudopropheta sacco & cilicio indui, quò vulgò fucos facerent, & fidem sibi apud homines conciliarent, utpote qui simplices planè, iusti, integri, & ab omni mentiendi studio alieni, coràm videri velint. At enim postquam irrita iam omniq; authoritate destituta sua vaticinia viderint, pudebit eos sui: studiis & prophetiis illis suis longè vale dicent, amictum huiusmodi deponent: breuiter de vaticiniis à se aditis interrogati, efficto per mendacium responsò, negabunt se vates esse, aut vlla unquam memoria prophetas egisse: quin terra potius colendæ operam nauasse, nec huiusmodi studiis addictos aliquando fuisse, nempe homines in re rustica, pecuaria, ac mercimoniis exercendis semper ver-

s ij s atos.

COMMENTARII KIMHI

satos. Quin potius dicet. Interroganti nimirum, ubinam tandem sua sit propheta, per mendacium respondet, dicetque: Equidem propheta non sum. Hic aut ille artem pecuariam me docuit, id est, instituit quo modo rei pecuariae curam gererem, & agricultura vacarem. Tum dicet ad eum: Quid sibi volunt plagæ illæ intra manus tuas? Agedum ergo, si ita se res habet, ut tu te prophetam negas, ecquid sibi volunt conspiciui adhuc intra manus tuas vibices illi & cicatrices? Argumento enim sunt prophetam te olim egisse, atq; eo nomine vapulasse à parentibus, qui te verberibus etiam probe castigatum, à prophetica professione reuocare voluerint. dicetque: In domo eorum qui me diligunt, percussus sum. Tum ille vicissim, nequaquam, inquiet, prophetandi studium huiusmodi mihi plagas accersit. Enimvero qui optimè mihi consultum volebant, plagas illas mihi, studio emendandi, & ad meliorem frugem perducendi tum temporis inflixerunt, quum iam inde à prima statim ineunte pueritia operi rustico emancipatus remissè memet in eo gerebam, & officio nequaquam sedulam operam nauabam. Causa sanè quamobrem huiusmodi plagis ab illis exceptus fuerim, haud alia erat, quàm ut à puerilibus studiis auocatus operi sedulo faciundo incumberem. Vnde & vibices illos argumento esse dicet, manicas olim pedicâsque sibi ab illis inductas fuisse, quò minùs in publicum prodiret. Caterùm quod his verbis significatur, locum aliquando inueniet, pro eo ac Deus ipse ter maximus certo suo ac definito tempore futurum decreuit. Ait enim 2. Iôëlis: Usueniet post hæc ut effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri, & filia vestra. Qui verò prophetandi munere nequaquam

quam id temporis valebunt, ad alios emulandos sese component, adeò ut ipsi quoque prophetas agere, & suis sibi verbis vaticinandi functionem perinde vendicare velint, atque alij fecerint. Quare cognita tandem, & audita futuri illa atque cuanida prophetia, parens uterque dicet: Nequaquam viues: quandoquidem mendacium loquutus es in nomine domini. Nec chlamydem villosam induent: ut primo quoque tempore factitabant, faccis induti: & ad eum modum composito amictu, qui anachoretarum, diuini que cultus studiosorum hominum proprius haberi solet, quo illi sua vulgò figmenta persuadere conabantur. Cæterum instante iam illo tempore, quod olim futurum diximus, conspecti semel à populo & animaduersi, mendacis se tuebuntur, falsoque dicent, nihil se unquam aliud professos quàm agriculturam. Agricola ego sum. Hic aut ille, nempe è vulgo aliquis, me sibi coëmit, rei pecuariae ac operis rusticis addixit. Interrogantibus deinde quid ergo sibi volunt plagæ illæ intra manus tuas? plagæ, inquiet, hæc illæ sunt, quibus in ludo literario exceptus olim fui ab amicis, ob errorem inter scribendum, ediscendum, aut aliud id genus opus, quod illi fortè in buccam venerit, per imprudentiam admissum.

Excitare ò gladiæ super pastorem meum, & super virum coæqualem mihi, dicit dominus exercituum: Percute pastorem, dispergenturque oves. Reducam autem manum meam super paruulos.

Gladius passionem Christi significat, eundemque violenta morte moriturum. Sunt autem hæc verba patris de filio, in quem gladius ille nihil potuisset, nisi permittente Deo: simulque filium sibi consubstantialem pater vocat.

Rabbi Salomon Iarhites (cuius memoriam lubens amplector)

f iij . plector)

COMMENTARII KIMHI

plector) de Romanis ab Esau oriundis hæc interpretatur: quippe quos ouibus, inquit, meis in exilium abductis præfecerim. Et super virum coæqualem mihi, quem socium tuendis ouibus meis adhibui, & in æqualem laboris partem vocavi. percutite pastorem: id est, impium & sceleratum regnum. Sed ingeniosus Rabbi Abraham de magna bellorum copia prophetiã hanc interpretatur, quæ nusquam non gentium exoritura sunt, sub atatem Messie Iosephi filij. pastoris porrò nomine, regem gentium exterarum significat, qui quum cœlitus à Deo concessas terræ administrandæ habenas habeat, ipse sua sibi opinione Deus quispiam videtur. ideóque ait: Super virum coæqualem mihi: nempe qui parem se mihi putet. percutite pastorem. Futurum quidem est, ut Deus Opt. Max. evertat funditus ethnicos omnes reges: & oves illorum hæc atque illac dispergantur. paruulos inferioris ordinis principes vocat, & huiusmodi quorum minor est quàm regum authoritas. Chaldæa paraphrasis ita habet: Exere tere ó gladiæ in regem & in principem socium eius ei parem & consimilem: occide, inquit dominus exercituum, & dispergentur principes, & plagam potentie meæ reducã in secundos. intelligit secundos à regibus & principibus.

Erítque in omni terra, dicit dominus, vt partes duæ in ea excindantur & deficient: tertia autem in ea reliqua fiat. Et hanc tertiam in ignem ducam, & excoquam eos vt argêtum excoquitur: probabóq; eos, vt aurum probari solet. Ipsa inuocabit nomen meum, & ego exaudiam eam. dixi, populus meus hic: & ipse dicet, Dominus est Deus meus.

Vix tertia pars Iudæorum in excidio Hierosolymitano seruata fuit:

eadémq;

eademque variis ærumnis ac malis probata, vt aurum. Ita & piorum hominum magna paucitas erit. Angusta via est, quæ ducit ad cœlum, & pauci ingrediuntur eam, &c.

In omni, inquit, terra, nēpe in tota terra Isrælitica: quis sint etiā qui orbē uniuersum intelligant. Nulli enim alij ethnici homines superstites futuri sunt, q̄ probi & diuino cultui addicti. Excindātur & deficiant hi fame, illi verò ense. Tertia autē in ea reliqua fiat superstes adhuc in terris & incolumis. In igne ducam, id est, ærumnis durisque molestiis exagitabo, quæ naturam ignis referent. Idcirco autem ignis meminit, quia superius auri atque argenti conflatori similes eas dixerat, utpote quæ igne adhibito probari soleant. Eodemque planè modo & illi explorantur, ac tantum non conflare videntur, interim dum forti pectore & inconcusso animo durissima quæque mala perferunt, quando perferendi tempus ingruerit: quem eundem sensum Ionathan sua quoque paraphrasi expressit. Traducam, inquit, tertiam illam partem per ærumnas in fornace ignis, &c.

Caput 14.

Ecce dies domino venit, & spolia tua in medio tui diuidentur. Congregabo omnes gentes contra Hierusalem in prælium, vrbs capiatur: domus diripientur, & matronæ violabuntur: pars vrbs media in exilium egredietur: reliquum autem ex populo non excindetur ex vrbe.

Alij de excidio Hierosolymitano, alij de Antichristi tempore hæc intelligunt.

Hoc impletum fuit sub Tiro, cuius exercitus variis populis constabat.

Domino, inquam, dies ille inseruiet, quippe quo perspicua

COMMENTARII KIMHI

cua euasura est eiusdem præstantia ac gloria, quum Gog & Magog expeditionem aduersus Israëliticam terram suscipiēt: quemadmodum apud Ezechielem prophetam prædicitur: Et spolia tua in medio tui diuidentur. Oratio hæc propriè ad urbem Hierosolymitanam spectat, ut gentes in medio eiusdem, spolia inde ablata inter se partiture intelligantur: id quod & illa verba testantur, quibus ait: domus diripientur. quauis Ionathan in hunc sensum ea interpretetur: Eccum diem venturum cadibus ac stragibus adenda à domino destinatum, partientur inter se Israëlitarum gentium exterarum bona, idq; adeò in medio tui o Hierusalem. Congregabo omnes gentes: perinde ac si dicat, author illis futurus sum, & animos suggerā, ut prælio urbem Hierosolymitanam lacessuri accedant: quale quid Ezechielis 39. legitur: Adducam te de lateribus aquilonis, & inducam te in montes Israël. Urbs capiatur: in eum scilicet finem huiusmodi misera rerum conditio calamitasque immittenda est, ut experimentum de tertia iam dicta parte superstite sumi possit: cuius & apud Esaïam mentio fit, cap. 26. Lateas paululum vel ad momētum, donec prætereat indignatio. Itidem Danielis 12. in hanc sententiam: Erit tempus difficile, quale non fuit ab origine populorum. Pars urbis media in exilium egredietur: id est, ex urbe in hostium castra foris posita, ceu captiui migrabunt. Atque in hunc quidem modum Deus Opt. Max. obnoxios illos hostium potestati dabit, ut experimentum de ipsis sumat. Caterùm incolumis inde euadet, quisquis nominatim libro inscriptus fuerit: omnemque illam aduersam fortunam obfirmato pectore perferet. Reliquum autem ex populo non excindetur ex urbe. Non enim post id temporis

temporis Deus passurus est, ut in hostium potestatem veniant: quin superiores Israëlita futuri sunt, eiusdem auxilio freti. Atque hoc illud est, quod in sequentibus ait.

Et egredietur dominus, & contra gentes illas pugnabit, ut tempore belli belligeravit. Illa die stabunt pedes eius in monte olearum, qui est in prospectu Hierusalem ad orientem: diffindeturque mons olearum, medius versus orientem & occidentem, ut sit vallis maxima. Dimidium deinde illius montis deflectet ad aquilonem, & dimidium eius ad austrum. Fugietis per vallem montium, eò quòd vallis montium ad Azal pertinet: fugietisq; sicut fugistis à metu terræmotus in diebus Vsiæ regis Iehuda. Et veniet dominus Deus meus, omnesque sancti tecum.

Prædicit fore ut post ascensionem Christi (quæ nomine montis olearum, à loco è quo ascendit hîc indicatur) mons oliueti in duas partes diuidatur, id est, ut euangelium in vniuersum orbem dispergatur, nec quicquam eius prædicationi obstat. Orientis & occidentis nomine, reliquas orbis partes intelligit.

Fuga illa Iudæorum perueciam innuit, qua ecclesiam catholicam deserturi sunt, & eâ ampliùs non inhabitaturi. Aut præ stupore fugient attoniti, quòd gratia Dei illis omisissis, ad gentes dimanet.

Euenient quæ dominus Deus prædixit per sanctos suos prophetas Iudæis & gentibus. Alij ad secundum Christi aduentum referunt, quo iudicaturus orbem adueniet.

Meminit hîc temporis cuiusdam, quo bellum gestum fuit. ceterum quòd nã illud fuerit, haud explicat. Interpretes hoc loco paraphrasim Chaldaicam sequuntur: quæ ita habet, ut eo tempore quo pugnavit in mari Rubro. Summis enim angustiis Israëlita id temporis premebantur, quum à tergo insequentes Aegyptios haberent. Moses autem egre-

COMMENTARII KIMHI

gius ille præceptor noster (cuius sacrosancta nobis memoria esse debet) huiusmodi eos verbis alloquebatur, Exodi 14. Dominus bellum geret pro vobis, & vos tacebitis. quibus ista quoque in præsentiarum respondent, quæ hic dicuntur. contra gentes illas pugnabit. Et stabūt pedes eius. Metaphorica locutio est. Talem enim speciem præ se ferre videbitur portentum illud atque inauditum signum, quod in olearum monte perspicuum apparebit, ac si in duas partes fissus dehisceret. At enim perdoctus quidam magnæque authoritatis Rabbi Moses (quem faustum felixque sit hoc loco nominasse) raglav (quam hic Hebraicam dictionem habes) causa loco & pro authore positū interpretatur: æque ac Genes. 30. eiusdem vocabuli usus occurrit: Benedixit tibi Deus ad pedes meos: id est, mea causa, meoque nomine: nempe ut efficientem causam intelligat: perinde ac si diceret Deum Opt. Max. portentorum illiusmodi authorem causamq; futurum, quæ in prædicto loco tum tēporis adentur. Ionathæ interpretatio hunc in modum se habet: Manifestabitur eo tempore potentia eius. Quum montem olearum in prospectu esse vrbis Hierosolymitanæ ait, tantundem est ac si dicat eandem continuam esse atq; coniunctam ab orientali parte. Medius versus orientem & occidentem. Totus ille quidem mons quantus quantus est, ab oriente occidentem usq; bifariam findetur: partimq; altera media septētrionem, altera meridiem versus feretur. Inter utranq; verò, planities quædā amplissima futura est. deflectet ad aquilonem. deflectendi vocabulo pro eo quod est recedere, & loco suo moveri usus est, quasi montem illum emotum iri dicat, & alteram eiusdem partem mediam, relicta propria sede, ad plagam septentrionalem, alteram

alterā verò meridiē versus recessurā, ita ut utrinq; aequor
 patēret: quem eundem sensum & Ionathan expressit: De-
 flectet, inquit, id est, eradicabitur. Sententia porro & vis
 ipsa huius portentis parabolicis innuit, fore ut absorbeatur
 penitus huiusmodi gentes, quæ aduersus urbē Hierosoly-
 mitanam hostili animo venient hinc illinc interitum pas-
 suræ. fugietisque per vallem montium. Vbi mons ille
 fissus semel fuerit, præ fragore ac ingenti sonitu fuga locum
 dispiciet: seque per vallem montium fuga inde subducent.
 eo quod vallis montium ad Azal pertinet. vallis enim ea,
 quæ fissura montis producet, pertinebit pertinetque ad Azal
 usque (quod loci cuiusdam nomen est) perinde ac si dicat,
 foris in extremis montium partibus fissuram hanc futuram,
 Azalem usque protrahendam. Eò verò se recipient, per ex-
 teriora montium euadendi spe concepta. vallis tamen utro-
 biq; tam illic quàm hic occurret. Quemadmodum fugistis.
 Sensus est, quemadmodum fugerunt maiores vestri: quo modo
 tum alibi, tum potissimum Deut. 6. loquitur scriptura: Edu-
 xit nos. i. maiores nostros, dominus ex Aegypto. A metu
 terræ motus. Sunt qui verba illa Esaiæ 6. Et commoue-
 bantur postes cum liminibus, de terræ motu, qui tum tem-
 poris acciderit, interpretentur: atque eòdem pertinere exi-
 stimant, quod Amos 1. in ipso statim initio legitur: nempe,
 Biennio ante terræ motum. Et veniet dominus Deus
 meus. Tum, inquam, prodibit dominus ac Deus meus: iu-
 xta illud quod aliàs superius occurrit: Egredieturque do-
 minus. pro eo ac nos eum locum interpretati sumus. Om-
 nesque sancti tecum. perinde ac si præposita particula
 copulativa dixisset: Et omnes sancti. quo modo & illud ef-
 fertur Haba. 3. Sol, Luna. pro Sole & Luna. Itidem Exo. 1.

COMMENTARIUM KIMHI

Ruben Simeon. cum Ruben & Simeone intelligat. Adhuc Hosea ca. 8. Rex, principes. id est, rex & principes. & quae sunt id genus loca alia. Sanctorum porro nomine angelos significat: ut Psal. 91. Quoniam angelus suis mandabit de te. Itidem Ioëlis cap. 3. Ibi occumbere faciet dominus robustos tuos. Tecum, secunda persona dixit, respectu urbis Hierosolymitanae. quemadmodum & superius in initio huiusce capitis: In medio tui. Ionathã vero per tertiam reddit: una cum illo. Caterum ingeniosus Rabbi Moses filius Maimonis, vir & magnae auctoritatis & pia memoriae, de fiducia illa animi, bonaque spe, sententiam hanc interpretatur: quam ex verbis suorum prophetarum Israëlem concipere, sibi que persuasissimam habere iubet: Veniet, inquit ille, dominus Deus meus, per omnes sanctos piisque viros, qui tecum, id est, cum Israële loquuntur. Principium porro huius sententiae, ubi habetur Hebraicè venistam, Chaldaeus paraphraestes ita reddidit: & obturabitur. Verisimile est eum legisse venistam, eadem forma, qua venistham. Hieremiae 2. occurrit, ubi ait: Et altè descripta est apud me iniquitas tua: quemadmodum nonnulli codices habent. quo modo & orientales legere dicuntur, venistam, &c. Quod si ita se habeat: sensus huiusmodi erit: Postquam enim uero mos ille olearum diffissus fuerit, elapso deinde aliquo temporis spatio, nempe hora una aut altera, die, aut plurium dierum intervallo, coalescet in integrum: quae res portenti magnitudinem augebit, ut fissus denuò obturetur. Non enim usitato more fit, ut terra motu semel coccussa, hiatuque diffissa, rursus coalescat. Quamuis enim uero hoc olim in eo terrae hiatu acciderit, qui Chore eiusdemque socios absorpsit, nempe ut fissae tellus obducta rursus coalesceret: (quem-

admodum

admodum Numerorum 16. habetur: Et operuit super eos terra) magni id etiam portenti loco haberi debet. Quod vallem montium postea ad Azal usque pertingendam dicat, ita explicari poterit. planities illa intermedio duarum montis partium loco producenda, ubi ob signata rursus in se coaluerit, ad summum usq; montis illius verticem sine ullo interstitio pertinet: adeo ut dici plane non possit, media ex parte aut duobus in locis, sed totum prorsus motem ad eum usque locum, qui ceteris partibus excelsior eminet, tantum non signaculo occlusum fuisse. Azal enim excelsum quid & eminens significat, ut Exodi 24. constat. Excelsis filiorum Israel, nempe principibus magnatibusque non intulit manum suam. Montium autem pluraliter quum meminit, olearum montem intelligit, qui natura quidem unus, accedente tum temporis fissura geminus efficietur.

Isto die lux nulla erit, sed frigus & congelatio. Dies autem ille singularis, domino cognitus est: neque dies erit, neque nox: verum ad vesperam lux erit.

Frigus & gelu, charitatis, fideique defectum significat. Refrigescet enim extremis temporibus charitas multorum, & filius hominis quum venerit, inuenietne fidem in terra? Luc. cap. 18.

Eodem illo die, quo prodigium superius accidet, huic etiam rei quae iam explicatur, locus erit, nempe ut lux splendida non appareat, sed coagulata & obscura. Sensus autem, quem metaphora exprimere voluit, huiusmodi est: Haudquaquam splendidam & egregiam futuram illius diei lucem qualis chara esse soleat, & in magno pretio haberi: quemadmodum Iobi cap. 31. describitur. ubi Luna gloriose incedentis meminit, Imo nec lux, inquit, erit coagulata, aut nubes à te-
 t iij nebris

nebris parum distans, id est, nec omnino diei, nec tenebris prorsus similis erit: perinde ac si dicat diem illum nec hilarem, nec tristem totum futurum, nec in gaudio, nec in mœrore transigendum: quia utriusque locus erit. Atque huc pertinet, quod mox subnectit, neque dies erit, neque nox. Jonathan in hunc modum vertit: Non erit lux nisi recedens & coagulata. Dies autem ille singularis Deo Opt. Max. peculiariter & propriè inseruiet, utpote qui conspicuus atque illustris in eo euasurus sit, facinoribus illis præclaris ac stupendis aditis, quibus fortitudinis suæ specimen dabit. Neque dies neque nox. i. nec in uniuersum dies nec omni ex parte nocti similis, quasi dicat: Nec ærumnam solam, nec recreationem animi aut spiritus refocillationem totum illud diem occupaturas. Verum ad vesperam lux erit. Ingruente iam summa rerum angustia, adeò ut captiui ciues abduci videantur, dominus in medium prodibit, & pugnam cum huiusmodi gentibus suscipiet.

Hoc ipso die effluent aquæ viue de Hierusalem: dimidium earum ad mare anterius, dimidium verò earum ad mare posterius: eruntque tam in æstate quàm in hieme: eritque dominus rex super omnem terram. In illo die erit dominus vnus, & nomen eius vnum.

Magna erit veræ religionis ignoratio, Christus partim cognoscetur, partim ignorabitur. Sub finem tamen mundi magna futura est eiusdem cognitio, & vnus Christus coletur, idololatriæ locus amplius non erit, ad baptismum omnes accedent, qui viuientium aquarum nomine hinc designatur.

Hoc enim verò illud est quod apud Ioëlem prophetam cap. 4. prædicitur: Fons de domo domini egredietur, &c. atque eodem spectat & illud. Ezechielis 47. Ecce aquas dimanantes

manantes ab humero dextro: ubi eadem postea ad iusti fluminis magnitudinem auctas iri narrat. ad eundem nempe prorsus modum, quem ibi scriptum habes. per mare anterius, quod orientem respicit. posterius, quod occidentale appellatur. Idem Ezechielis cap. superius memorato, exprimitur: *Vbi influunt, inquit, in mare alterum, & ad alterum educuntur. Eruntque tam in æstate quàm hieme. Tam fecundo scilicet aquarum gurgite fluent, ut nullo unquam tempore per squalorem exaritura sint ista flumina, nequaquam inanem sui spem dabunt. Ionathan huiusmodi verbis sententiam expressit. Scaturient tum æstate tum hieme. Meminit porrò æstatis & hiemis (ut author est ingeniosus Rabbi Abraham Aben Ezra) eo quòd hæc tempora maximam exiccandi vim habeant. Calidi enim sunt dies æstivi, frigidi verò & humidi hiberni: quibus temporibus aquarum flumiatilium penuria desideriumque magna ex parte esse solet. Eruntque dominus rex. Postquam videlicet stendas illas res gestas, quas superius enumeravimus, oculis oppugnatores urbis Hierosolymitanae usurpauerint, tum demum intelliget, Deum Opt. Max. ubique terrarum imperare, inferiora hæc illi cura esse, & in his omnia eum pro suo arbitratu ac lubitu administrare. Quin & natura ordinem eundem sæpe invertere, quò voluntati hominum illorum respondeatur, apud quos nominis sui religio pauorque viget. Quæcunque enim uspiam cernuntur, eo authore producta sunt. In illo die erit dominus vnus, & nomen eius vnum. Intelligent enim Deum vnum esse, nec numen aliquod ab eo diuersum reperiri: eademque ratione nomen illi vnum conuenire, ita ut nusquam alterius Dei mentione facta, eius solius nomen in hominum ore versaturum*

COMMENTARIIMHI

rum sit: æquè ac antea, cap. 13. dicebatur: Eritque die illo, dicit dominus exercituum, excindam nomina idolorum è terra, ne eorum ultra mentio fiat. Perdoctus autem Rabbi Abraham Esrites locum hunc de nomine illo ter magno ac tetragrammatico interpretatur in hanc sententiam. erit nomen vnum. illud videlicet quod Mosis preceptoris nostri opera (honor interim habetor sacrosanctæ eiusdè memoriæ) olim innotuit: eodem planè modo tum temporis proferendum, quo scribitur. Consona etiam huic fuerit ingeniosi & ter magni Rabbi Mosis interpretatio de nomine illo tetragrammatico. Quæcumq; enim nomina Deo Op. Max. attribuuntur, aut à natura (quæ propria est actionũ ipsius) aut à rectissima, quæ ipsi inest, perfectione definita videntur. Crescete porro nominum huiusmodi, quæ eidem attribuuntur, numero, nonnulli formas etiam varias multasque Deo induci putauerunt, & totidem reddi, quot actiones illæ sunt, è quibus nomina imponuntur. Quem ille errorem aduentu suo mortalibus patefaciet, & scrupulum huiusmodi animis hominum eximet: idcirco ait, in illo die erit dominus vnus, & nomen eius vnum: id est, quemadmodum ipse sua quidem natura vnus ac idem est, ita vno duntaxat eodèque nomine tum temporis insignietur: atq; illud quidem substantiæ rationem indicabit nequaquam ex attributis impositum. Huc accedit & Ionathæ paraphrasis, qui hunc in modum vertit: Manifestabitur id temporis imperium Dei Opt. Max. super omnes incolas terrarum eiusdem nomen subsistet, nec alius quispiam ab eo inuenietur.

Circundabitur vniuersa terra vt æquore plano,
à Geba

à Geba vsque Rimon ad meridem Hierusalem, & sublimis erit, situmque habebit in loco suo, à porta Benjamin, vsque ad locum portæ primæ, vsque ad portam angulorum, & ad turrin Hananeel, vsque ad torcularia regis: habitabuntq; in ea, nec erit amplius excisio. Sed Hierusalem sedebit tuta.

Vniuersa reliqua terra circa Hierusalem, quæ montosa est, mutata vertetur in planitiem, id est, omnium hominum conditio similis futura est, quoad ecclesiam catholicam, omnes eundem Christum amplectentur.

Status ecclesiæ futurus sub finem mundi prædicitur. Frustrà contra eam subsidia militum aut humana consilia quærentur: plagam incutiet dominus omnibus populis, qui eam oppugnabunt.

Regio illa tota, qua Hierusalem ambitur, hodie ut nunc se habent tempora acclinis & montibus prærupta, (quemadmodum Psalmo 125. dicitur: Hierusalem quæ montibus undique cingitur) in campestram planitiem, latèque patētis æquoris formam redigetur, eadèmq; longè sublimior ac eminentior reliquo orbe reddetur. Quæuis autem etiam in præsentiarum eadè terra Israëlita excelsior habeatur, montium huiusmodi nomine qui eam undique ambiunt, non erit illa tamen eminentiæ tum temporis conspiciendæ ratio: sed tum multò reliquis omnibus terræ partibus sublimior apparebit, quum finitima loca in planitiem redacta fuerint. Arque hoc illud est quod in vaticinio Esaia cap. 2. dicitur: Erit mons domus domini præparatus in vertice montium, & æditior erit cunctis collibus. Quam eandem eminentiam, tametsi quum de eo loco ageretur, ad potèriam dignitatèmq; retulerimus, uterque tamen sensus & hic & ille constare potest. A Geba vsque Rimon. planities hæc ab eo loco initium capiet. Ad meridiem Hierusalem.

COMMENTARII KIMHI

lem. *versus eam orbis partem quæ ad meridiem spectat.*
 Et sublimis erit. *in eum quidem sensum, quem iam scripsimus: nempe ut reliquæ toti terræ emineat.* Situmque habebit in loco suo. *in eodem prorsus loco, quem iam occupat, futura est, sed aucto quoad longitudinem latitudinemque.* Usque ad portam angulorum. *Porta hæc angularis, ea ipsa est cuius meminit Hieremia vaticinium, cap. 31. quo eodem loco mentio fit & turris Hananeel. Torcularia regis. eorundem meminit & Hoseas cap. 9. ubi ait: Horreum & torcular non pascet eos. Fuerunt porro hæc loca illis quidem minimè incognita extra urbem sita. Jonathan ad puteos, inquit, & foveas regias. Habitabuntq; in ea. in omnem nimirum aui aternitatem. Nec erit amplius excisio. ita ut nulla postea hominum memoria populationibus vastitatisq; obnoxia futura sit. quod idem Hieremia 31. prædicitur: Non excindetur neque diruetur in sempiternum.*

Et hæc erit plaga quam dominus incutiet omnibus populis qui pugnant contra Hierusalem, caro eius contabescet, quumque adhuc super pedes stat, oculi eius contabescunt in foraminibus suis: atque lingua eius in ore eorum contabescet. Hoc die magnus tumultus domini in eis, ut quisque manu proximi sui apprehensa, cuiusq; manus in manum proximi sui ascendat. Quin & Iehuda bellum geret contra Hierusalem, & congregabuntur opes omnium gentium circunquaque auri, argenti, tum & vestimentorum plurimum. Et ut hæc plaga, ita erit plaga equorum, mulorum, camelorum, asinorum, atque omnium iumentorum quæ erunt
 in

in illorum castris.

De persecutoribus ecclesiæ, & olim hoc factum intelligitur, & in his etiam locum habebit, qui cum Antichristo Hierusalem spiritualem humanis viribus expugnabunt.

Varia iumentorum genera varios militum ordines significant: qui ad vnum omnes grauissimè punientur, eò quòd aduersus urbem Hierosolymitanam arma mouerint. Tropologicè verò magnus est ille quidem triumphus, gloriosa victoria, bruta animalia Deo pugnante superari. Equus cadit, quum adulter ad castitatem redit. Mulus superatur, quum effrenis libido temperantiæ iniecto freno coërcetur: eodemque modo de aliis vitiis dicendum.

Artuum membrorumque defectus innuitur, ubi ait, caro eius contabescet. Quumque adhuc super pedes stat: id est, non in multos dies morbus protrahetur: sed interim dum pedibus adhuc firmissimè inniti sibi videtur, emarcescent tum carnes tum artus. In foraminibus suis. Tabe enim absumptis oculis, concauitas quædam foraminosa succedit, Ionathan hæc verba in hunc modum Chaldaicè reddidit: contabescant in orbibus suis. plaga verò illa, cuius hoc loco meminit, Esaiæ vaticinio exprimitur, ca. 66. ubi ait: Ponamque in eis signum, & mittam ex eis qui euaserunt, &c. Cuiusque manus in manum proximi sui ascendet. Flaccescet, inquit, illi manus, quum proximè sibi astanti eam iniecerit: eodem modo quo superius aiebat, caro eius contabescet. Alah enim (quod hic Hebraicum verbum occurrit) excidendi vim & significationem habet: perinde ac Iobi 5. Quemadmodum frugum aceruus exciditur suo tempore. Itidem Exodi 16. Quum euauisset ros qui descenderat. & Hieremiæ 48. Deuastatus est Moab, & populus ciuitatum eius euauit in auras. quem sensum & Ionathæ interpretatio reddidit: Dissoluetur, inquit, manus eius in manu sodalis sui. Quin & Iehuda bellum

v ij   geret:

COMMENTARII KIMHI

geret: id est, ipsi adeò Iudæi, nempe qui unà cum exteris illis ac peregrinis hominibus urbem Hierosolymitanam oppugnatam venient, ubi plagam huiusmodi viderint, quam Deus Opt. Max. cœlitus immittet, bonis eorundem occupatis, aurum, argentum, & si qua sunt reliqua vestium ornamenta corradet. quemadmodum idem superius ait, c. 12. Deurabunt à dextra & à læva. per illud verò quod congregabuntur, inquit, opes, principium operis ab his sumendum: ac deinde ciues etiam Hierosolymitanos bona eorundem direpturos indicat. paraphrasis Chaldaea ita habet: Quin & Iudæos adducent gentes velut inuitos ad gerendum bellum in Hierusalem, & congregabunt opes omnium gentium, &c.

Porro, quicumque reliqui fuerint ex omnibus gentibus, quæ veniunt contra Hierusalem, ascendent annuis vicibus, vt adorent regem dominum exercituũ, & vt diem festum tabernaculorum celebrèt. Quòd si qui de cognationibus terre in Hierusalem adoratum regem dominum exercituũ nõ ascèderint, nulla pluuia super eos veniet. Quòd si familia Aegyptiorum non ascenderit, neque veniet, neque pluuia veniet super eos, sed plaga qua percutiet dominus gentes, quæ non ascèderint celebratum diem festum tabernaculorum. Hoc erit peccatum Aegyptiorum, & peccatum omnium gentium, quæ non ascendunt ad celebrandũ diem festum tabernaculorum.

Metaphoricè, quæ sunt spiritualia noui testamenti per ea intelligit, quæ erant temporalia in veteri lege. Quo modo festum tabernaculorum à Christianis celebrari debeat: vide diuum Hieronymum in hoc caput.

Aegyptiorum nomine reliquæ omnes gentes intelliguntur, quæ nisi Christi religionem susceperint, cælestis illius rosis beneficio priuabuntur, quo mens fœcunda redditur ad bonos fructus producendos. Significat autem grauissimam pœnam eos manere, qui non dabunt operam, vt tanto studio Deum Opt. Max. in noua lege colant, quanto Iudæi olim festum tabernaculorum aliâsque solennitates coluerunt.

Reliquorum nomine, prædicto bello superstites intelligit: qui & pœnitentiâ anteactæ vitæ agent, & ad Deum verissimis affectibus atque ex animo conuertentur. vt adorent regem dominum exercituum. Agnitum enim laudibus prosequuntur, utpote regem ubique terrarum imperitantem. Vt diem festum tabernaculorum celebrent. Quandoquidem prælium illud quod iam diximus, in quo stupêda rerum omnium opificis stratagemata visentur, id temporis geretur, quo festum tabernaculorum instabit, idcirco quotannis diei eiusdem memoriam refricaturi in concionem coibunt. Nulla pluuia super eos veniet, id est, agri ab eiusmodi colonis occupati, qui concioni prædictæ non intererunt, nullo cœlitus dilabētis pluuiæ beneficio eodem illo anno fruuntur. Neque pluuia veniet super eos. At enim uero talis est fortasse illorum hominum conditio, vt per vniuersum annum pluuiæ vsus apud eos nullus sit: imò nec pluuiâ indigeant. Quòd si ita se res habeat, qualis tandem eos pœna manet? eadem videlicet quæ gentes illiusmodi, quæ in expeditionē aduersus urbem Hierosolymitanam venient: nempe (vt antea dictum est) contabescet caro, &c. Quæ non ascenderint. eo quod Aegyptij nequaquam ad festum tabernaculorū celebrandum Hierosolymis interfuerint, huiusmodi plaga excipiētur. Non aluet, inquit Ionathan, Nilus eorum agros: sed plaga illis imminebit, quam immittet Deus Opt. Max. Hoc erit peccatum

COMMENTARII KIMHI

catum Aegyptiorum, *plaga videlicet superius memorata*. Et peccatum omnium gētium. *pluuiæ defectus, quæ (vt antea dictū est) ita destituētur, vt nihil quicquam ad eos emanaturum sit. peccati nomine pœnam intelligit: perinde ac si dicat, supplicium peccati nomine inflictū, quo eodem modo sumitur & Genes. 15. Quia nondum completa est iniquitas (pœna nempe iniquitatis) Amorrhæorum. Ionathan ultionem & vindictam vertit.*

In die illo consecrabitur domino quod est in equorum phaleris, lebetes quoque erunt in domo domini, sicut pelues coram altari. Omnis quoque lebes in Hierusalem atque Iehuda sacer erit domino exercituum: venientque omnes qui sacrificant, & accipient eos, atque coquent in eis, nec erit illo die Chananæus vltra in æde domini exercituum.

Tantus erit illius ætatis piorum hominum in Deum ac proximos animi feruor ac studium, vt superuacanea omnia ornamenta in vsum cultus diuini & pauperum conuersuri sint.

Lebetes, mentes sunt Christianorū Deo consecratæ: in quibus igne charitatis precum ac votorū liba domino coquentur: horum vsus omnibus communis erit.

Peccator omnis & alienigena, Chananæus appellari solet: peregrinæ & externæ victimæ bouum, ouium, agnorum, &c. cessabūt. Incruenta sacrificia Deo Opt. Max. offerentur.

Phalerae tintinnabula illa sunt, quæ in collis equorum suspendi solent, squamarum in morem facta. Ea verò domino sacra erunt. Nam ex his ollæ conficientur, quarum in aede sanctuarij inter coquendū vsus futurus est. Nonnulli equos hos illos esse interpretantur, qui strage prædicta interficientur. Alij ad huiusmodi equos ista verba referunt, quibus in itinere quotannis festi celebrandi causa conficiendo vrentur, perinde ac si phaleras equorum suorum in sacros vsus
confe-

consecraturi sint, ut lebetibus inde confectis, abundè sup-
 petat quò victimæ in aede sacra coqui possint. Quod porrò
 in equorum phaleris ait, tantundem esse dicunt inter-
 pretes, ac si inscripta, aut aliàs exarata huiusmodi verba
 haberent. Sanctitas domino. liquidò enim constabit eas
 diuino cultui esse dicatas. Nec quisquam in suos usus vel
 vnâ aliquam earundem arripiet. At enim, ut author est
 Rabbi Eliasar, metilloth ea propriè sunt quæ inter equi
 oculos suspenduntur: atque eadem illa domino consecrabũ-
 tur. lebetes quoq; erunt in domo domini sicut pel-
 ues: nempe in magno numero: perinde ac pelues. quem eun-
 dem sensum Chaldaeus paraphraestes expressit, qui multos
 eos futuros ait, ad instar peluium. Harum verò magna erit
 in aede dominica copia, quibus sanguis excipiat. quando-
 quidem multi sacra facturi sunt, nec quisquam eò accedet,
 nisi victimis vnâ secum allatis ad festi solennem diem per-
 agendum. Erítque lebes omnis. *Augebitur, inquit, &*
crescet lebetum numerus pro ratione eorum, qui sacra fa-
cient. Nam priores, quos adès sacra habebat, nequaquam
illis suffecerint. Imò verò omnis lebes in Hierusalem
atque Iudæa sacer erit domino exercituum. aptus
videlicet coquendis victimis pacificorum: unde & gentes
sacrorum causa eò profectæ, accepto lebete coquent. Nec
erit illo die Chananæus vltra. Jonathan ita vertit:
Non erit qui mercaturam ampliùs exercebit: quo modo &
illud dicitur Esaiæ 23. Cuius negotiatores principes sunt,
& institores inclyti terræ, nempe qui mercaturam in ea-
dem exercent: quasi dicat, haudquaquam deinceps opus
futurum mercibus in aede dominica exercendis, quò lebetes
aut lebetum conficiendorum causa aris materia ibi distra-
hatur.

hatur: plurimi enim suapte sponte dona & munera erogabunt, qui sacrificandi animo eò confluent. Caterùm pater idem ac dominus meus (cuius in primis felicem recordationem obuiis vlnis amplector) de Gabaonitis hæc verba interpretatur, qui quum superioribus seculis in templo lignis findendis, atque aqua haurienda addicti fuerint, iam tum inde ab eo tempore quod reliquum erit, nequaquam eodem officio functuri sunt: principes enim exterarum gētium, & viri præpotentes, sacerdotibus inseruiunt: quemadmodum & illud Esaia cap. 66. interpretatus est, ubi ait: Et de eis in sacerdotes quoque & Leuitas accipiam, dicit dominus. & quæ sequuntur.

Finis Commentariorum Rabbi Dauidis
Kimhi in Zachariam pro-
phetam.

COM

COMMENTARII RABBI

DAVIDIS KIMHI IN MALACHIAM

prophetam.

Caput I.

QVVS verbi dominici contra Israëlitas,
ministerio Malachiæ.

Arguit Israëlem peccatorem, & præsertim sacerdo-
tes: deinde hortatur ad pœnitentiam: postremò prædi-
cit Christi aduentum.

Quod ad Haggæum, Zachariam & Malachiam at-
tinet, vaticinati sunt illi quidem florente adhuc æde secun-
da. Temporisque ratio, quo prophetarint Haggæus & Za-
charias disertis verbis exprimitur: de Malachia verò non
itidem: fuit autem ætate fortasse postremus omnium: id
quod vel ex eo colligi posse videtur, quòd nullam omnino
ædis extruendæ mentionem faciat, æquè ac Haggæum &
Zachariam fecisse constat Esdra 5. ubi ait: Prophetavit
autem Haggæus & Zacharias filius Iddo: qui fuerunt
propheta, ad Iudeos, &c. Itidem 6. eiusdem: Seniores ergo,
inquit, Iudeorum ædificabant, & prosperè illis successit per
prophetiam Haggæi & Zachariæ filij Iddo. A maiori-
bus porrò nostris (quorum memoria nequaquam apud nos
in obliuionē abire debet) Malachias hic Esdra fuisse fer-
tur: quanuis nusquam tamen propheta nomine, sed scribæ
duntaxat titulo Esdræ insignitum inueniamus. Quod
porrò contra Israëlitas ait, hunc sensum habet, ut ad eos
reprehendendos spectet hæc propheta, ob eiusmodi flagi-
tia, quæ perpetrabant: homines enim eius ætatis, quos redu-
ces ab exilio Babylonico patria recepit, illiusmodi rerum
x studiis

COMMENTARII KIMHI

studiis bona ex parte addicti erant, quæ minùs honesta videbantur: exotericis nempe & à genere suo alienis uxoribus in matrimonium sibi adiunctis: quo nomine & ab Esdra gravissimè reprehendebantur, & Malachias idem illis vitio verterat, c. 2. ubi ait: Et duxit filiam Dei alieni. Quin & in violatione sabbathi, aliisque itidem rebus agendis, nequaquam immunes ab omni culpa se præstabant, ut testatur Esdra libellus.

Dilexi vos, dicit dominus: & dicitis: Qua in re dilexisti nos? An non Esau frater erat ipsius Iacob? dicit dominus: & tamen Iacob dilexi, Esau autem odio habui, & posui montes eius solitudinem, & hæreditatem eius velut desertum draconum.

Longius repetit beneficia collata in maiores, ut ostendat summam ingratitude. Odisse Deus dicitur *αἰθερωποπόθεω*: ut flere, ut dolere, ut irasci, ut quando audimus odium eius in malos, ea quæ Deum intelligimus odisse, fugiamus: Esau, inquit, odio habui: id est, deserui, ut hoc ad debitum iudicium referatur. Iacob dilexi, ut illud indebitæ misericordię tribuatur. August. Enchirid. ad Laurent. cap. 98.

Quòd si, inquit, interrogetis, ecquid illud tandem sit, in quo dilexisti nos? nõnne Esau fratrem Iacobum habuit? Enimverò fratres illi quidem fuere: patre Isaaco mei studiosissimo cultore prognati. Iacobum tamen una cum posteris ab eiusdem stirpe oriundis, peculiari quodam amore prosequutus sum: & quanuis bilem mihi sæpe mouerint, per hoc tamè minimè stetit, quo minùs illius semini terram eam re ipsa præstiterim, quam aliquando concepto iuramento Abrahamo atque Isaaco promiseram. Esau autem odio habui. pro eo ac sua ipsius admissa, nepotumque suorum mores ac studia efflagitare videbantur. Adeoque parum mihi gratum fuit, ut cõmuni iure terram Chanaanitidem

cum

cum Iacobo fratre partitus, eandem patriam incoletet. Quocirca Seir montem, cum ipsi, tum posteris ab eo oriundis, hereditario iure adeundum concessi. Verum post multa scelera sceleribus addita, quibus in Israelitas ab ipsis scuitum fuit, quum iam malis illorum insultarent, quum exilium perditasque & accisas res eorundem latis animis exciperet, odio eos habui. Et posui montes eius solitudinem. Montes eius, inquit, quia à monte Seir reliqua tota ipsius patria nomen accepit. Et quanuis eodem etiam modo se res habeat in vestra patria, nepe ut ea quoque perinde ac illorum regio in vastitate abierit, vos tamē iam reduces facti estis: eadem patriam hodierno die incolitis. Sed illi nulla unquam hominum futura memoria patrie suae restituentur. Etenim perpetuo squalida & inculta iacebit eorum regio: nulli prorsus vsui, quam vastis draconibus excipiendis accommoda. ac proinde perspicuum illud vobis fuerit, Iacobi quidem posteris unice charos, ab Esau vero prognatos, inuisos potius mihi fuisse. velut desertum draconum. nempe ut quae eos olim patria capiebat, eadem iam, non aliter ac vasta quaedam immanitas dracones atque ulularum fetus capiat.

Si dixerit Edom, attenuati sumus, reuertemur ergo: & aedificabimus solitudines, dominus exercituum sic dicit: Ipsi quidem aedificabunt, ego vero diruam: ut vocet eos terminos impietatis, & populum cui dominus perpetuo succensebit. Oculi quoque vestri videbunt: & vos ipsi dicetis: Magnificetur dominus super termino Israelis.

Desolatio eorum futura est perpetua, vestra autem migratio non fuit perpetua. Rediistis enim à captiuitate, & potestas vobis facta est instaurandi tum aedem, tum urbem vestram.

COMMENTARII KIMHI

Quòd si cætus Idumæorum huiusmodi verbis uti velit, enīmerò quanuis in præsentiarum tenues admodum & angustæ res nostræ sint, quanuis vasta & euersa regio, adhuc tamen futurum est ut in patriam redeamus: & ruinas eiusdē nouis ædificiis instauremus, perinde atque Israëlita iā fecere, hunc in modū illis respōdet dominus exercituum. Ipsi quidem ædificabunt, ego verò diruam: id est, si ædificauerint, ego ædificium subuertam funditus. ut uocent eos terminos impietatis: perinde ac si dicat, patriam illorum ubique terrarum appellatam iri, limitem atque extremum terminum impietatis: quoniam incolarum nequitia & improbi mores in causa fuerunt, ut in vastam solitudinem nullo unquam tempore restituenda redigere-
tur. Grauis enim & immanis hominum ea impietas Deo Opt. Max. uidebatur, qua multa præter æqui bonique rationem in fratres eodem Iacobo patre natos, admittebatur: quum dominus interim, omni laude maior disertis uerbis Israëlī præcipiat, Deuteronomij 23. in hanc sententiam: Idumæum ne abomineris, quia frater tuus est, &c. Sed illi uicissim nihil sibi reliqui fecerunt ad extrema mala inferēda, ubi commodum ipsis uidebatur. ex interneccione atq; exilio eorūdem uoluptatem magnam capiebant: quemadmodum Abdiæ uaticinio explicatur: & idcirco dominus eis perpetuò succenset. Oculi quoque uestri uidebunt: id est, actum prorsus & transactum de illis fore, uos ipsi præsentēs uidebitis Magnificetur dominus super termino Israëlī. Talis id temporis futura est oratio uestra, quam ab extremis Israëlītica terræ partibus habituri estis. magnificetur dominus: nempe laudibus & fausta uocum acclamatione domini magnificentiam efferetis: eo ipso nomine,

nomine, quòd vos in vestris iam finibus acquiescatis, Idumæorum interim patria neglecta & perdita. Limites porrò vestri, fines Israëlitarum: termini autem illorum, termini impietatis appellabuntur.

Filius honorat patrem, & seruus dominũ suum. Si ergo ego pater sum, vbi honor est, quem mihi impenditis? si verò dominus sum vester, vbi mei timor? dicit dominus exercituum vobis sacerdotibus, qui vile habetis nomẽ meum, & dicitis: Quãnam re fordet nobis nomẽ tuum? Affertis ad aram meam pollutũ panem, & dicitis: Quãnam re polluimus te? quum dicitis: Mensa domini vilis habetur. Quumque hostiam cæcam sacrificatis, non est malum? & quãdo adducitis claudum & egrotum, non est malum? Adduc quæso tale duci tuo, num id probabit? num suscipiet faciem tuam? dicit dominus exercituum.

Ducibus vestris tam abiecta munera non offertis, & mihi regi magno talia offerre non pudet? idque etiam voto inito: mihi, inquam, cui omnia vestra accepta ferre debetis?

Seruus, inquam, dominum suum reuerentia & timore prosequitur: ut ipse postea per apodosin, id est, redditionem infert. vbi mei timor? Ceterum quòd filium patri honorem, & seruum domino reuerentiam exhibere dicat, nã illud ex eo quod plerunque fieri solet, & recta rationis dictamine pendet: par enim & rationi consonum fuerit, ut à filio patri honos deferretur, & seruus ad reuerentiam domino præstandam vel inuitus adigeretur. vobis sacerdotibus qui vile habetis nomen meum. contrã planè ac vulgò fieri consuevit, ut pater apud filium in honore habeatur,

COMMENTARII KIMHI

beat. Inuehitur autem primùm omnium in ipsos sacerdo-
tes, quorum officij fuerat alios reprehendere atque edoce-
re: quemadmodum Deuteronomij 17. dicitur: Veniesque
ad sacerdotes Leuitas: & quæ sequuntur. Imò ne hoc qui-
dem solo contenti, neglecto reprehendendi officio, cui super-
sedetis: perditos etiam homines, qui reiectitias victimas
adducunt, vestro fauore ac gratia fouetis. Et dicitis, quã-
nam re sordet nobis nomen tuum? Huic interroga-
tioni postea respondetur, ubi ait: Quum dicitis mensam
domini vilescere: verum modum prius explicat, quo inter
polluendum utebantur: atque huc spectat quod mox ait,
affertis, & c. panis nomine sacrificium & munus signifi-
catur: quemadmodum Leuitici 21. Sanctificabis itaq; eum,
quia panes Dei tui sacrificat ipse. Itidem 3. eiusdem: Vt sit
panis (id est sacrificium) igne confectus domino. præterea
Numerorum 28. Sacrificium, inquit, meum, nempe panem
meum stato suo tempore obseruabitis. pollutum conspur-
catum vocat & despicabile, claudum videlicet, cæcum &
infirmum. Et dicitis, quãnam re polluimus te? qua er-
go fronte, quo ore hæc verba proferre audetis? Enimvero si
sanguinem ad aram meam immolatum pollueritis, eadem
opera & mihi contumeliam infertis. Mensa domini al-
tare dicitur: quo nomine & apud Ezechielem appellatur,
cap. 41. Et dixit ad me, hæc mensa est coram domino: Nul-
lius, inquit, ea pretij sunt, quæ ad aram meam offerunt: san-
guinem intelligo, & adipem, res planè contemptibiles: nec
illud interim apud se perpendunt, unde tandem aut quo
nomine factum sit, & Deus sanguinem illum atq; adipem
offerri sibi iusserit. Quumque hostiam cæcam sacri-
ficatis. postquam agnum luminibus captum, immoladum
vobis

vobis adduxerint, huiusmodi ad eos plerunque solet esse oratio vestra: quasi minimè malus foret: imò verò satis idoneus, qui in sacrificio consiat. Nam & mensa ipsa cum sordida sit, haud iniquo iure agetur, si munus itidem haud ita magni pretij in eadem offeratur: Vnde & vos agnum illum ad aram meam offertis: quum officij potiùs vestri ratio postularet, vt alia longè diuersa oratione uteremini, eumque sacrificio minimè idoneum aut parem fore dicere- tis: quemadmodum lege proditum habetur Leuiti. 22. quo loco ait: Cæcum aut confractum, aut labiis scissum. & quæ sequuntur: Ista, inquam, ne offeratis domino. Vos tamen gratos eiusmodi homines habetis, qui mutilum aliquod aut mancum animal adducunt, illudque adeò minimè malum esse contenditis. Adduc quæso tale duci tuo. Ecqua tandem ratione nequaquam illud malum esse contendere audetis, quod me præsentè offeratur? Enimuerò si principi alicui, cuius imperio obnoxius viuis carnem eiuscemodi, aut sanguinè dono mitteres, gratiamne tibi apud eum minusculum illud conciliaturum putas? an eo ipso nomine faciliore te eodem vsurum existimas ad eam rem impetrandam, quam fortè flagitabis? Imò contrario planè modo tibi accidet, odium potiùs aque indignationem illius promeraberis. *peath* (quam hïc Hebraicam vocem habes *patha minusculo maioris loco insignitam*) eodè hïc modo pro duce & magistratu ponitur, quo Haggai 1. vbi Zorobabelem duces Iehudæ vocat. Significat autem principem & gubernatorem: quemadmodum ei ex aduerso Chaldaicè dominus aut princeps respondetur.

Nunc igitur precamini quæso faciè Dei, vt vobis beneficus sit: vestra enim culpa hoc fit: num faciem

COMMENTARII KIMHI

ciam uestram suscipiet? dicit dominus exercituum.
 Propitius ille quidem uobis etiãnum futurus est, ac be-
 neficiis uos suis augebit, si ex animo ad eũ pœnitentia duce
 reuerſi, ueniam admissorum postulaueritis. Ut nobis, in-
 quit, beneficus sit. Etenim dura & aduersa fortuna, qua
 malè eos habebat, communis propheta cum illis fuit, & ex
 æquo molesta. prætereà etiam ut cœtui Isrâelitico sese ag-
 gregaret. Ut nobis, inquit, beneficus sit. qualis & illa
 oratio est, qua Moses ter maximus ille præceptor noster
 (quem faustum fœlixque sit hoc loco nominasse) Exod. 34.
 utitur: Tu propitius fies iniquitati nostræ & peccato no-
 stro. edoctus uidelicet eandem loquendi rationem ab ipso
 Deo Opt. Max. qui prior illum ita allocutus fuerat, cap.
 16. Quandiu renuitis obseruare præcepta mea & leges
 meas? Uestra enim culpa hoc fit: nempe maledictio
 isthæc, quæ uobis incumbit: quemadmodum & ipse infe-
 rius ait, cap. 2. Quin & maledictionem immisi, &c. uestra,
 inquam, ea culpa accidit: quandoquidem multa præter fas
 ac æquum, Deo etiam corã intuẽte designatis: inde adeo
 factum est, ut eo authore maledictio hæc uobis immissa
 fuerit. Num faciem uestram suscipiet? Quod si illud
 uobis persuasum habeatis, fore ut nonnulli uestrum pecu-
 liari quodam personæ quam geritis amore ductus, gratuito
 aliquid remittat, & scelerum uestrorum animaduersioni
 supersedendum sibi putet, aliorum rem accipitis atque de-
 betis: personarum enim apud eum ratio nulla habetur, mu-
 neribus nequaquam corrumpitur. Ionathan hoc ita vertit.
 An ora uestra accepta illi erunt? Onkelus eodem modo uer-
 ba illa reddidit, quæ Deuteronomij 10. leguntur: Qui non
 respicit personam: apud quem non est oris aut personæ ac-
 ceptio.

ceptio. Neque enim par fuerit aut rationi cōsonum, huiusmodi personarum acceptionem inter attributa Dei enumerare.

Adhæc, quis ex vobis ostia claudat? num verò in ara mea gratis incenditis? Non est mihi in vobis beneplacitum, dicit dominus exercituum: neque acceptum habeo munus ciborum de manu vestra. Etenim ab ortu Solis ad occasum eius vsque, magnum est nomen meum inter gentes, & in omni loco nomini meo incensum atque mola pura offertur, quoniam magnum est nomen meum in gentibus, dicit dominus exercituum.

Nemo vestrum est, qui non à me mercedem capiat laboris sui: quibus verbis intelligit decimas omnium frugum, & alia stipendia, quæ Leuitis ac sacerdotibus persoluebantur.

Per cultum veteris legis intelligit cultū nouæ: nempe sacrosanctam eucharistiam aliâq; sacramenta, & preces fidelium: vestra, inquit, oblatio immunda est, ô Israëlitz, locus eam mihi non commendat, quum persona ingrata fuerit, quod vt intelligatis, prædico vobis aliquando futurum, vt in omni loco etiam à gentibus oblatio mihi munda offeratur, vt in cæremoniis Christianorum, vbique nomine meo incensum adolebitur, &c.

Gentes honorem mihi debitum exhibent, & vos vestri non pudet? qui blasphemis & illegitimis victimis nomē ac cultum meum quātum in vobis est, quotidie polluitis.

Ex vobis, inquam, perditis & sceleratis. Quàm vellem vel unum aliquem inter vos reperiri, qui diligenti secum & accurata ratione eiusmodi rerum subducta, quæ ad sordidas istas victimas pertinet, fores etiam atrij occluderet, ne quis eas introduceret: præstiterit enim nullā prorsus victimam quàm abiectam vilēque offerri. Num verò in ara mea gratis incenditis? Hebraïca ita sonant: Num gratis aram meam flamma perlustratis? eadem nēpe significatione,

COMMENTARII KIMHI

ficatione, qua Esaiã 27. legitur: Mulieres venientes inflam-
 mant eam. Intelligit porrò nequaquam eos vel ignem ad-
 aram gratis accensuros: ac proinde è victima, quam ibi of-
 feretis, nec vobis, inquit, nec adductoribus aliquid gratia
 aut benevolentia accedet. atque hoc illud est, quod ait: non
 est mihi in vobis beneplacitum. Mala enim sunt, qua
 à vobis perpetrantur, & munus quod offertis, nihil in se gra-
 tiosum habet, omnino mihi non arridet: tantùmque abest,
 ut illegitimum ac minùs idoneum æqui bonique consulam:
 ut vel legitimum quidem ac probum, gratum tamen omne
 non foret. Nec vos, nec munera vestra mihi cordi aut oble-
 ctamēto estis. Etenim ab ortu Solis ad occasum eius.
 Quæ terra ab orientali plaga ad occasum vsque protendi-
 tur, est ea quidem tota hominum habitationi accommoda:
 non itidem quæ à septentrione meridiè versus tendit, quip-
 pe quæ uniuersa commodum ponendis sedibus locum non
 habeat. Magnum est nomen meum inter gentes. Li-
 cet enim potentiis eiusmodi, quæ in cælo visendæ conspi-
 ciuntur, cultum deferant: me tamen primum rerum omnium
 authorem fatentur. & idcirco (quæ est hominum illorum
 opinio) easdem venerantur, ut sequestris loco inter me atq;
 ipsos fungi possint: vnde & illum (inquiunt maiores nostri)
 Deum Deorum vocauerunt. Et in omni loco nomini
 meo incensum atque mola pura affertur. Si illis tale
 quidpiam in mandatis dedissem, quale à me vobis impera-
 tum fuit, nã illi iam dudum incensa & victimas nomini
 meo obtulissent: idq; adeò non impura, & quæ nullius sint
 pretij sacrificia, qualia vestra habentur, sed munda & in-
 tegra lubenter impertuissent. Aut hic erit sensus: Quauis
 re ipsa idololatria studiis addicti sint, in ea tamen opinio-
 ne

ne versantur, ut existiment meo nomini se cultum eum deferre.

At vos prophanaftis ipsum, quum dicitis: Mensa domini inquinata est, & prouentus eius nempe cibus eius vilis.

Polluere nomen domini est non obedire præceptis eius, & aliud facere, quàm quod præceperit.

Contrà quàm ab ethnicis hominibus fieri assolet: quippe qui nomen meum in honore habeant, & magnis laudibus prosequantur. Accedit huc, & cum ista improbitate alia etiam maior polluendi ratio coniuncta sit, nempe cum vulgò apud vos dici soleat, mensa domini inquinata est: id est, (ut superius interpretati sumus) nullius pretij, & contemptibilis. prouentus eius. Hebraïca dictio qua hîc occurrit, Niuó, pro sermone eius (videlicet sacerdotis qui sacrum facit.) perinde hoc loco, atque Esaïæ 57. accipi debet, ubi fructus, id est, sermonis labiorum meminit. Et quid tandem illud erat, quod assiduè in ore habebat? nimirum cibus eius vilis. quasi panem ad altare oblatum dicat. Cibus porrò eius (nempe sanguis & adeps) pollutus est & nullius pretij. Sunt qui prouentum ac fructum interpretentur: Ionathan ita reddidit, vilescit cum ipse, tum munera quoque ab eo profecta contemptibilia sunt.

Dixistis autè: En defatigatio, & anhelio isto estis, dicit dominus exercituum. Infertis quoq; quod ruptum est, quod claudum & infirmum est, adducitisque molam. Num ea mihi placebit è manu vestra? dicit dominus.

Inuehitur iam in Israëlitas qui victimas ipsas adducebant. Talis, inquit, solet esse oratio vestra, quum pecus à vo-

COMMENTARII KIMHI

bis in atrium allata fuerit. En defatigatio. perinde ac si diceret: Soletis adducto sacrificio singuli alius alium ita alloqui: oh quàm ego defessus sum, quàm defatigatus, ferenda hac pecude, in humeros sublata, illud interim verbis suis innuens, pecudem eam crassam esse & bene curata cute. Et anhelis estis. vel contemptim potiùs in pavementum excutitis: què sensum & Ionathan secutus est, repellitis, inquit, illud. Quale quid Exodi 14. legitur de eadem verbi huius significatione: Et præcipitavit dominus Aegyptios, id est, repulit & contemptim abiicit. Alij in eum sensum interpretantur, quo illud Iobi cap. 11. dicitur: Afflictio animæ. ita ut anxietatem quandam mentis & contractum dolorem significet, tantundem ac si dicat: efficitis ut is, cuius pecus illa fuerat, furto vestro ablata pecudis iacturam egerimè ferat: nam furto eandem subduxistis, ut ex ipsius verbis constat, quibus ait: Infertis quoque quod raptum est. Caterù pater, idem ac dominus meus (veneranda mihi memoria) vocabuli significatione in eum sensum interpretatur, quo illud Esaia 54. dicitur: Ego creavi fabrum, qui flatu carbones incendit, nempè ut sententia ita se habeat: Aiunt illi quidè multum se laboris insumpsisse, ad lassitudinem usque ferendo sacrificio laborasse, quod humeris impositum adduxerint, perinde ac si pingue & crassum dicerent: quum res interim contrà planè se habeat. Est enim vera tenui admodum cute, & adeò præ strigore contracta pelle, ut vel anhelitum duntaxat oris sustinere non possit, quin solo statim æquetur & pessum eat. Ionathan ea verba en defatigatio, in hunc modum reddidit: En quod ex labore & defatigatione nostra adduximus, &c.

Execratus est qui dolo malo agit, qui quum in grege

grege suo masculum pecus habeat, vitiatū domino vouet ac maētat, quoniam rex magnus ego sum, dicit dominus exercituum, & nomen meum terribile est in gentibus.

Nokel Hebraicè dicitur, qui malum animo versat: & astutè sese gerit in rebus administrandis: eadèmq̃ verbi significatio in secunda coniugatione, cui dages imprimitur, Numerorum 25. occurrit, ubi insidiarum mentio fit: Quas Madianitæ, inquit, insidiosè vobis tetenderunt in negotio Peor. Itidem Genes. 37. Fratres Ioseph callidè machinati sunt ei necem. quem locum Chaldaica paraphrasis ita expressit: dolo eum & insidiis interficere statuerunt. Quum in grege suo masculum pecus habeat. Masculi nomine perfectum & integrum intelligit, omisso nomine adiectiuo, quum res satis ex se constet: ut Esaias: Sicut lana, inquit, erunt: id est, lanæ in morem alba reddentur: ea enim alba est: cuiusmodi alia pleraque loca occurrunt. vitiatum vouet ac maētat. Voti idcirco meminit, quia sacrificij genus quoddam est, quod quum sponte & ultrò faciendæ rei sacræ conueniat, in voto persoluendo nequaquam locum habere potest. verbi gratia: Si quod animal monstrôsè deforme fuerit, contractum: & id genus alia. Quocirca quum voueritis, inquit, etiam ut voto concepto satisfaciatis, vitiatum adducitis. vitij porrò nomine, macula quæpiam infectum animal intelligit. Eius autem significatio ad corruptionem exprimendam pertinet: æquè ac Leuitici 22. quum ait: Eo q̃ corruptio eorum sit in eis, nisi q̃ hîc ad verbi naturam accedat, illic nominis formam gerat. Quoniam rex magnus ego sum. Qui ergo fit, ut vos me neglectui habeatis? Et nomen meum terribile est

COMMENTARII KIMHI

in gentibus. quum vos interim præ cæteris unice mihi chari atque dilecti, nulla mei religione, nullo prorsus metu teneamini.

Caput 2.

Nunc igitur ad vos mandatum hoc ô sacerdotes. Si non audieritis, nec applicueritis cor vestrum ut colatis nomen meum, dicit dominus exercituum, mittam in vos execrationem: maledicamq; benedictionibus vestris: quin maledixi illi quòd cor vestrum non applicuistis.

Hortatur sacerdotes ad legitimè obeundum munus suum, & ad religionem, ut hostias mundas offerant: alioqui poenam non resipiscen-
tibus interminatur.

Maledicam benedictionibus vestris. i. iis quæ nunc meis benedictionibus possidetis: ignominiosos & contemptibiles vos reddam: & efficiam ut solennitatum vestrarum gaudia in luctum vertantur: cuiusque ignominie ac luctus causa non alia erit, quàm iniquitas vestra.

Ad vos, inquit, ô sacerdotes, vitiatum illiusmodi sacrificij receptores, quod ab aliis adducitur. Fuerat scilicet officij vestri, hoc illis interdiceret, atq; admonere, nequaquam huiusmodi munus idoneum aut par esse, quod me presente immolaretur: quemadmodum & lege ipsa interdicitur. Mittam in vos execrationem, in utrosq; tam qui adfertis, quàm qui approbatis. benedictionibus vestris, quas ab eo iam inde tempore vobis impertitus sum, à quo templi structura manus admouistis: de quibus aliàs. Sensus huiusmodi fuerit: Quandoquidem parua mei ratio apud vos habita est in his, quæ ad sacrificia vestra pertinent, ego conditionem quoque rerum vestrarum susque deque inuertam: & prosperis aduersa commutabo. Quin maledixi illi. Imò & iam dudum, inquit, beneficij prioris loco maledictionem

ditionem immisi, postquam illiusmodi oblati victimis honorem meum laesistis, & pergam adhuc idem facere, nisi vos aures diligenter mihi aduerteritis.

En ego increpabo vobis semen, & spargam stercus in facies vestras: stercus, inquam, dierum vestrorum solennium, tollétque vos ad se: tum scietis quòd ad vos mandatum istud miserim, vt esset foedus meum cum Leui, dicit dominus exercituum.

Increpandi vocabulum euerisionem ac cladem immissam significat: vt Psalmo 9. Increpasti gentes: id est, evertisti. Vobis. tantundem innuit, ac si dixisset, causa vestra, vestroque nomine. Et spargam stercus. Quum primò stercoris meminerit, ipse postea sui interpres addit, stercus solennium dierum vestrorum, nempe agnorum. Solennium enim dierum nomine, animalia quæ offeruntur, vulgò appellari solent: quod idem fit Psalmo 118. Alligate, inquit, diem festum, id est, victimam funibus ad cornua altaris. Itidem Esaia 29. Festi dies evertentur. Exodi etiam 23. Non pernoctabit adeps celebritatis meæ (nempe victimarum quæ mihi immolantur) vsque manè. Quod autem solennium dierum nomen sacrificio attribuatur, id ex eo profectum videtur: quia quum festus dies agitur, plurimæ victimæ immolari soleant. Sententia porrò, quam illis verbis exprimere voluit, in hunc modum se habet: Quemadmodum vos inter sacrificandum nullam prorsus honoris mei rationem habuistis, ita & ego summum vobis dedecus ex eodem illo sacrificio inuram. Etenim quod in animalibus abiectissimum fuerit, putà stercus & alui demissio, eo vobis ora oblinam: quasi dicat: Equidem efficiam vt per summum dedecus ignobiles & abiecti vitam trahatis,

COMMENTARII KIMHI

hatis, præ magna annonæ caritate & fame, nempe vastitate semini per me inducta, quod in sementem à vobis expositum erit. unde ad eò rei frumentariæ desiderio laborabitis: & pudorem vobis incutiet rerum vestrarum status apud gentes, quæ vobis vicinæ erunt. Pudebit enim eos sui, quo tempore fames grassabitur: quemadmodum Ioël. 2. dicitur. Saturabimini, nec permittam ultra, ut sitis probrum gentibus, &c. Næ vobis hoc eueniet, ut ignobiles prorsus & contumeliis obnoxij viuatis, haud aliter ac si stercore vobis ora obleuissem. Tollétq; vos ad se. Improbitas illa uestra ignominiam hanc vobis conciliabit: par pari referetur, ut uulgo dici solet: nos me contemptui habuistis, & ipsi uicissim iam contemnemini. Jonathan sententiam ita reddidit: En ego redarguam uos quoad prouentum triticæ sementis: & transferã ignominiam scelerum uestrorum in ora uestra. Finem imponam magnificentie celebratum uestrorum: præripienturque dimensa uestra ab ea, &c. Ut esset foedus meum cum Leui. Non alio nomine ista omnia à me vobis præscripta sunt, quàm ut summa mea cum uoluptate foedus illud inconcussum ratumque maneret, quod cum Leuitica familia olim iniui.

Foedus meum fuit cum eo: vitæ scilicet & pacis: dedique ei ea timorem ut me metueret, metuque nominis mei paueret. Lex veritatis fuit in ore eius, nec fuit deprehensa in labiis eius iniquitas. In pace & rectitudine mecum ambulauit, multosq; ab iniquitate auertit. Etenim labia sacerdotis custodient scientiam: legemque ex ore eius requirent: legatus enim est domini exercituum.

Hoc facitis sine ullo maiorum exemplo, degeneres prorsus, & Aaroni

Aaroni longè dissimiles.

Cum eo, nempe cum principe, & antesignano eiusdem familia: ut sacerdotali munere fungeretur, putà cum Aaron, ter sancto illo pontifice, & Phinee: qui ardentissimo erga Deum quem colebat affectu totus flagrabat: de quo Numerorum 25. legitur in hanc sententiam: *Habitque tam ipse quàm semen eius post ipsum fœdus sacerdotij perpetui, eo ꝑ, &c. Quin & vitam diutinam eidem imperitus est. Vixisse enim eum annos supra trecentos deprehendimus: idque adeò secundum eius sententiam, qui Phineem Eliam nequaquam esse existimet. Nam ea atate superstitem eum fuisse constat, qua celebris illa Leuitæ concubina apud Gabeonitas fuisse legitur, quemadmodum habetur Iudicũ 20. in hæc verba: Et Phinees filius Eleazari filij Aaronis stabat in conspectu eius illis diebus. Agebat porrò id temporis supra trecentesimum ætatis suæ annum. Et dedi ei ea. vitam nimirum & pacem ei concessi, religionis & timoris causa, quo me prosequeretur. Metu nominis mei paueret. Radix verbi (quod hic Hebræicum habes ex ordine duplicatorum Hathath) significat animo eum percussum & contritum fuisse: grauiterque præcordia illi lancinasse diuini nominis causam. Ionathan hæc ita reddidit: Deditque ei doctrinam legis meæ perfectæ: & me pariter ac nomen meum religioso timore coluit. Lex veritatis fuit in ore eius. Quemadmodum in lingua promptam legem domini habebat (utpote quàm plurimos edocebat) ita & corde reconditam eandem gerebat. Eiusmodi verò lex veritatis propriè dicitur, quum non aliud ore exprimitur, & aliud intus in corde latet. Atque eòdem etiam spectat quod ait in labijs eius non fuisse deprehensam iniquitatem.*

COMMENTARII KIMHI

In pace & rectitudine mecum ambulauit. In pace, quia arctissime mihi adhaerit: ut uoluntati meae per omnia satisfaceret: in quem sensum & illud ab Esaiâ dicitur, ca. 27. Quis compellat fortitudinem meam, ut pacem mihi faciat, pacem mihi componat? In rectitudine. In rebus enim humanis obeundis rectè se gessit. Atque haec illa duo sunt, in quibus mecum ambulauit. Huiusmodi porro mihi adlubescunt & cordi esse solent, nempe ut pietati, iudicio atque iustitiae in orbe locus concedatur. Multosque ab iniquitate auertit. Quia quum assiduam operam suis diuina lege instituendis nauaret, ex eo factum est, ut complures illi dicto audientes fuerint, quos ille hoc pacto ab improbitate ad uirtutem reuocauit. Etenim labia sacerdotis custodient scientiam. Id enim uerò cuique sacerdoti consentaneum maximè foret, ut labia habeat instructissima cognitione rituum eiuscemodi, quos lex obseruandos praecipit. quò uidelicet eosdè pro eo ac lex ipsa iubet, Israëlitas edocere posset. Leuitici enim 10. scribitur: Ut doceas filios Israël omnia statuta quae dominus ad eos per Mosem loquutus est. Itidem Deuter. 33. Docebunt iudicia tua Iacobum, & legem tuam Israël: quocirca ex ore eius Israël legem requiret. Legatus est enim domini exercituum. eo nomine à Deo Opt. Max. emissus, ut Israëlitas sententiae mentisque diuinae certiores faceret. Legati uerò loco, Iona- than huiusmodi uerba posuit: quia ministerio fungitur apud Deum, copiis undique instructis potentissimum.

Vos autem recessistis de uia, & offendiculo posito multos in lege impingere fecistis, & corruptistis foedus Leui, dicit dominus exercituum. Reddam ergo ego & uos cōtemptos & abiectos coram
omni

omni populo, quòd vias meas non custoditis, facièsque in lege recipitis.

De via, id est, de moribus eorum sacerdotum qui prima illa etate fuerunt. Multos in lege impingere fecistis. ex aduerso ei opponitur quod superius aiebat, multos ab impietate auertit. Et corrupistis foedus Leui, quod cum illo scilicet initum fuit, ut ipse supra testatus est. Reddam ergo vos contemptos & abiectos coram omni populo: quemadmodum me contempti habuistis, ita & ego efficiam ut vos contemnami, idque adeò ab illis ipsis è vulgo, quorum persona vobis grata & accepta fuit, quòrumque reprehensioni supersedendum putastis, ut vestri nominis studiosos eos haberetis, illis, inquã, presentibus contemptissimos vos reddam, pro eo ac vulgò apud homines dici solet: mendaciorum testes nihil quàm contemptum præmij sui loco reportare. Quòd vias meas nò custoditis: Talionis planè lex huiusmodi fuerit: & *ὡς ἔθετε ποιεῖτε*. vos honorem meum neglecta preceptorum meorum obseruatione lesistis, & ego itidem ludibrio vos & contumelias afficiendos propinabo. Facièsque in lege recipitis. personarum rationem habetis, præsertim magnatum: ea etiam in re, quæ ad legem spectat: cuius illa verba sunt Leuiti. 22. Nequaquam ista offeretis domino. & quæ ibi sequuntur. Vbi illi tamen victimam maculis interspersam attulerint, metus vos impedit, quo minùs eosdem reprehendere aut verbo tenus illis significare audeatis, prophanam eam & illegitimam fore.

An non pater vnus omnium nostrum? An non Deus vnus nos creauit? cur ergo quisq; cum fratre suo perfidè agit, polluedo foedus patrù nostrorum?

COMMENTARIUM KIMHI

Quòd si polygamiam hanc vestram maiorum exemplo defendere volueritis, Abraham, Iacobi, & c. toto cœlo hîc erratis: non illi libidinis, sed sufficiens prolis causa plures vxores habuere: magis que probandum, vt multarum fecunditate vxorum vtatur quis propter aliud, quàm vt vnus carne fruatur propter ipsam. Vide Augustinum libr. 3. de doct. Christian. cap. 12.

Conuersus deinceps propheta alterius cuiusdam sceleris reprehensionem aggredditur, quod illis hîc vitio vertit, quippe qui exoticas sibi vxores & à propria familia alienas adiunxerint, quemadmodum Esdræ libellus testatur. Quin & Israëlita vxori suæ qui post initum etiam matrimonium alienigenam adiungeret, ei potiores in amore partes defertret: huiusmodi itaque exordium capit, aitque: An non pater vnus omnium nostrum? Fratres enim uerò sumus ad vnum omnes, eodem Iacobo patre nati, tam matres quàm fœminæ. Quòd si res ita se habeat, ecqua tandem ratione fit, quod ab alio in alium præter fas & æquum admittitur? Addit præterea: An non Deus vnus nos creauit? perinde ac si diceret: Enim uerò spem omnem atque fiduciam nostram in vnum eundemque Deum reponimus: à quo vitam hanc hausimus, ab eo authore in rerum naturam producti: idemque longissimè ab illorum Deorum similitudine abest, quos ethnici pro diis habent, unde vos, violato patrum auito fœdere, vxores vobis desumitis. Illius enim fœderis cõditio talis erat, vt nulla omnino vxori fraus fieret. Nam & Abraham communis ille generis nostri parens, quanuis nequaquam è Sara liberos suscepisset, non eò tamen processit, vt alia sumpta vxore, iniquo cum ea iure ageret, donec ipsamet sua sponte verbis huiusmodi alloqueretur, Genes. 16. Ingredere quæso ad ancillam meam, si forte edificer ex illa. & Isaac eodem modo (quem parentem
itidem

itidem & authorem generis agnoscimus) uxori Rebecca, quamvis sterili ac infœcundæ, aliam tamen non adiecit. Quin & Iacob eiusdem nostri generis propagator, non pro animi sui lubitu & arbitrato, prioribus novas uxores adiecit, usque dum ille sponte & ultrò hoc ei liberum, concessa potestate fecissent.

Perfidè defecit Iehuda abominandùmque scelus in Israële & in Hierusalem designatū est: quòd Iehuda prophanavit sanctum domini quod diligit, & filiam alieni Dei uxorem duxit. Virum qui huiusmodi rem designat, qui author est, qui obsequitur, & qui adfert molam domino exercituum, è tabernaculis Iacob excindi iubet dominus.

In ipsa adeò vrbe Hierosolymitana, qui locus est augustissima illius & sacrosancta ædis, nefarium hoc scelus & piaculum admittitur. prophanavit sanctum domini quod diligit. Vinculum illud mutuū & agglutinatio, quæ marito cum uxore intercedit, sanctū domini, id est, sacrosancti quidpiam est: unde Genes. 2. scribitur: Et adherbit uxori suæ. & quæ sequuntur. Quin & Israëli idem in mandatis datum fuit, ut sanctè & integrè se gererent. Sanctè porrò & integrè se gerunt, qui non temerè, ethnico-rum hominum more, impuras manus obuiis quibusque fœminis iniiciunt: & Leuit. 19. dirarum imprecationi finis & epiphonema huiusmodi apponitur: Sancti eritis, &c. Cæ-tus quoq; Israëliticus sanctitas appellatur, ut constat Hierem. 2. Sanctitas domino Israël. quam illi tamen rem Deo dicatam, nempe filiam Israëlitidem vide quomodo polluerint, exteris & peregrinis uxoribus inductis. Atque hoc illud est, quod ait, & filiam alieni Dei uxorem duxit.

COMMENTARII KIMHI

quasi fœminam dicat idololatriæ studio addictam: ut antitheticôs opponi videatur ei quod supra dixerat: An non Deus vnus creauit nos? Ex sententia verò maiorum nostrorum qui locum hunc interpretati sunt, affinitatem quãdam sibi cum idololatria contraxit quisquis cum ethnica & barbara fœmina rem habuerit: quemadmodum hic scribitur: Et filiam alieni Dei uxorem duxit. Idoli verò filia aliud nequaquam est, quàm ethnica & barbara fœmina, cuius hic congressu fruitur. Vigilantem & respondentem: id est, ad interneccionem vsque: ita ut nemo quisquam ex eius familia reliquus ac superstes fiat, qui nominatim vocanti respondeat. Vigilans mortuo nempe dormienti opponitur: pro eo ac Psalmo 13. dicitur: Ne fortè obdormiam in morte. Itidem Iobi 3. Nunc dormirem: sic enim quietus agerem. Ionathan pro vigilante & respondente, filium, & è filio nepotem vertit. Maiores porrò nostri in hũc sensum ea verba interpretantur: Si disciplina sapientiæque studiosus indagator extiterit, non erit inter sapientes qui studiosè ei auscultet, aut inter discipulos, qui eidem respondeat. Quòd si sacerdos ille fuerit, nequaquam filiũ heredem habiturus est, qui defuncti patris loco victimas domino immolaturus sit: fuerũt enim etiã inter sacerdotes, qui peregrinis uxoribus admiscebãtur, æquè ac Esdræ libell. testatur.

Deinde & hoc adiicitis ut lachrymis, fletu & gemitu aram domini oppleant, ne vltra respiciat ad munus cibarium, neq; munus è manu vestra acceptũ ferat: dicitis autem, quamobrè? eo qđ dominus testatus est inter te & inter vxorẽ, quã in adulescentia tua tibi despõdisti: in quã tu perfidè agis, quum ea sit consors tua & vxor fœdere tibi iuncta.

Quum

Quum prius in ipso statim initio contemptus eiusmodi
 qui ad altare spectet, mentionem fecerit, ubi de maculoso
 agebatur, iteratò iam aliud, inquit, in idem altare admit-
 titis. quippe qui in causa estis, quòd lachrymis, fletu & ge-
 mitu ara dominica oppleatur, interim dum Israëlita ve-
 stra uxores, lachrymabunda, me vidente ad altare sese re-
 cipiunt, immanis illius sceleris ac flagitij causa, cuius vos er-
 ga easdem authores estis: quum barbaras priori matrimo-
 nio adiicitis, & has quidem charas, illas verò inuisas habe-
 tis. Eccas vobis uxores vestras, ora me intuente lachrymis
 & suspiriis oppletas, ipsum adeò altare suo fletu tantum
 non onerates. Ne vltra respiciat ad munus cibarium.
 æqui bonique ratio postulat, ut nequaquam deinceps vel
 aspectu solo vestra munera ad aram oblata dignari de-
 beam. Etenim victima quam ibi immolatis, maculis qui-
 busdam interspersa, & furto ablata conspicitur. Acce-
 dunt uxorum quoque vestrarum lachryma, vestra erga
 illas per immane facinus admissæ fraudis testes. ac proinde
 nequaquam rationi consentaneum est, ut ego munera ve-
 stra æquis oculis intuerer. Neq; munus è manu vestra
 acceptum ferat. quod gratum mihi ac vobis aliquando
 vsui esse possit. Dicitis autem, quamobrem? Quòd si
 dicere, inquit, volueritis, qua id tandem ratione sit, quòd
 uxorum nostrarum causa nobis impedimento foret, quo mi-
 nus ad oblata munera nostra respiceret, in promptu statim
 responsio fuerit. eo quòd dominus testatus est inter
 te & inter uxorem. Ille testis inter te illamque medius
 intercedit, ille optimè nouit eam tibi nequaquam cordi esse,
 non esse propensam tuam erga illam voluntatem, breuiter
 ipse testari potest, quam iniquo iure cum ea agas. quam
 in ado-

COMMENTARIUM KIMHI

in adolescentia tibi despondisti. *Fuit, inquit, ea consors tibi adiuncta, iam inde statim à prima incunte adolescentia. Possunt & hac ita intelligi, ut duo simul expressisse videatur, in hãc sententiam: Consors est illa quidem & sodalis tua, quãvis tenera adhuc ætate nequaquam tibi coniugio copulata. Quanto ergo iam æquius fuerit, ut in adolescentia coniugem tibi delectam, vehemẽtiori amore prosequerere? nedum pro despecta haberes. quale quid & apud Esaiam occurrit, ca. 54. Dominus, inquit, vocabit te veluti sceminam iuventutis, quum spernitur. Pergit deinde propheta, & ait: Vxor tibi fœdere iuncta. Quo enim tempore eam tibi uxorem duxisti, fœdere inter te atque illam inito testatus es eam tibi uxorem futuram, siue iuuenilibus annis, siue post id ætatis coniugem delectam. Iam verò (quæ tua immanis improbitas ac scelus fuerit) aliam tibi uxorem adiunxisti, eãque adeò barbaram & exoticam. Quòd si ex Israëlita familia oriunda foret, consuetudo fortassis illa uxorem uxori adiungendi, pluresque sibi sceminas matrimonio copulandi (si ita ferat libido) non inusitata videatur. Ceterum quum tu tibi barbaram atque alienigenam uxorem summo scelere adhibueris, nihil híc iam reliqui sit ad extremam improbitatem, nempe ut ea presente atque adeò rem omnem coràm intuente, in re familiari administranda, atque herili imperio altera illa vel æquali, vel meliore fortasse conditione, quàm ipsa potiretur. Itaque non temerè, sed æquissimo iure sit, quòd uxores vestre lachrymis contra vos apud Deum causam suam agant.*

An non & vnus hoc fecit, in quo excellens fuit spiritus? quid verò vnus ille fecit? quærebat semen Dei.

COMMENTARII KIMHI

aliàs animi dotibus præditus, & propheta, dimissa tamen uxore, Agar ancillam sibi adiunxerit? Respondet vicissim propheta: Quid verò vnus ille fecit? quærebat semen Dei. quasi ita diceret: Enimverò quo tempore Agar ancillam sibi adhibuit, non alio id ab eo nomine factum est, quàm ut prolem susciperet, ab uxore Sara nequaquam sibi suppeditatam. id quod tametsi ita se haberet, uxori tamen Saræ nequaquam iniuriam fecit. Accessit enim ad id quod tum temporis gerebatur, eius & voluntas & authoritas. Ac proinde vobis iterum atque iterum cauendum fuerit, imò ne vitæ quidem periculo committendum, ut mala quisquam fide cum uxore sua agat, quam à primis adolescentiæ suæ annis uxorem sibi delegit, ne missam eandem faciat, ut postea idololatram inducat. Quod deinde subiungitur, in quo excellens fuit spiritus, ita accipi debet, ut schear Hebraica dictio, eminentiam excellentiamque significet: qui sensus est & illorum verborum, quæ Genes. 49. leguntur: Excellens dignitate, & præcipuus robore. Quemadmodum enim Hebraico vocabulo iathar, significatio vtraque tribuitur, tum eius quod superest, tum quod dignitate, & laude aliis præstat: ita & schaer vtrunque significat, tam quod reliquum sit, quàm quod præstantiam atque eminentiam rei alicuius notat: perinde ac si primas illi, nempe Abrahamo, quoad animi dotes atque spiritualia munera verbis huiusmodi deferret. pro eo autem quod Latine legitur, ne perfidi sitis, in Hebræo habetur, ne perfidus sit quisquam vestrum. Est enim illud familiare scriptura sacra, ut vno eodemque loco nunc secunda, nunc tertia persona utatur. Ionathan hæc verba ita expressit: An non vnus aliquis extitit, nempe Abraham:

Abraham: isque etiam solus & sine liberis, postea tam numerosae prolis author, ut orbis penè propagator dici possit, ecquid aliud unus ille querebat, quàm ut à Deo Opt. Max. filio auctus stabiliretur? Vide porrò quid huic eorum obiectiōni propheta respondeat: acerrimè enim eos reprehendit, utpote qui præter fas & æquum agerent. Qui odio habet, dimittere potest: id est, si cui uestrum inuisa sit sua uxor, dimittat eam: quemadmodum in Chaldaea paraphrasi habetur. Quòd si odio illam habeas, dimitte eam: perinde ac si dicat, consultissimum fore, ut accepto à te libello repudiij, ablegata, ad alium quempiam se reciperet, à quo in uxorem duci possit, & amari. Verùm ut tu domi eadem, inuisam tibi, minimèque charam detineres, illud sanè sine magno scelere fieri non poterit. quò eòdem & illud pertinet, quod mox ait, num ergo violentiam uestimento suo teget? fingit enim ac simulat, amore se illam prosequi, & non aliter ei addictum esse ac uestis adhaereat corpori, quæ cuti proxima geritur, & exui non solet: unde adeò fit ut quanuis inuisam atque odiosam, apertè tamen repudiare nolit. Magna quidem hæc illa iniquitas est, quam uestimento suo tegit.

Defatigastis dominum sermonibus uestris. Dicitis autem: Quanam re defatigauimus? nempe quum dicitis: Quicumque malum facit, is bonus est in oculis domini, talibusque delectatur: aut ubi est Deus iudicij?

Metaphoricòs loquitur, & humano more. Nulla enim defatigatio aut lassitudo in Deum Opt. Max. cadit. aut ubi est Deus iudicij? Alioqui si res ita se non habeat, ut iam diximus, nempe si Deo minimè gratus aut acceptus

A ij fuerit,

COMMENTARII KIMHI

fuerit, qui scelus aliquod perpetrat. vbi est Deus iudicij?
cur iustam de huiusmodi hominibus pœnam non exigit?

Caput 3.

Ecce ego mitto legatum meum, qui complanabit viam ante me: subitoq; ad templum suum veniet dominus ille, quem vos quæritis, & legatus foederis quo vos delectamini: ecce venit, ait dominus exercituum.

Prædicatur Christi primus aduentus, cui viam strauit Ioannes Baptista. Ita enim Christus hæc verba interpretatur, Matth. 11.

Si pœnam, inquit, de improbis ac sceleratis hominibus in presentiarum, dum hac luce fruuntur, sumendam efflagitatis, veniet quidem opportunum aliquando eius sumenda tempus: id quod vobis etiam videntibus fiet: eodémque illo tempore iudicium de vobis exercebitur, ut quotquot improbè se gesserint, è medio prorsus vestri tollantur. Hoc enim uerò tum accidet, quum legatum meo nomine ad vos emisurus sum, qui viam mihi præeundo sternat: quibus ille vobis angelum domini cœlitus demittendum intelligit, quem admodum Deuteronomij 23. dicitur: Ecce ego mitto angelum meum ante te, qui custos tibi futurus sit in via. & quæ sequuntur: Qui complanabit viam ante me. Quod hoc loco dicitur, eo tempore vsuueniet, quo exules ab exilio in unum coituri sunt, nempe ut nemo illis aduersarium se opponat, nihil aduersi in itinere accidat. Subitoq; ad templum suum veniet dominus. quoniam tēpus illud vltimum non satis perspicuè cognitū habetur, nec apud Daniele m nulla certa verborum explicacione disertè exprimitur, subito, inquit, & ex improviso veniet, ita ut nemo quisquam

quisquam mortalium quicquam de eius aduentu prius resciscat, quàm aduenerit, pro eo ac Danie. 12. constat: Clausi & signati sunt hi sermones vsque ad ultimum tempus. Dominus porrò, cuius híc meminit, est ille quidem Messias: idémq; angelus fœderis appellatur. Ecce venit: id est: præfinito ac præscripto suo tempore veniet: qualis & ille modus loquendi est, qui Esaiæ 41. occurrit: Ego primus sum qui dico hæc Sioni, ecce, ecce ipsi.

Quis verò diem aduentus eius sustinuerit? aut quis quum se conspiciendum præbebit, consisteret? Est enim veluti ignis excoquens, & vt borith herba fullonum. Sedebit itaque excoquens & repurgans argentum: filios Leui emundabit, expurgabitque eos vt aurum & argentum. Tum domino adferent sacrificium cibarium in iustitia. Gratum erit domino sacrificium Iehuda & Hierusalem vt retrò temporibus & prioribus annis.

Significat afflictiones quæ eodem tempore excitabuntur: multæ enim fuerunt in primitiua ecclesia, quibus pij homines explorabantur. Vt enim sordes metallorum igne auferuntur, ita peccata afflictionibus.

Deus grauitè peccantibus, si poenitentiam non egerint, ignis conflans est, atque consumens: his autem qui leuia peccata committunt, herba fullonum, vt lotis mundiciem restituat.

Ecquis illi diei ferendo erit, quo ipse in medium proditurus est? Multis enim aduentu suo exitium & conflagrationem adferet. Est enim veluti ignis excoquens: id est, dies ille igni similis futurus est, quo scoria argenti defecari solent. Eodémque planè modo pij ab impiis discriminabuntur: & probi viri supererunt, improbis è medio sublatis: id quod Zacharia quoque vaticinio exprimebatur,

COMMENTARII KIMHI

cap. 13. ubi aiebat: Traducam tertiam partem per ignem. Et ut borith herba fullonum. Prædictus ille dies saponis instar futurus est: eius videlicet, quo fullones ad ablue-
das abstergendasque vestium sordes ac maculas utuntur. Sordes porro & maculae homines improbi dicuntur, ut Hierem. 2. scriptura ait: Notis impressa est iniquitas tua coram me, dicit dominus Deus. Sedebit itaque iudicis in morem, qui throno sublimis insidens, ius populo dicere solet, & causam infontis à fonte distinguere. Ita & dies ille argentum exploraturus est, illudque purum putum redditurus, absterfis fecibus scorisque, nempe improbis & flagitiosis hominibus. filios Leui emundabit. his verbis sacerdotes intelligit: quorum hic sigillatim meminit, eò quod superiori capite grauius in eosdem inuectus sit. Tum domino adferent sacrificium cibarium in iustitia. id quod ab huius ætatis sacerdotibus non itidem fit, quemadmodum superius dixerat, victimas eos maculis interspersas obtulisse. Gratum erit domino sacrificium in Iehuda & Hierusalem. Iehuda & urbisque Hierosolymitanae potissimum meminit, propter ædem sacram quæ eo loco sita erat.

Et appropinquabo vobis ad iudicium, eròque testis festiuus contra maleficos, contra adulteros, contra eos qui peierant, & contra eos qui mercenarium mercede fraudant, per vim & calumniam viduam & pupillum opprimunt, & qui auersantur aduenam, & me non timent, dicit dominus exercituum.

Prædicatur secundus Christi aduentus sub finem mundi, quo tempore iudicium in omnes exercebitur: atque hæc impiorum hominum

obicctioni

obiectioni respōdetur, qua sub finem superioris capituli interrogabāt: *Vbi est Deus iudicij? &c.*

Eo quod iam diximus tempore propiūs ad vos accedam, vobis inquit, tam qui ea atate superstites eritis, quā qui multis retrō sēculis fuerunt. Quōd si fortē pœnam suis sceleribus dignam nequaquam retulerint, interim dum in humanis agent, certa eos pœna manebit hac vita semel functos. Testis. Nam & abstrusissima quæque mihi cognita sunt: & talem me illis testem præstabo, qualem eorundem facta postulabunt. festiuus, ad præmium illis debitum re- pendendum. qui auersantur aduenam: id est, qui peregrini causam iniquo iure opprimunt, authoresque sunt, ut ille causa cadat.

Etenim ego dominus non mutor, & vos filij Iacob nequaquam desistitis.

Illud vobis persuasissimum habetote, euentura ea omnia quæ prædixi: comminatio mea firma est & verax, nisi pœnitentia ad me conuer- si respiscatis: id si fiat, conuertar & ego ad vos. Meæ verò longanimitati ac misericordiæ acceptum ferre debetis, quōd antehac de vobis pœnas minimè sumpserim. Ego hactenus vos seruauī præter meritum vestrum: etenim semper à statutis meis recessistis, &c.

Quod à me semel prolatum est, multis etiam post sēculis euenturum, nulli omnino immutationi obnoxium eodem modo eueniet, quo à me prædictū fuit. Ego enim idem semper persto, & verba itidem mea prorsus sibi constant, immutationis prorsus expertia. Quacunque vobis olim euentura prophetarum meorum opera adhibita significauī, eadem planè, eodēque etiam modo, quo prædicta sunt tandem aliquando euenient. Mutandi verbum quod hic occurrit, inconstantiam quandam significat: perinde ac si diceret: Equidem verbis verba non commuto: non iam hoc, iam illud volo. Et vos filij Iacob nequaquam desistitis.

quemad-

COMMENTARII KIMHI

quemadmodum alie gentes pleraque iam esse deserunt: ne nominis quidem sui apud posteros relicta memoria, funditus deleta, adeo ut gentis amplius nomen minimè obtineat. Ceterum quod ad vos attinet, adhuc non interistis: imò nec unquam futurum est ut intereatis: perpetuus enim vobis locus futurus est, etià inter ethnicos homines versantibus, ut orbis una gēs cēseamini. Interim verò tametsi passim & ubiq; locorū variè inter exilium disiecti habitetis, nominis tamen vestri fama nullum non locum occupabit. Mala quibus à me excepti estis, sunt ea quidem peccatis uestris accepta ferēda. Quemadmodum autem mea ipsius conditio stabilis est & firma, ita & vos ab interitu & interneceione uindicabimini, ut ne prorsus intereatis. Fietque tādē sub ultimam hominum memoriam, ut in pristinum dignitatis gradum restituti, ceteris omnibus superiores euadatis, quotquot vsq; terrarum gentes reperiuntur. Chaldaeus paraphrastes hac ita reddidit: Siquidē ego dominus fœdus meum iam inde à sæculo non variaui: vos autem Israëlita existimatis sublatum esse eius iudicium qui in hoc sæculo vita defunctus est.

De veris Israëlitis intellige, quando vnus fiet pastor, & vnum ouile omniū.

A diebus patrum vestrorum à statutis meis recessistis: nec custodiistis ea: conuertimini ad me, & ego cōuertar ad vos, dicit dominus exercituum. Dicitis autem: Quānam re conuertemur? Num homo Deum adfigit? vos autem me adfigitis: & dicitis: Quānam re te adfigimus? In decimis & magnificis donis. Execratione execrati estis vos, & me vniuersi vos adfigitis.

Enumerat alia eorū scelera, ac deinde proposita præmij spe ad peccitentiam inuitat. Tantam, inquit, abundantiam bonorum omnium da-

bo vobis, vt illis capiendis defutura sint vasa & horrea.

Intelligit his verbis multum iam temporis effluxisse, à quo nec vos, inquit dominus, precepta ac statuta mea obseruastis, nec à maioribus vestris religiosè exculsa fuerunt, vnde adeò factum est, vt tam vos quàm illos malis subinde mulctauerim. Quod reliquum iam est temporis, conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Dicitis autem. Quòd si vos ita vicissim responderitis, estne adhuc aliud quicquam vitio nobis vertendum, præter ea, quæ hæctenus oratione tua perstrinxisti? nempe ad sacrificandi rationem, & rem uxoriam spectantia, in promptu statim responsio fuerit. num homo Deum adfigit? Imò aliud, inquit, in vobis deprehenditur, quod non immeritò maledictioni vos obnoxios reddat. Subiungit postea, & ait: Num homo Deum adfigit? vos autem me adfigitis. Deinde si interrogetis, inquit, ecquid illud tandem est, quo nos te adfigimus, respondetur vicissim, in decimis & primitiis. Adfigendi vocabulum, quod sæpius hic occurrit, diripiendi, & inuito alicui rem auferendi significationem habet: qualis eiusdem verbi vsus habetur, Prouerbiorum 22. Dominus vim illis faciet, qui animo illorum, nempe pauperum vim intulerunt. Ionathan ea verba in hunc modum vertit: Num ita se quisquam geret, vt iram sibi præsentis iudicis conciliet? quoniam vos bilem mihi mouere non dubitatis: idq; etiam palam? Quòd si dixeritis, quanam in re bilem tibi mouemus? in decimis, inquit, & primitiarum oblationibus. Execratione execrati estis. Maledictioni vos obnoxios prædicta illa scelera reddiderid quod superius quoque, cap. 2. exprimitur, ubi aiebat: Quin iam maledixi ei, &c. Peccatis adhuc peccata accu-

B mulatis:

COMMENTARII KIMHI

mulatis: & uim mihi infertis, interim dum primitias & decumam rerum collectarum portionem non persoluitis. Quin & oratio uestra talis plerunque esse solet: An uerò æquum fuerit, ut quum ille nobis pluuiam eripiat, maledictionemque immittat, nos eidem primitias ac decimas penderemus? Vniuersi vos. Verisimile uidetur, superiora ea flagitia, quæ iam commemorata sunt, non omnibus communiter & ex æquo patuisse: ceterum huic culpæ de qua iam hic agitur, ad decimas primitiarumque rationem spectante, eos ad unum omnes obnoxios fuisse: atque idcirco gentis totius meminit.

Adducite omnes decimas ad domum, ubi reponatur, ut sit quod diuidatur in domo mea, atque in hoc periculum de me sumite quæso, dicit dominus exercituum, si nõ aperuero vobis fenestras cæli, & benedictionem omnigenam vobis effundam. Increpabo vobis deuorantem, ne vastet vobis fructum telluris: neque sterilem reddat vobis vitem in agro, dicit dominus exercituum. Tum foelices vos pronũciabunt omnes gentes, quia terra optata eritis, dicit dominus exercituum.

Vt sit, inquit, quod diuidatur in domo mea, id est, quod impertiatur Leuitis & sacerdotibus, qui ministerio apud me funguntur. Quin & pœniteat vos anteactorum scelerum: alioqui pœnas mihi alias adhuc daturi estis. Quod si primitias ac decimas obtuleritis, ita ut officij uestri ratio postulat, pluuiam ego vicissim vobis impertiar, tantæque bonarum rerum copia vos afficiam, ut illis capiendis non sitis: quæ verba ita interpretatus est pater, idem ac dominus meus, obseruanda memoriæ, ut vasa vobis atque horrea

rea defutura sint tantæ bonarum rerum copiae capiendæ. Tæreph (vt ex interpretatione Chaldaïca patet) alimoniam victumque significat: & Ionathan eadem verba ita reddidit, vsque dum dicturi estis, ehô iam satis, &c. Increpabo vobis deuorantem, locustam scilicet, frugum illam vastatricem. Neque sterilem vobis reddat vitem: ne vitis inani spe fructus, expectatione vestram fallat, ne fecunditatem mentiatur. Fœlices vos pronuntiabunt. Quum antea non sine summo dedecore atque infamia inter barbaros homines versaremini, pœnuriæ causa, quam execratio mea vobis peperit, tãtis per dum illi obnoxij eratis, fœlices iam deinceps vos vicissim ac beatos prædicabunt. Quia terra optata eritis: id est, fertilis & multarum frugum ferax, cuius loco Ionathan vertit, quia terram inhabituri estis, augustissimo meo nomini dicatam, & meæ voluntati per omnia ibi respondebitis.

Superant me verba vestra, dicit dominus, & dicitis: Quidnam contra te sumus loquuti? Dixistis: Frustrâ seruitur Deo. Quæ enim vtilitas, quòd obseruationem eius obseruamus, & quòd pullati coram domino exercituum incedimus? Nunc igitur beatos iudicamus arrogantes, quin & impietatem patrantes ædificantur, & qui Deum tentant seruantur.

Prouidentia Dei Opt. Max. & cura quam erga suos habet, statuitur. Eam primò impij quidam homines blasphemis verbis suggillant, argumento ducto ab externa huius vitæ fœlicitate, qua mali plerunq; fruuntur. Sed pij contrà futuram fœlicitatem ob oculos sibi proponentes, aliter de ea pronuntiant: æquè ac Psal 71. Regius psaltes testatur.

Iterum eos hoc loco verborum nomine reprehedit, quippe qui affirmare non dubitauerint, haud ullam esse iudicio

COMMENTARII KIMHI

indiciue futuro locum. Quidnam sumus contra te loquuti? Crebra frequensque verborum eiuscemodi repetitio, quam saepius in ore habebant, passiva voce Hebraice loco actiue posita exprimitur. id quod idem Ezechielis 33. observatur, ubi ait: Et filij populi tui obloquuntur tibi. Dixistis. Sensus horum verborum satis ex se constat, & eorum itidem, quae mox sequuntur. nunc igitur beatos iudicamus, &c.

Tum qui dominum timent, quisque ad proximum suum loquuti sunt. Attendit & audiuit dominus: & scriptus est commentarius coram eo timentibus dominum, & his qui serio cogitant de nomine eius: Hi erunt mihi, dicit dominus exercituum, eo die quo agam peculium, iisque parcam ut quispiam filio suo seruienti sibi parcat. Reuertimini igitur, & considerate quid intersit inter iustum & impiu, inter eum qui Deum colit, & eum qui eum non colit.

Superior enim illa oratio illiusmodi hominum fuerat, qui mores Dei Opt. Max. iudiciaque eiusdem minime cognita habebant. Ea vero audita diuinae providentiae inspicatione quoad res istas inferiores, religiosi pietatis cultores, alius alium mutuo alloquentur: & verbis inter se subinde repetitis, non prius desistent, quam ratiocinando collegerint, omnia aequissimo iure fieri, quae a Deo administrantur, eum veracem esse, ab omni prorsus impostura & vanitate alienum. Attendit & audiuit dominus. Animaduertit diligenter Deus Opt. Max. quibus illi verbis uterentur: & dignis eos modis aliquando verborum nomine habebit. Scriptus est commentarius coram eo.
paraboli-

parabolicas hæc dicuntur, & pro humano captu: quando-
 quidem apud reges plerunque commentarij in usu esse so-
 leant, reficandæ memoriæ causa. Oblivio enim in Deum
 Opt. Max. nequaquam cadit. Similis est & ille loquendi
 modus, quem habes 32. Exodi: Expunge me quæso è libello
 quem scripsisti. Iridem Danielis 12. Quicumque inuenietur
 ascriptus in libro illo. Perpende verò mihi diligenter, quod
 hoc loco ait perpetuò se eos sartos tectosque seruaturum, qui
 religiosè nomen ipsius colunt, & diligenti illud cogitatio-
 ne sæpius euoluunt. De nomine porrò eius hi seriò cogitare
 dicuntur, qui res à Deo Op. Max. gestas, certamque eius-
 dem numinis cognitionem assidua mentis ruminacione pē-
 sitant. Ipse enim à nomine suo non discrepat: eiusque nomen
 vicissim idem cum eo habetur. Timentes autem dominum,
 qui hoc loco commemorantur, ex sententia Rabbi Abra-
 hami Esfritis (cuius memoriam lubenter usurpo) probi viri
 æquitatisque studiosi intelliguntur. Deinde qui seriò de no-
 mine eius cogitant, sunt illi quidem homines cordati, ac sa-
 pientia studiis addicti: quibus scilicet innotuit sacrosancti
 atque horrendi diuini nominis mysterium. hi erunt mihi,
 utriq; tam huius ætatis homines, quàm qui olim vita fun-
 cti sunt, Dei timore ob oculos sibi præfixo: erunt, inquam,
 hi mihi eo tempore quo mortui uiuis restituendi sunt. eo
 die quo agam: id est, quum iudicij exercendi dies adue-
 nerit, quum de malis & improbis hominibus sententiã la-
 turus sum, tum ego istos peculij loco habebò. usque parcã:
 ne ad eos pertingere possit illiusmodi mali sensus, quo scele-
 rati exhaurientur. filio seruienti sibi. Indulget quidem
 singulis filiis pater, ut Psalmo 103. dicitur: Sicut miseretur
 pater filiorum, &c. sed multò maior indulgentiæ cumu-

COMMENTARII KIMHI

lus accedit erga filium sua opera & industria patri inferuentem. Reuertimini igitur. Experientia ipsa tum temporis edocebit, probo quid improbus intersit, quantum discriminis sit inter utrunque: nec iam amplius tale quid in ore frequens habebitur. Quicumque malum perpetrat, is bonus est in oculis domini. Frustrâ seruitur Deo, &c.

Caput 4.

Quoniam ecce dies illa venit, ardens vt clybanus: tum erunt omnes arrogâtes, & omnis qui impietatem patrat, stipula, inflammabitque eos dies ventura, dicit dominus exercituum: ad eò vt non relinquatur eis neque radix neque ramus.

Repetitio est extremi illius iudicij, quod aliquândo sine dubio euenturum inculcat, vt ad poenitentiam Israëlitas prouocet.

Mali eo tempore omnino sunt perituri: bonis Christus apparebit elemēs ac mitis, gaudium ac lætitiâ his adferet: haud aliter ac sol iste visibilis luce sua tenebras pellit, ita & peccata eorum diuina misericordia condonabuntur, & sanabit eos (sunt enim re vera peccata morbi animæ.) Cæterum improbi funditus perdentur.

Indicium illud, cuius superius mentio facta est, parabolicôs cum igne ardente confert quod prius igni conflatorio assimilauerat. Stipula, inquit, erunt: hoc est, quasi stipula igni admota: breuissimo enim temporis spatio absumentur. Inflammabitque eos: quemadmodum Deut. 32. dicitur: Et inflammabit fundamenta montium. Neque radix, neque ramus: id est, nec filius, nec ex filio nepos: pro eo ac in paraphrasi Chaldaïca exprimitur. Filius enim primo loco genitus, radice, & ex filio oriundus nepos, rami instar habetur.

Vobis autem qui nomen meum timetis, orietur sol iustitiæ, sanans radios suis: exhibitusq; & pingues eritis

eritis vt vituli faginati. Et impios conculcabit, qui puluis erunt sub plantis pedum vestrorum, eo die quo ego agam, dicit dominus exercituum.

Tempus, inquit, illud perditis & sceleratis hominibus cladem atque internecionem vnà secum adferet. Caterùm religiosè Deum timentibus, eodem illo die sol iustitiæ oboriturus est: perinde ac si futurum dicat, vt malis omnibus defuncti, latum eundem ac hilarem diem summa cum oblectatione animi agant. Radios solares alarum nomine expressit: eò quòd lux à sole per vniuersum orbem quàm latissimè propagari solet: & emissus ab eo splendor ad alarum expansarum similitudinem accedere videatur: quemadmodum Ioëlis 2. dicitur: Sicut aurora expansa super montes. Exhibitisque, & pingues eritis. Quocunq; locorum vos receperitis, res vestra auctiores semper euadent, aliquid ad priorem molem crassitudinè que accedet: æquè ac in vitulis bene faginati fieri solet, qui obeso sunt corpore, & bene curata cute. Quum pingues eos futuros ait, magnam incrementi vim intelligit: quemadmodum & Hieremias, cap. 50. Quia excreuistis vt vitula pinguis. Itidem Habacuc 1. Equites eius multiplicabuntur. Marbec (quã hìc Hebraicam dictionem habes) locus ille est, in quo vituli inclusi tenentur, faginandì causa. Conculcandi verbo quo mox utitur, prostratio quadam, & pedibus subacta contusio significatur: vnde & potio illa, quæ conculcationis adhibita vi exprimitur, Hebraicè Afis ab eadem radice nomen sumit. Sententia tota ita se habet: Quod ad præsentem quidem rerum conditionem attinet, vos impetio ac potestati flagitiosorum hominum obnoxij viuitis. Sed olim futurum est, eo nempe tempore, quod ego iam di-

Iudæus quia
de terra est,
terrena loqui
tur, terrena
expectat.
Spiritualiter
ista intelligē-
da sunt, & ele-
ctis accōmo-
dāda: q̄ Chri-
sti gratia vi-
ctores feriō
triumphos a-
gent in patria
cœlesti, &c.

xi, ut plantis pedum vestrorum impios homines protera-
tis. Licet vero superius eosdem id temporis exustos iri di-
xerit, illud tamen non ita accipi debet, ac si unus aliquis
dies finem eorundem exitio ac pœna allaturus sit, sed sen-
sim ac paulatim emarcescent, statōque tandem ac prescri-
bitur pro tempore penitus interibunt. Interim tamen quoad viui
ac superstites futuri sunt, piorum hominum pedibus obte-
rendi, pro reiectiis & nihili hominibus habebuntur. Eo
die quo ego agam: id est, ubi opportunum iudicio in
eos exercendo tempus aduenerit, & ultima de illis senten-
tia me iudice feretur. Cineris eodem loco parabolicōs me-
minit, eò quòd dies ille iam olim euenturus, incendio eos
absument perdetque.

Mementote legis Mosis serui mei, quam ei in
Horeb ad omnem Israëlem mādaui, rituum vide-
licet & iudiciorum.

Hortatur interim ad obseruationem diuinarum præceptionum, in
Mose legem, in Elia prophetas significans. Decalogus enim etiam ho-
die à nobis obseruatur: ceremoniæ sublatae sunt, iudicialia partim reie-
cta, partim retenta.

Quoad dies, inquit, ille iudicio dictus aduenerit, faci-
te ne vlla hominum memoria præcepta Mosaica vobis ex-
cidāt, quò factis eadem omnia exprimatis, quæ illis scripta
produuntur. Quam ei in Horeb mandauit: eo, inquam,
more, quem in monte Horeb præscripsi, non ita ut à nōnūl-
lis dici solet, ad tempus duntaxat legem illam datam fuisse
in eum sensum quem nuda verba præ se ferre videntur, ac
postea progressu temporis vêturum, qui spiritali ac inter-
no sensu eandem interpretaretur, quibus responsi loco esse
poterit, quod in præsentiarum hic edicitur.

Memineris
Iudæū inter-
pretem non
Christianum
esse.
Animalis ho-
mo non per-
cipit ea quæ
sunt spiritus
Dci.

En ego mitto vobis Eliam prophetam, prius-
quàm

quàm dies domini magnus & terribilis veniat. Is
reducet cor patrum in filios, & cor filiorum in pa-
tres suos: ne veniam, & terram prorsus excindam.

Vnam eandemque omnium fidem futurã prædicit sub finem mun-
di, patrum & filiorum, nempe vt posteri patriarcharum in Christum
seruatorem credant, in quem & illi crediderunt.

Ioannes Baptista ante primum aduentum Christi in virtute & spi-
ritu Eliæ venit, Matt. 11. Marci 9. Lucae 1. & ante secundum aduentum
uenturus est Elias, qui resistet Antichristo.

Terræ nomine homines terreni, & terrena sapientes intelliguntur.

*Quauis ego mores vestros per omnem hominum ata-
tem præscripta lege Mosãica erudierim, quauis, inquam,
ita res se habeat, Eliam tamen prophetam in rem vestram,
tanquam priori beneficio accessionem emittam. Quæ ver-
ba ita accipi debent, vt animus eiusdem, qui ad cælos euo-
lauit, corpori, prioris corporis formæ non absimili restituen-
dus intelligatur. Quod enim ad priorem corporis massam
attinet, quam olim habuit, est illa quidem terræ iam reddi-
ta: quo tempore singulis elementis singulae suæ proprietates
accesserunt. Atque huiusmodi quidem rediuiuo iam cor-
pori restitutum Eliam, legati nomine, ad Israëlitas emit-
tet, priusquam iudicij dies aduenerit. Dies porrò ille domi-
ni magnus & terribilis appellatur. Idem verò tam patres
quàm filios pariter admonebit, vt ex animo verissimisque
affectibus ad Deum Optim. Max. pœnitentia duce con-
uertantur. Qui igitur respicientia antea actæ vitæ ducti
redibunt, à iudicio immunes futuri sunt. Atque hoc illud
est, quod ait: is reducet cor patrum in filios, id est, vnà
cum filiis: & cor filiorum in patres, id est, vnà cum pa-
tribus eorundem, perinde ac si vtrosque simul, tam patres
quàm filios eum reducturũ dicat: ne veniam, & terram*

C prorsus

COMMENTARII KIMHI

prorsus excindam. Ideò eos admonitos dabit, ut resipiscientiam prioris vitæ agant in aduentum illius diei, ne fortè uniuersus orbis anathemate percussus, in nihilum planè redigatur. Qui eius admonitioni nequaquam morigeros se dictoque audientes præbebunt, aut pius inter vastissimam gentium solitudinem, aut post aduentum illius iudicij, in Israëliticis sinibus, ad internecionē usque delcebuntur. Cæterùm qui monitis eiusdem obtemperauerint, splendebunt ut splendor firmamenti: & qui multos ad iustitiam adduxerint, ut stellæ sempiternis temporibus, ad omnem usque aui aternitatem.

Laus, honor & gloria Deo patri & filio, & spiritui sancto: qui lassò vires impertit, & robore non valenti, robur abundè sup-
peditat. Amen.

EXPLI.

EXPLICATIO EORVM QVAE

ad rem Grammaticam pertinent in Commentariis Rabbi Daudis Kimhi in Haggæum: ubi paginae lineæque ratio ea habetur, quæ in Hebraica æditione à Roberto Stephano Lutetiæ Parisiorum impressa vænalis extat.

Aleph hîc auditur, sonôq; suo minimè destituitur, quæ Pag. 3. lin. 20:
tamen aliàs in eadem dictione obmutescit.

In dictione pahath accentus ultimam occupat, & est Pag. 3. lin. 23:
status ille qui syntactica vocum coherentia siue regimen à grammaticis appellatur, à radice pæhah. vocis eadem significatio est quæ ducis aut principis.

He litera punctulo pathah insignitur, & interrogatio- Pag. 4. lin. 19:
ni inseruit.

Participij illius vis quod hîc Hebraicum habes, conti- Pag. 4. lin. 21:
gnationem significat & calaturam: quo eodem modo sumitur Deuteronomij 33. ubi ait: Principis portio contacta. Itidem Hieremiæ 22. Et tectum, inquit, cedro.

Deficit hoc loco beth litera ministerialis, ut aliàs iti- Pag. 8. lin. 22:
dem deficere solet Numer. 12. Aperta facie, & non in anigmate: præterea 2. Regum cap. 12. Quæ inueniebatur, inquit, domo domini, pro eo quod debebat esse in domo domini, aliisque id genus locis.

Pulmenti nomine significatur id quod coctum est. quod Pag. 10. li. 12:
idem vocabulum occurrit Genes. 25. ubi illud legitur: Et coctionem lentium, &c.

Lapis ad lapidem, id est, super lapidem. æquè ac Eze- Pag. 11. lin. 3:
chiel. 18. dicitur: Ad montes non comederit: pro eo quod est, super montes: & quæ sunt id genus alia loca.

- Pag. 11. lin. 8. Ut hauriret. *Hauriendi* vocabulo in eadem significatione utitur: qua & Esaias c. 30. qui ait: Et hauriatur aqua de fovea: id est, sumatur aut subducatur. Torcularis itidem hic meminit: ut idem propheta cap. 63. illis verbis: Torcular calcavi solus: intelligens nimirum contusionem expressionemque uvarum, quæ fit adhibito torculari.
- Pag. 11. lin. 13. *Articuli æth* significatio pro præpositione in aut cum sumi debet: ut Iehosua 22. ubi ait: Nobiscum nolite contendere.
- Pag. 11. lin. 14. Nec tamen vobiscum, &c. etiam si hæc ita se habeant: vos tamen vosmetipsos ad me non recipitis. *Qualis* & illa loquendi phrasis est, quæ Numerorum 6. occurrit, ipse se recipiat. & Ezechielis 37. Pastores ipsimet seipsum pascent: aut hic potest esse sensus: Equidem adhuc non video vos ad me conuersos.

In Zachariam prophetam.

- Pag. 7. lin. 1. Deest hoc loco regimen siue Nismak, ut grammatici loquuntur, ut hic sit sensus, sermones ab eo huiusmodi habitos fuisse, quales solatium adferre possint, aut (quod rectius putauerim) formæ nomen erit, & vox concreta.
- Pag. 7. lin. 23. Niham punctulo pathah insignitur: & est formæ coniugationis piel, quæ daghessata appellari solet.
- Pag. 8. lin. 15. Fabros opifices vocat, ut Esaias cap. 44. ubi fabri lignarij meminit.
- Pag. 8. lin. 22. Kephi, tantundem valet, ac si dicas, ita ut, aut eò usque: quæ eadem particula Exo. 16. occurrit in illis verbis: Quisque ita ut vesci poterit, &c.
- Pag. 9. lin. 1. Lamod infinitiuus est à themate madad. eiusdem formæ cuius laros, Ezech. 46. ubi legitur: Ad commiscendum
similam:

similam: & sov. Deuteronomij 2. ubi ait: Satis circuiſtis montem iſtum, &c.

Coniunctionis vis quam hoc loco Hebraicè habes, non
abſimilis eſt ei quæ Pſalmo 77. occurrit: Conſopitus eſt &
currus & equus. Intelligit autem nonnihil deeſſe: perinde
ac ſi diceret: Agite verò, exite & fugite, &c. Pag. 10, lin. 3.

Haſ, idem eſt quod ſile aut conticeſce Latine dicitur, ut
ſuperius quoque indicauiſmus. Pag. 11, lin. 3.

Neor, vocis eſt paſſiua, ex ea verborum claſſe, quorum
media litera quieſcere dicitur: eiufdem formæ, cuius ſunt
nauon & nakon, niſi quòd hæc cametz inſigniantur, il
lud zere punctum habeat.

In dictione vaiaad, ain literæ pathah ſubſternitur, quia
ex ordine gutturalium cenſetur. Alioqui formæ illius eſſe
debebat: eodemque modo efferri vaiaæd cum ſægol, quo
vaiaſchæv exprimitur Genef. 14. ubi legitur: Et reduxit
omnem ſubſtantiam. Pag. 12, li. 24.

Venathatti, coniunctiua particula vis eadem eſt cum
ea quæ Deuter. 19. legitur: Et accidit die tertio. Itidem Ge-
neſ. 22. Et ſuſtulit Abraham oculos: ubi temporis dūtaxat
commutandi rationem obtinet, non copulandi. Pag. 11, li. 26.

Auferendi verbum hoc loco actionis in aliud quidpiam
emittendæ vim habet: quod idem tamen intransitiuè ſumi-
tur Numerorum 14. ubi ait: Arca fœderis & Moſes non
receſſerunt. Pag. 13, li. 26.

Ieor coniugationis eſt niphāl, formæ paſſiua. Pag. 14, lin. 7.

Item dictio ea quæ diſcum ſiue lenticulā Hebraicè ex-
primit, tametsi punctulo mappik inſigniat, ad tertiam
tamen fœmininam referri non debet: cuiuſmodi & illa di-
ctiones ſunt, quas habes Eſa. 28. ceu præcox aliquis fructus.
Pag. 14, li. 10.

anteuertens a statem, & Iobi 28. Et rem abstrusam profert
in lucem. Itidem Ezechielis 22. Tu terra es non compluta
imbre in die furoris.

Pag. 14. li. 20. Muzakoth concreta vox est abstracta loco posita: ex
eo scilicet, quod è lucerna lucernæ oleum infunderent.

Item quod ad sinistram Hebraicè dicitur, idem est ac
si sinistram versus dixisset: nisi quod supra lenticulam prius
ea fuisse dixerit. ac deinde à dextra quidem candelabri, &
à sinistra lenticulæ, qui sensus tamen in idem recidit.

Pag. 16. li. 20. Analogi sunt inter se iitzar & schemen. Illud æquè
atque hoc oleum significat: ut constat Deut. 28. Frumen-
tum, vinum, iitzar: nempe oleum.

Pag. 17. li. 15. Alah idem est quod execratio seu maledictio.

Pag. 18. li. 18. Kicchar, quæ vox Hebraica massam vel talentum si-
gnificat, ad fœmineum genus spectat, ut Exodi 29. habes,
Massa panis vna. & 2. Regum 5. Decem talenta argenti.
Item os ipsius ad fœminam proprie pertinet. Item impieta-
tis nomen quod hic occurrit, vel abstractum esse potest, vel
concretum.

Pag. 19. li. 24. Inlah he litera leni & aperto spiritu sine ulla contra-
ctione effertur.

Pag. 19. li. 29. Dictio illa Hebraica Hunnihah, quæ hoc loco occur-
rit, composita est partim ad passiuam, partim ad actiuam for-
mam accidens hiphil & hophal à grammaticis appella-
tas. Ratio compositionis huiusmodi esse potest, quoniam
cum primum eò migrarunt, inuitis quidem & præter vo-
luntatem id illis acciderat. Sed ipsimet postea sedes sibi eo-
dem in loco collocarunt, id est, suapte sponte & ultro morem
ibi traxerunt, deposito interim per socordiam Hierosolymam
repetendi studio.

Accipe

Accipe ex captiuis. Modus hic apud Hebræos alter Pag. 22. li. 20.
alterius loco ponitur, infinitiuus pro imperatiuo. id quod idē
fit Hieremiæ 2. Eundo dices, &c.

Et facies. Accentum huic loco deseruientem (cui scho- Pag. 23. li. 10.
phar nomen est) in ultimā Nephthalitæ reiiiciunt, Asthe-
rite verò penacuunt. quibus & nostra lectio consona re-
peritur.

Coniunctionis Hebræica, quam vau litera hoc loco ex- Pag. 24. li. 6.
primit, vis & significatio eadem est cum postquā, ut hic
sit sensus, Postquā miserat populus in domum Dei, quem-
admodum & Esaiæ 64. En tu iratus es postquā nos pec-
cauerimus. & Leuit. 9. Postquā descenderat peracto sa-
crificio, aliisque id genus locis.

Lamed in dictione lebeth, quasi in aede domini signi- Pag. 24. li. 14.
ficat. quo modo & Ionathan vertit. nempe qui ministerio
funguntur in aede dominica.

Hinnafer modi est infinitiuus.

Pag. 24. li. 20.

Quod ad huius verbi rationem grammaticam attinet, Pag. 26. li. 16.
quo illos se proturbaturum ait, difficultate non caret. Non-
nulli formæ compositæ esse putant, partim actiuæ, partim
passiuæ. Cæterum actiuam hoc loco significationem habere
videtur, quanquam aliàs verbum intransitiuum inuenia-
tur: ut author est obseruandæ piæq; memoriæ pater idem, ac
dominus meus in hanc sententiam: Equidem disiciam eos,
& unā cum illis ipse disiciar. qualis est & illius loci sen-
sus Esaiæ 35. Latabuntur desertum & solitudo. cuius in-
terpretatio tantūdem valet, ac si dicas, Latabitur unā cum
illis. Punctorum verò vocalium ratio mutata est, quum
æsaarem, non æfrem, pro communi more posuit: quo litera
ain apertiori sono dilataretur, minorque voci asperitas in-
esset.

esset. unde adeò factum est, ut protractionis dilatationisq; maioris causa, litera aleph, zere vocali, samech verò cametz insignirentur. Estq; illud rationi consonum, ut actiuè verbum interpretemur. videas enim unum idémq; verbum nunc actiuè, nunc intransitiuè sumptum. Iudicum 5. ubi ait: Contusæ sunt ungulae equorum. Halam verbi significatio transeundi vim nullam habet. At idem Prouerbiorum 23. actiuè sumitur: quo loco ait, Verberarunt me, sed non sensi, &c.

- Pag. 29. li. 27. Mischpat hoc loco quum syntacticôs ponatur, & sequenti dictioni adhæreat, pathah punctulo insignitur.
- Pag. 32. li. 30. Tæra, videndi verbo accentus infra ascribitur & ultimam possidet.
- Pag. 33. lin. 13. In mebbatah, mem litera præter morem punctulo lægol insignitur. Pudefiendi vocabulo erubescencia quædam & pudebunda vultus perturbatio exprimitur.
- Pag. 33. li. 21. In dictione Mamzer utrunque mem paragoricôs aduicitur, quæ admodum & in illa dictione, quæ horreum Hebraicè significat, nempe mammegorah, cuius usum habes Ioëlis 1. Vbi excisa sunt, inquit, horrea, &c. In dictione mitzovah, he litera loco aleph ascribitur.
- Pag. 34. li. 7. In verbo gili accentus in ultimam reuicitur. Noscha pathah punctulo insignitur, & est temporis præteriti loco futuri, propter vau hippuk præpositum.
- Pag. 36. li. 12. Mithnofesoth, idem hoc loco valet, quod subleuati, cuius verbi significatio eadem occurrit Psalmo 60. Sustulisti timētibus te signū, unde etiam fit ut signum pro eleuatione ac rei alicuius in eminentiorem locum subducendæ significatione ponatur. Eleuat enim vexillum signifer, & populo conspiciendum supra verticem proponit.

Quod

Quod ad generis mutationem attinet, quæ in Hebræico Pag. 39. li. 11.
verbo veavar occurrit, masculinū pro fæminino, angustum
quid, loco angustia intelligi voluit.

In barzir exprimitur quidem inter scribendum vau li. Pag. 39. li. 34.
tera, prolatio verò ad iod accedit: quum utrinque tamen
significatio sit eadem.

In verbo vaeschir, aleph vocali puncto destituitur, & Pa. 40. li. 28.
sono caret. Vau coniunctiva particula pathah afficitur, &
ain litera scheua simplex. i. alia nulla vocali adiutum sub-
sternitur.

In dictionibus illis, quæ alteri & alteri Hebræicè respon- Pag. 42. li. 8.
dent, utrobique pathah ponitur, quum nulla tamen ibi sit
syntactica vocum coherentia: id quod præter morem acci-
dit, nisi quòd pauca duntaxat eiusdem formæ reperiantur.

In lehapher, zere puncto locus est, unà cum iod litera Pag. 43. li. 1.
protractionis causa addita.

In dictione æuili, iod litera propriæ nominis formæ at- Pag. 45. li. 31.
tribuitur, æquè ac in aczeri, quo vocabulo crudelis & im-
mitis significatur.

In rhoi metathesis quedam est literarum, iod loco he, Pag. 46. li. 4.
quemadmodum & Esaïæ 38. Sicut tuguriolum, inquit, pa-
storis, &c. In sine participij quod postea habes. Hozuei,
eadem litera iod paragogicòs adiicitur: ut aliàs fieri solet,
Genes. 49. Ligans ad vitem pullum suum. & Esa. 22. Exci-
derat sibi sepulchrum excelsum. aliisque id genus locis.

Quod onerosum ac graue hic dicitur, ab eo verbo origi- Pag. 47. li. 10.
nem habet, quod Genes. 44. in eundem sensum legitur: Et
onerarunt rursus singuli asinos suos. Itidem Nehemia 13.
Vidi Iudeos inferentes manipulos frugum, onerantesque
asinos: cuius significatio ad onus propriè & gravitatem ex-

primendam pertinet.

- Pa. 47. li. 23. *Forma nominis atzmah eadem est cum avlah, cavlah, anvah & schalvah.*
- Pag. 49. li. 27. *In mispad, syntactica vocis coherentia, qua cum seq. dictione coniungitur, in causa est, quòd pathah punctulo afficiatur.*
- Pag. 51. lin. 6. *In infinitivo behinnabeotho, tau litera paragogicàs adiiicitur. aequè ac in Talmud legitur: An non vel uno solo verbo creare potuit? &c.*
- Pag. 52. li. 22. *Duae partes in Hebræo dicuntur, una duarum, siue pars duarum partium.*
- Pag. 53. lin. 13. *Naschassu verbum est ex eorum ordine, quæ alteram radicis geminant, nempe schafas: cuius verbi usum habes Esaiæ 42. Quis tradidit Iacob, ut diripiatur? Significatio eiusdem ad prædã agendam bonorúm; direptionẽ pertinet.*
- Pag. 53. li. 28. *Quod bellum Hebraicè dicitur, ei Chaldaicè congressus respondet, tum hic, tum Genes. 14. ubi eiusdem vocabuli usus occurrit. Itidem Ecclesiastis 9. ubi ait sapientiam præpollere instrumentis belli. & quæ sunt his similia loca per multa.*
- Pag. 54. li. 16. *Harai hoc loco pro harim dixit, quemadmodum iadai pro iadim Ezechielis 13. halonai pro halonim Hiere. 22. hafchuphai pro hafchuphim Esa. 20. & quæ sunt id genus alia: quemadmodum in grammatica Michlol à nobis edita perscripsimus.*
- Pag. 56. li. 23. *Aleph, quam habes in verbo raamah, loco vau secunda radicalis positam, sono vocali nequaquam destituitur, eiusdem scilicet formæ cum eo verbo quod habes Hoseæ 10. ubi ait: Surget igitur tumultus in populo tuo, &c. nisi quod eo loco aleph obmutescat.*

In Malachiam prophetam.

Vau litera, quam in Hebraïco verbo vauasur hic habes, eiusdem formæ est cum ea quæ Genes. 22. occurrit, ubi illud legitur. Et sustulit Abraham oculos suos. alijsq; id genus locis in quibus copula vim nullam obtinet. Ionathan tamen eadem interpretatione sua præmissa, cuiusdam verbi intercalatione expressit, hunc in modum: Si dixerint Iudæi, ad paupertatem quidem redacti sumus, sed auctiores iam erunt res nostræ, & reuertemur: hæc loca diruta instaurabimus, &c. Pag. 2. lin. 9.

In verbo veserithi accentus penultimam occupat. cuius forma hoc loco ad secundam actiuorum inflexionem spectat, quæ daghessata, id est, piel à Grammaticis appellari solet: vsus eiusdem Hier. 31. occurrit, ubi ait: Qui disperferat Israël, colliget eum. Pag. 8. lin. 5.

Pæresch hic fimum animalium significat. æquè ac Exo. 23. ubi dicitur. Et stercus eius. Pag. 8. lin. 6.

Lamed hoc loco literæ mem seruili adiuncta eandem vim habet, quam 1. Reg. 6. Quare induratis cor vestrum, quasi è longinquo. Itidem Hieremias 7. In terra quam dedi patribus vestris à seculo in seculum. Pag. 14. li. 23.

Phisctem, quod hoc loco verbum occurrit, eiusdem formæ est, cuius chamtem, quarti scilicet ordinis verborum, nisi quòd hic hirc punctulo insigniatur. Fuerat verò integrè dicendum V phisctem, expressa vocali longa, nempe hirc iod. id quod in ea dictione fieri solet virisctem quam habes Deuteronomij 11. Sed interim dum media radicalis litera decidua suo loco pellitur, eius vocale punctum in primam reicitur. Pag. 17. li. 18.

RABBINICA SEORSIM

huc in finem totius operis

reiecta.

Ex Zacharia.

Pag. 13. li. 14. *Queritur porrò hîc rursus de nomine ipso Messia, quod illi consolator imponendum est. At enim uerò si arithmeti-
cam literarum vim & analogiam utriusque dictionis ex-
pendas, menahem & isemah eundem numerû efficiunt.*

Pag. 13. li. 28. *Maiores porrò nostri (quos faustum felixque sit hoc loco nominaſſe) ita uerba illa, in templo domini, inter homi-
lias suas interpretati sunt, ac si corona illic reposita fuerint, ubi semel Zorobabelis atque Iehosua capitibus imposita fuissent. Ad hunc enim modum habetur in eo tractatu qui de mensuris inscribitur, catenulas quasdam ex eodem hoc auro confectas in ipsa vestibuli contignatione affixas fuisse, sacerdotilibus flosculis ornatas, paululum quid emergentes, uultuque obuerso coronulas fenestris impressas intuentes, atq; hoc illud esse quod in praesentiarum hoc loco significatur, ubi ait: Coronæ autem erunt in templo domini ad monumentum ipsi Helem Tobia & Iedaia, & item filio Tsephonix.*

Pag. 31. li. 12. *Fertur autem & huiusmodi quid in homiliis, in hac uerba: Apprehendent deni uiri ex omnibus linguis gentium. Enim uerò septingenti uiri singulis earundem quatuor ocarum alis inhærebunt.*

Pag. 31. li. 24. *At enim uerò quod ad Hadrach attinet (cuius hîc nominis mentio occurrit) tale quid à maioribus proditum de eo inuenimus. Autor est Rabbi quidam Iudas, Messiam hoc loco intelligi, quippe qui durus ac rigidus gentibus fu-
rurus*

turus sit, Israëlitis verò mollis ac tener. Cui vicissim respon-
det alius quidam Rabbi Iosai Dornaschites, in hanc ferè
sententiam: Ecquis tandem tibi finis erit, ô bone vir, sacras
litteras ita nobis peruertendi? Equidem, quod ad me attinet,
caelos terramq; testor, me Damasco oriundum esse, locumq;
quendam ibi reperiri, cui Hadrach nomen inditum sit.
Quid tum ergo, inquit alter ille, mihi quidem nequaquam
difficile erit ex eo loco qui inscribitur: Et Damascus re-
quies eius, probare aliquando futurum, ut urbs Hieroso-
lymitana Damascum usque protendatur, quemadmodum
iam dicta illa verba præ se ferre videntur: Et Damascus
requies eius. Requies autem eius alia quàm urbs Hiero-
solymitana nulla est, eodem ipso teste, qui Psalmo 132. ait:
Hæc requies mea in omnem æternitatem. Quin & illud
eidem rei fidem facere videtur, quod Hieremias ca. 30. nar-
rat: Et edificabitur ciuitas super aceruum suum. Atqui mi-
nimè, inquit, è loco suo mouebitur. Tum alius vicissim. At
enim à me facere & illud videbitur, quod Ezechielis 41.
habetur in eandem sententiam: Dilatabatur & circumi-
bat sursum. quasi latitudini urbis Hierosolymitanæ ali-
quid accessurum, & unde quaque eadem in maiorem alti-
tudinem erigenda foret, eo modo quo in vite fieri solet, cuius
quæ infernæ partes angustæ sint, superiores latissimè pa-
tent, ac proinde futurum est, ut urbis Hierosolymitanæ por-
ta Damascum usque pertineant. In quem eundem sensum
& illud Cant. 7. dicitur: Facies tua similis est turri Liba-
ni, quæ versus Damascum spectat, eodem verò exules se
recipiunt, & castra in medio illius metantur, æquè ac ver-
ba illa innuere videntur. Damascus requies eius, &c.

Cæterum à maioribus nostris (quorum memoria nobis Pag. 33. li. 19.

in honore esse debet) proditum videre est, Eliam aliquando
nothos huiusmodi & spurios homines emūdaturum, ædisq;
dominicæ communi societati restitutum.

Pag. 44. li. 15. Vnde & illa vocabula apud maiores nostros in usu esse
cœperunt (quos hic fœlix faustumq; sit nominasse) pagah,
bohal, isemel, quorum primo pubertatis annos intelligunt:
secundo nempe bohal filiam maturam ac grandiozem ex-
primūt, quippe quæ nauseam pariat, & patri minùs sit cha-
ra. Per isemel eam intelligūt quæ iam adultior est, ætateq;
Lea prouectior, & nubiles annos egressa, utpote quæ tan-
diu domi desederit, ut de ea locanda pater spem omnem
iam deposuerit.

Pag. 51. li. 25. Caterum pater, idem ac dominus meus colendissimus
(cuius memoriam omni veneratione amplector) de eo tem-
pore hæc verba interpretatur, quo futurum est, ut defuncto-
rum manes rediuiui, vitali auræ restituantur. Ait enim in
resurrectione ea quæ aliquando futura est, ut Danielis 12.
scribitur: Dormientium terra puluerulenta, alios quidem
ad vitam æternam euigilatos nempe iustos & pios, alios
autem ad probra & contemptum æternum: putà eos qui ar-
ticulos fidei, & resurrectionem è mortuis pernegant. Verùm
qui medio inter hos loco erunt, nempe qui articulos haud-
quaquam pernegarunt, mendacij quidem autores, quod ipsi
sibi per insomnium finxere, & prophetici muneris occupa-
tores, adeò ut suo ipsorum instinctu vaticinium ediderint,
sed ab idololatriæ tamē cultu immunes, manus illi quidem
plagarum vestigiis liuidas habituri sunt, quasi scabie ali-
qua in putulentum vlcus erumpente. Atque hæc erit illius
laboris merces, hæc pœna falso ementitæ vaticinationis, ut
ab imperita multitudine dignosci possint, & pudore suf-
fundi,

fundī, quemadmodum huius loci verba prae se ferre videntur: Pudefient quisque à visione sua, quam vaticinio suo edidit: falso nempe vaticinio, cuius ille prioribus saeculis author fuerat.

Ceterum in iis quae à maioribus nostris prodita reperiuntur, quæri solet, unde id tandem factum sit, quod metilloth phaleras equorum, quasi adumbrationes dixerit. Respondet huic Rabbi quidam Iehosua Levites, Deum Opt. Max. tantisper Israëlitis aliquid additurum, dum equo currenti umbra oboriatur, id est, ad meridiem usque, quo tempore equus ipsemet suo sibi loco umbram efficit.

Ex Malachia.

Aut Eliam fortasse angelum fœderis vocat: quo modo & in scholiis aggheda dictis legitur Eliam ardentissimo studio, ac miro quodam zelo olim flagrasse erga fœdus circumcisionis quod apud regnum Ephraimitarum aboletum fuerat: ita ut 3. Reg. 19. scribitur: Zelo magno zelatus sum pro domino Deo exercituum, eo quod filij Israël fœdus tuum dereliquerint. Illi verò vicissim responsum est: Zelo tu quidem iam olim in Sittim affectus es: & hinc etiam magno studio circumcisionem prosequeris. Unde id tandem? quia scilicet Israëlita circumcisionis fœderi nequaquam respondeant: usque dum tu præsens rem omnem oculis hauseris. Quocirca decreto apud eos in thronum insignem Eliae erigebant illius ætatis homines: unde & angelus fœderis appellatus est, æquè ac loco præsenti dicitur: Et angelus fœderis, quo vos delectamini, ecce venit, dicit dominus exercituum, &c.

Maiores porrò nostri (quorum nobis veneranda memoria esse

ria esse debet) eo planè sensu hæc verba interpretantur, quem litera ipsa præ se fert: nempe de Sole, in hanc ferè sententiam: Non est futura posthac alia vlla gehenna (vt author est Rabbi quidam Resch Lechis) sed Solem è receptaculis suis in medium educturus est Deus Opt. Max. iustiq; ac piij homines eo sanabuntur: pro eo ac verba illa innuere videntur: Orietur vobis Sol iustitiæ, qui time- tis dominum, sanans radiis suis. Caterùm impij eodem illo Sole prorsus perituri sunt, quemadmodum mox ait: Ecce dies ille venit, ardens vt chbanus, tum erunt omnes arrogantes stipula, &c.

FINIS.

692267 776 ocn

1848

1848

1848

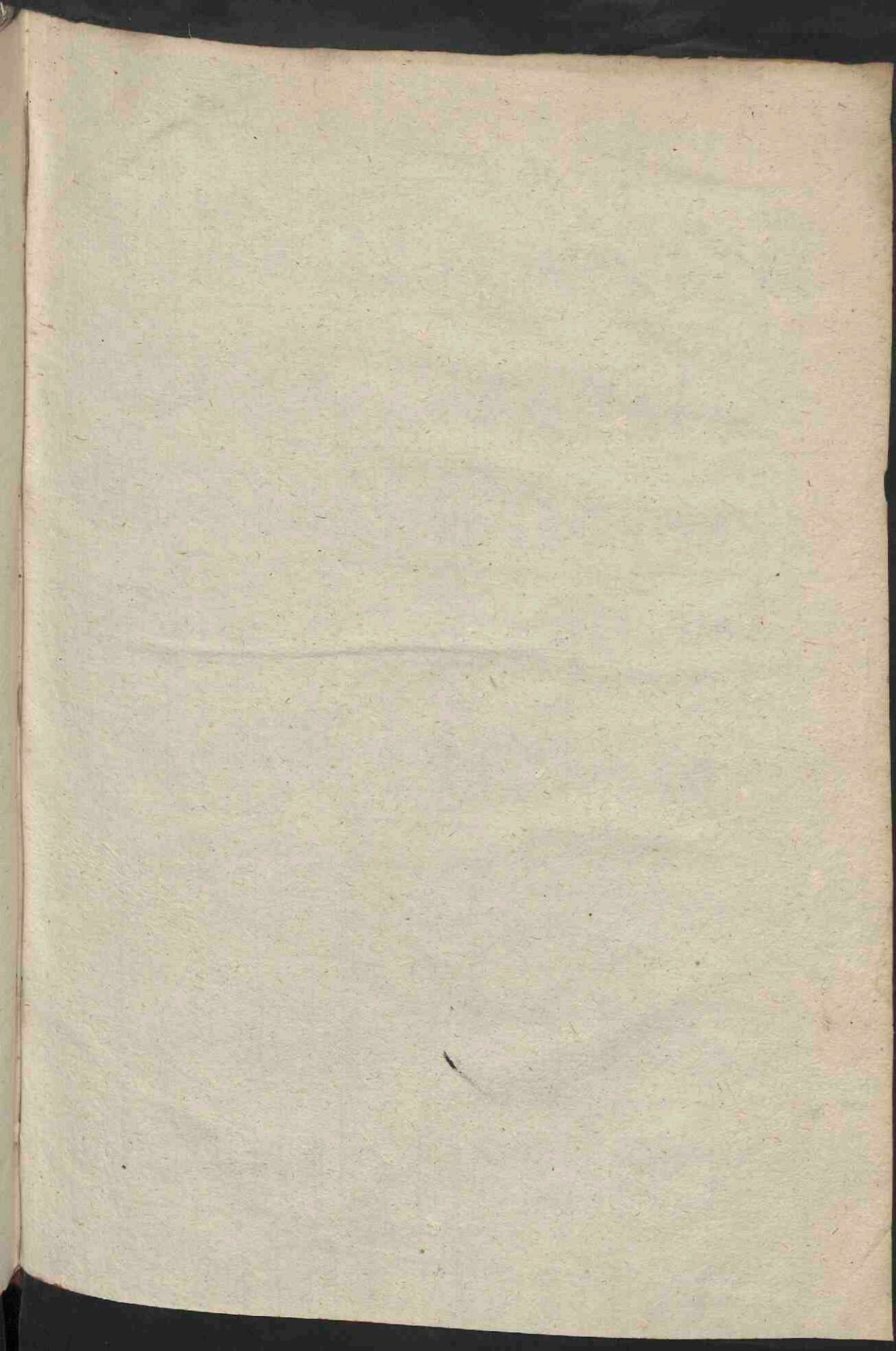
1848

1848

charter 118 . h. g. 13 211

